Russell Konferansları

NOAM CHOMSKY

BİLGİ VE ÖZGÜRLÜK SORUNLARI

bgst YAYINLARI

BİLGİ VE ÖZGÜRLÜK SORUNLARI

Russell Konferansları

Noam Chomsky

bgst Yayınları

bgst Yayınları-54
Düşünce Dizisi-20
Bilgi ve Özgürlük Sorunları: Russell Konferansları
Noam Chomsky
"Problems of Knowledge and Freedom: The Russell Lectures"
Birinci Edisyon: Pantheon Books, New York (1971)
İkinci Edisyon: The New Press, New York (2003)
Türkçesi: Taylan Doğan
© The New Press

Birinci Basım
İstanbul, Mayıs 2013
© bgst Yayınları

Yayına Hazırlayan: Nuri Ersoy
Redaksiyon: Savaş Kılıç
Türkçe Düzelti: Sibel Neslişah Hazar
Kapak Tasarımı: Serpil Eroymak
Kapak Fotoğrafı: © John Soares
Mizanpaj: Kâni Kumanovalı

Baskı: Sena Ofset Amb. Mat. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Litros Yolu 2. Mat. Sit. 4NB7-9-11
Topkapı / İstanbul Sert. No: 12064
0212 613 03 21

ISBN: 978-975-6165-57-7
Boğaziçi Gösteri Sanatları Topluluğu
Tomtom Mah. Kaymakam Reşat Bey Sok. 9/3
Beyoğlu / İstanbul Sert. No: 11193
0212 251 19 21
www.bgst.org
bgstyayinlari@bgst.org

BİLGİ VE ÖZGÜRLÜK SORUNLARI

Russell Konferansları

Noam Chomsky

Türkçesi: Taylan Doğan

bgst **Yayınları**

Noam Chomsky: Çağımızın en önemli muhalif entelektüellerinden birisi olan Noam Chomsky, 1928'de Amerika'da doğdu. Dilbilim, matematik ve felsefe eğitimi gördü. 1955'te Pennsylvania Üniversitesi'nden doktorasını aldı ve Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde (MIT) ders vermeye başladı. Halen MIT Dilbilim ve Felsefe bölümünde Emeritüs Enstitü Profesörüdür. 1955'te hazırladığı doktora tezinin bulgularından hareketle 1957'de yayımladığı *Syntactic Structures*'ın [Sözdizimsel Yapılar], dilbilim alanında bir devrim yarattığı kabul edilmektedir.

Chomsky, insan yaşamının her alanındaki özgürleşme sorunları hakkında ve özellikle ABD'nin dış politikası üzerine çok sayıda etkili politik çalışmaya imza atmıştır. Türkiye'de yayımlanan eserlerinden bazıları şunlardır: *Kader Üçgeni* (çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, 1993), *Dil ve Zihin* (çev. Ahmet Kocaman, Ayraç Yayınevi, 2001), *Amerikan Müdahaleciliği* (çev. Taylan Doğan, Barış Zeren, Aram Yayıncılık, 2001), *Medya Gerçeği* (çev. Osman Akınhay, Abdullah Yılmaz, Everest Yayınları, 2002), *11 Eylül ve Sonrası: Dünya Nereye Gidiyor?* (çev. Nuri Ersoy, vd., Aram Yayıncılık, 2002), *İnsan Doğası: İktidara Karşı Adalet* (Michel Foucault ile birlikte, çev. Tuncay Birkan, bgst Yayınları, 2005), *Demokrasi ve Eğitim* (ed. C. P. Otero, çev. Ender Abadoğlu, vd., bgst Yayınları, 2007), *Tehlikeli Güç* (çev. Yavuz Alogan, İthaki Yayınları, 2007), *Müdahaleler* (çev. Taylan Doğan, Nuri Ersoy, bgst Yayınları, 2008), *Bilgi Sorunları ve Dil: Managua Dersleri* (çev. Veysel Kılıç, bgst Yayınları, 2009), *İktidarı Anlamak* (ed. Peter R. Mitchell ve John Schoeffel, çev. Taylan Doğan, bgst Yayınları, 2010), *Yaşamla Ölüm Arasında Gazze: Dünden Bugüne Filistin Sorunu* (Ilan Pappé ile birlikte, çev. Taylan Doğan, Ali Kerem Saysel, bgst Yayınları, 2011), *Rızanın İmalatı* (Edward S. Herman ile birlikte, çev. Ender Abadoğlu, bgst Yayınları, 2012).

İÇİNDEKİLER

7 ***Sunuş:*** Eduardo Galeano

9 ***Giriş***

17 ***1. Bölüm:*** Dünyayı Yorumlamak Üzerine

75 ***2. Bölüm:*** Dünyayı Değiştirmek Üzerine

SUNUŞ

ABRAKADABRA

İşte size Amerikan büyük medyasının, sandığı gibi her şeye gücünün yetmediğinin kanıtı. Büyük medyaya göre, Noam Chomsky mevcut değildir. Eğer öyleyse, demek ki Chomsky'nin hayaleti dünyanın dört bir yanında devasa bir etki yaratıyor ve sesi –karşı-sesi– onu susturmak isteyen sansürcülere karşın, ülkesinin gençlerine ulaşmayı başarıyor.

İfade özgürlüğüne inanma günahını işleyen Chomsky sapkınlık suçlamasıyla mahkûm edilmiştir. İfade özgürlüğü mü dediniz? Büyük medya bunu, bastırma özgürlüğüne indirgemek ister: kendi özel alanları. Chomsky'nin konuşma hakkını yadsıyarak aslında ona itibar kazandırıyorlar. Noam Chomsky, ehlileştirilmiş bir entelektüel değildir, büyük sürünün alelade bir üyesi değildir. Sürüye karışmış olan bu tehlikeli kara koyun, güçlü zihinsel yetisinin bütün kuvvetiyle hüküm süren akılsızlığa saldırıyor ve demokrasi adına küresel haydutluk yapan bir gücün ikiyüzlülüğünü açığa çıkarıyor.

Chomsky'nin yasak kapıların kilidini açan anahtarı iyi tanıdığını düşünüyorum. Ünlü bir dilbilimci olarak tanıması gerekir. *Abrakadabra*, her yerde insanların kullandığı o sihirli sözcük, İbranice *abreq ad habra* ifadesinden gelir ve şu demektir: "Ateşini sonuna kadar yaymaya devam et."

Eduardo Galeano / Montevideo, Uruguay / Nisan 2003

GİRİŞ

Vaktiyle Bertrand Russell liberal eğitimin amacını şöyle tanımlamıştı: "Çocukların egemenlikten başka şeylere değer vermesini sağlamak, özgür bir toplum içinde yaşayacak erdemli yurttaşlar yetiştirilmesine yardım etmek ve yurttaşlık bilinciyle bireysel yaratıcılıktaki özgürlüğü birleştirmek suretiyle insan yaşamına –pek az kişinin ulaşılabileceğini gösterdiği– o ihtişamı verme yeteneğini insanlara kazandırabilmek."[1] Bu yüzyılda, bireysel yaratıcılıkta ve özgürlük uğruna mücadelede insan yaşamının ulaşabileceği ihtişamı gösteren az sayıdaki kişi arasında başköşelerden biri Bertrand Russell'a aittir. Russell'ın yaşamı ve başardıkları üzerine düşünürken, bizzat onun sözlerine yer vermeden edemiyor insan.

> Kendilerine, dostlarına veya dünyaya faydalı bir yaşam sürenlerin esin kaynağı umut, güç kaynağı ise keyif ve mutluluktur: Bu insanlar, olabilecek olan şeyleri ve bunların ne şekilde yaşama geçirileceğini imgelemlerinde canlandırırlar. Özel ilişkilerinde çevrelerinden gördükleri sevgi ve saygıyı yitirmemek için zihinlerini endişe ve kuruntularla meşgul etmezler: Onlar çevrelerine karşılıksız bir sevgi ve saygı vermekle meşguldürler ve bunun ödülünü de ayrıca çabalamaya gerek olmaksızın kendiliğinden alırlar. Çalışmalarını sürdürürken rakiplerine karşı kıskançlık duygusu zihinlerini kurcalamaz; yapmaları gereken iş neyse onunla ilgilenirler. Siyasette, kendi sınıfları ya da uluslarının haksız şekilde elde ettiği ayrıcalıkları savunmak için zamanlarını ve tutkularını israf etmezler. Bir bütün olarak dünyayı daha mutlu, bu ölçüde zalim olmayan, birbirine rakip hırslar arasındaki çatışmanın bu ölçüde her yerde karşımıza çıkmadığı ve gelişme-

leri baskı yoluyla engellenip kesintiye uğratılmamış insanların daha fazla olduğu bir yer haline getirmeyi amaçlarlar.[2]

Russell, hayatın nasıl yaşanması gerektiğine ilişkin bu betimlemeyi yazdığında, felsefe ve mantığa yaptığı anıtsal katkılarla çoktan modern düşüncenin seyrini değiştirmiş durumdaydı. Adil ve gerekli olduğunu kabul etmediği bir savaşa karşı gösterdiği kararlı muhalefet nedeniyle karalama kampanyası ve hapis cezasıyla karşı karşıya kalmıştı. Fakat yaratıcı başarılarla dolu bir yarım yüzyıl daha vardı önünde. Russell, bu yarım yüzyılda sadece düşünce ve araştırma alanında büyük başarılar göstermekle kalmadı; dünyayı daha mutlu ve bu ölçüde zalim olmayan bir yer haline getirmek için bitmek tükenmek bilmeyen, boyun eğmez bir çabanın da içerisinde oldu. Russell'ın entelektüel başarıları araştırmacı zihin için bir haz kaynağı olmayı sürdürüyor. Bununla birlikte, özgür bir toplumun yurttaşları olmayı ümit edenlere devamlı ilham verecek olan şey, Russell'ın, Erich Fromm'un zekice tanımladığı gibi, "kendi yaşamında Prometeusluğa"[3] yeniden hayatiyet kazandırması olacaktı.

Russell'ın mücadelesi sırasında maruz kaldığı tacizleri, alay ve istismarları, utanç verici baskıları ve çarpıtmaları, devletin suç içeren şiddetini mazur göstermeye çalışanların savurduğu hakaretleri burada tekrar ele almaya sanırım gerek yok. Dünyanın dört bir yanındaki insan gibi insanların Bertrand Russell'a beslediği derin saygının bütün bunları fazlasıyla telafi etmiş olduğunu umut etmekten başka bir şey gelmiyor elimizden. İki küçük örnek vermekle yetineceğim. Asyalı genç bir akademisyen dostum birkaç ay önce Okinawa* yakınlarında küçük bir adayı ziyaret ederken,

* Japonya'nın güneyinde bir vilayet. —ç.n.

topraklarını askeri işgalden kurtarmak üzere mücadele edenlerin liderliğini yapmış bir çiftçinin evinin önünde duruyor. Sözünü ettiğimiz bu hareket, geleneksel inançlar ile Hıristiyanlığın ilginç bir karışımından oluşuyor ve güçlü bir halkçı damara sahip. Dostum bir duvarda Japonca yazılmış bir poster görüyor. Posterde şöyle yazıyormuş: "Hangi yol doğru, hangisi adil? Konfüçyüs'ün, Buda'nın, Hz. İsa'nın, Gandhi'nin, Bertrand Russell'ın yolu mu? Yoksa Büyük İskender'in, Cengiz Han'ın, Hitler'in, Mussolini'nin, Napolyon'un, Tojo'nun*, Başkan Johnson'ın tuttukları yol mu?"

İkinci örnek ise şöyle: Heinz Brandt, Bertrand Russell'ın protestosu ve bu arada Demokratik Almanya Cumhuriyeti tarafından verilen bir barış madalyasını iade etmesi üzerine serbest bırakılmıştı. Hapisten çıkan Brandt, Russell'ı ziyarete gider. Brandt evden ayrılırken kapıda duran Russell hakkında sonradan şunu yazacaktı: "Bize dokunaklı ve son derece insani bir hareketle [el sallarken] çok yalnız, çok yaşlı görünüyordu."[4] Brandt'ın, insaniliği dolayısıyla Russell'a müteşekkir olması için çoğu kişininkinden daha kişisel bir sebebi olabilir. Fakat öyle inanıyorum ki Brandt'ın Russell'a beslediği şükran duygusunu, akla, özgürlüğe ve adalete değer veren ve Russell'ın "amaçlamamız gereken dünya" vizyonu karşısında büyülenen herkes paylaşabilir:

> Yaratıcı ruhun canlı olduğu, yaşamın halihazırda sahip olduklarımızı koruma veya başkalarının sahip olduklarını ele geçirme dürtüsüne değil, kurma ve yapma dürtüsüne dayandığı, sevinç

* Hideki Tojo, II. Dünya Savaşı sırasında Japonya başbakanıydı. Japonya ile ABD arasında savaşa yol açan Pearl Harbor saldırısı, Tojo'nun başbakanlığı sırasında gerçekleştirildi. Savaşın sonunda müttefiklerin kurduğu Uzak Doğu Uluslararası Askeri Mahkemesi'nde Japonya'nın işlediği savaş suçları nedeniyle ölüme mahkûm edildi. –ç.n.

> ve umut dolu bir macera sayıldığı bir dünya amaçlamalıyız. Bu öyle bir dünya olmalı ki orada sevgi özgürce gelişebilsin ve egemenlik içgüdüsünden arındırılsın, yaşamı oluşturan ve onu zihinsel zevklerle dolduran bütün içgüdülerin serbestçe gelişmesiyle ve mutlulukla birlikte zulüm ve haset ortadan kalksın.[5]

Bertrand Russell sadece dünyayı yorumlamayı değil onu değiştirmeyi de amaç edinmişti. Öyle düşünüyorum ki Russell, Marx'ın "asıl görev"in dünyayı değiştirmek olduğu yolundaki uyarısına katılırdı. Russell'ın dünyayı yorumlama ve değiştirme yolunda yaptıklarının bir değerlendirmesini yapmak, hatta sadece dökümünü çıkarmaya çalışmak gibi bir işe kalkışmayacağım. Russell, dikkat çektiği sorunlar ve savunuculuğunu yaptığı davalarla, geliştirdiği kavrayışlarla olduğu kadar tamamlayamadığı çalışmalarla da birkaç kuşak için esin verici bir şahsiyet oldu. Ben de bu kuşaklardan birine mensubum. Bu konferanslarda Russell'ın dünyayı yorumlamaya ve değiştirmeye çabalarken üzerinde durduğu sorunlardan birkaçını ele alacağım. Konuların seçimi benim kişisel ilgi alanlarımı yansıtıyor. Başkaları, eşit derecede hakkını vererek, Russell'ın eserinin pekâlâ başka yönlerini seçebilir. Öncelikle Russell'ın, bilgi sorunlarıyla ilgili uzun yıllar süren araştırmasının 1940'lardaki eserlerinde ifadesini bulan nihai sonuçlarını ele alacağım. Ardından, I. Dünya Savaşı sırasında ve yaşamının son yıllarında, aynı zamanda eyleme de geçirdiği toplumsal ve siyasi düşüncesi üzerinde duracağım.

Bir bütün olarak ele alındığında, insan ilgisinin yöneldiği neredeyse bütün hayati sorulara temas eden Russell'ın devasa çeşitlilikteki eserlerinin tümüne nüfuz eden ortak bir düşünce tarzından bahsedebilir miyiz? Özellikle de felsefi ve siyasi görüşleri arasında bir bağlantı var mı? Böylesine farklı alanlarda araştırma yürü-

ten birinin çalışmalarının ortak bir kaynaktan türemesi ya da en azından sıkı sıkıya birbirine bağlı olması illa ki gerekmez. Yine de Russell'ın insanın bilgisinin ve özgürlüğünün koşullarını keşfetmek için gösterdiği çabada belki bazı ortak unsurlar ayırt edebiliriz. İlk konferansın son paragraflarında ve ikinci konferansın başlangıç bölümünde, bu temas noktalarından birini kısaca tartışacağım: Çok zengin ve gücünden hiçbir şey kaybetmemiş bir geleneğe yerleşen Russell'ın formüle ettiği, insanın içsel doğasına ve yaratıcı potansiyeline dair "hümanist kavrayış"ı.

NOTLAR

1 *Power: A New Social Analysis*, New York: W. W. Norton & Company, 1938, s. 305. [Türkçesi: *İktidar: Yeni Bir Toplum Analizi*, çev. Göksel Zeybek, İlya Yayınevi, 2004, s. 333.] Russell'ın "*Power*" kitabından yapılan alıntıların çevirisinde, yukarıda künyesini verdiğimiz Türkçe çeviriden yararlandık. Sorunlu olduğunu düşündüğümüz bazı yerleri ise yeniden çevirdik. –y.h.n.

2 Bertrand Russell, *Proposed Roads to Freedom - Anarchy, Socialism and Syndicalism*, New York: Henry Holt & Co., 1919, s. 186-87. [Türkçesi: *Özgürlük Yolu*, çev. Şebnem Duran, İlya Yayınevi, 2. Baskı, 2009, 185-186.] Bundan sonra sıkça başvurulacak olan Russell'ın *Proposed Roads to Freedom* kitabından yapılan alıntıların çevirisinde, yukarıda künyesini verdiğimiz Türkçe çeviriden yararlandık. Bu çeviride, özelikle doğruluk ve anlaşılırlık açısından sorunlu gördüğümüz yerleri kendimiz yeniden çevirdik. –y.h.n.

3 "Prophets and Priests", A. J. Ayer ve diğerleri, *Bertrand Russell: Philosopher of the Century* içinde, ed. Ralph Schoenman, Boston: Little Brown and Company, 1968, s. 72.

4 Heinz Brant, *The Search for a Third Way*, Garden City, N.Y.: Doubleday & Company, 1970, s. 305.

5 *Özgürlük Yolu*, s. 205.

YAYINCININ NOTU

Aşağıdaki metin ilk olarak, Noam Chomsky tarafından 1971 yılı başlarında Cambridge'te, Trinity College'da Birinci Russell Konferansları olarak sunuldu. Konferanslar, bu kitapta okuyucuya sunulmak üzere gözden geçirildi ve üzerinde bazı küçük değişiklikler yapıldı.

1

DÜNYAYI YORUMLAMAK ÜZERİNE

Dünyayı yorumlama konusunda merkezi önemdeki sorunlardan biri, insanların bu yorumlama işini nasıl yaptıklarının belirlenmesidir. Bu da belirli, biyolojik olarak verili ve karmaşık bir sistem olan insan zihni ile fiziksel ve toplumsal dünya arasındaki etkileşimin incelenmesi demektir. Bu sorunla bir yaşam boyu süren meşguliyetini özetlediği çalışmasında Russell şu soruyu sorar: "Nasıl oluyor da dünyayla temasları bu kadar kısa, kişisel ve sınırlı olan insanlar, yine de bu kadar çok şey bilebiliyorlar?"[1] Russell, bireysel deneyim ile gündelik ve bilimsel bilgiden oluşan genel bilgi arasındaki ilişkiyi incelerken ampirizmin sınırlarını araştırır ve insan bilgisine nasıl ulaşılabileceğini tespit etmeye çalışır. Özellikle de "tümevarımın* yerine olmasa bile ona ek olarak" bilimsel çıkarıma sağlam bir temel kazandıran ve dayandığı öncüllere bakılarak doğruluğu kesin olarak gösterilemeyen çıkarımın** il-

---

* Spesifik örneklerden yola çıkarak genel önermeler üreten muhakeme biçimi. —ç.n.

** İng. nondemonstrative inference. Bertrand Russell burada doğruluğu mantıksal olarak gösterilebilen, yani öncülleri doğruysa kendisi de doğru olmak zorunda olan çıkarımdan (ki bu *deduction*; tümdengelim olarak adlandırılır) farklı olarak "nondemonstrative inference" kavramını, tümevarım sorunu etrafında gündeme getirir. Bu tür çıkarımlar, öncülleri doğru olsa bile mantıksal bir doğruluk taşımazlar ve ancak olasılıkla doğru olabilirler. Russell "nondemonstrative inference" kavramını gündeme getirirken, esas olarak elimizdeki verilerden hareket ederek ulaştığımız, fakat bu verilerin kesin olarak

kelerini keşfetmekle uğraşır. "Ampirist teorinin bir kısmı"nın, yani "anlayabildiğim sözcükler anlamlarını ... herhangi bir istisna kabul etmeye gerek olmaksızın benim kendi deneyimimden türetirler" diyen kısmının, "hiçbir koşula tabi olmadan doğru olduğu" sonucuna varır. Russell, ampirist teorinin bir kısmının ise savunulamaz olduğu görüşündedir. "Deneyimin sağladığı olgulardan mantıksal olarak çıkarsanması mümkün olmayan" bazı çıkarım ilkelerine ihtiyaç duyarız. "O halde iki ihtimal vardır: Ya bazı şeyleri deneyimden bağımsız olarak biliriz ya da bilim saçmalıktan başka bir şey değildir." Bilim-öncesi bilgi –yani, çıkarım ilkeleri üzerine sistematik düşünmeyi önceleyen bilgi– üstüne yaptığı araştırma da benzer bir sonuca ulaşır. Yine de ulaştığı sonuçlarda "ampirist 'tat' diyebileceğimiz bir şey" vardır: Temel ilkeler hakkındaki bilgimizi "–tabii bir bilgiye ulaşabilmişsek– deneyime dayandıramayız"; yine de "bu ilkelerin sınanabilir bütün sonuçları, deneyimin doğrulayacağı türdendir." [2]

Gündelik bilgi veya bilimsel bilgi hakkında ampirist bir teori geliştirmek üzere gösterilen özenli çabaların genellikle benzer sonuçlara ulaştığını ekleyebiliriz. Örneğin, David Hume şu sonuca varır:

> [Ancak] bilgilerinin bir kısmını gözlem yoluyla edinmelerine karşın hayvanların bilgisinin başka bazı kısımları vardır ki onları doğrudan doğruya doğadan edinirler. Hayvanların bilgisinin bu kısımları, sıradan durumlar dolayısıyla edindikleri bilgi kapasitesine ait payın çok ötesine geçer; bu bilgileri, ne kadar uzun olursa olsun pratik ve deneyimle çok az geliştirir veya hiç geliştirmezler. Bunlara *içgüdüler* deriz ve insan idrakinin yapabileceği hiç-

işaret etmediği/kanıtlamadığı, ama yine de bilim yaparken sıkça başvurduğumuz genellemelere veya varsayımlara analitik bir meşruluk kazandırma çabasındadır. –ç.n.

> bir araştırmayla açıklanamayacak, son derece olağanüstü bir şey oldukları için hayranlık duyarız. Fakat hayvanlarla paylaştığımız ve yaşamın bütün seyrinin dayandığı deneysel akıl yürütmenin, içimizde bilmediğimiz şekilde işleyen bir çeşit içgüdü veya mekanik güçten başka bir şey olmadığını düşündüğümüzde, hayranlığımız kaybolabilir veya azalabilir. Başlıca faaliyetlerinde bu içgüdü veya mekanik gücü yöneten de, entelektüel yetilerimizin asıl nesneleri olan, fikirler arasındaki ilişkiler veya kıyaslamalar değildir. İçgüdülerimiz hayvanlarınkinden farklı olabilir, ama bir insana ateşe çok yaklaşmamasını öğreten yine de bir içgüdüdür; tıpkı bir kuşa kuluçkaya yatma sanatını, yuvasının bütün ekonomisi ve düzenini büyük bir kesinlikle öğreten içgüdü gibidir.[3]

Nasıl bilgi edindiğimize dair ampirist bir teori geliştirmek için daha yakın dönemlerdeki çabalar da Russell'ınkinden çok farklı olmayan sonuçlara ulaşmıştır. Örneğin V. O. Quine, çok dar ve sınırlı görünen kavramlarla işe başlamasına rağmen nihayetinde şu sonuca varacaktı: Tümevarımın altında yatan doğuştan gelen özellikler sistemi ("nitelik düzlemi")* soyut bir karaktere sahip olabilir; üstelik "çocuğun, gösterme yollu tanımlama** veya tümevarımla aşamayacağı o büyük tümseği aşmasını sağlamak için ... dilin öğrenilmesinde [ve muhtemelen başka öğrenme biçimlerinde] ihtiyaç duyulan ... salt nitelik düzlemine ek olarak henüz bilinmeyen doğuştan gelen yapılar" vardır.[4] Ayrıca Quine, "davranışçılık" derken, yalnızca "bütün kriterlerin gözleme dayalı terimlerle belirtilmesi" ve nihayetinde bütün tahminlerin "dışsal gözleme dayalı terimler"le ifade edilmesine dönük "ısrarı" kast ettiğini ekler. Böylece Quine, sadece bağımsız bir doktrin olarak davranışçılığı terk etmekle kalmaz; Russell'ın, ampirizmden geriye yalnızca, bilgimi-

* Ing. quality space.

** Ing. ostension.

zi oluşturan ilkelerin sınanabilir sonuçlarının "deneyimin doğrulayacağı türden olması" koşulunun muhafaza edilebileceği şeklindeki sonucuna da yaklaşır.

Belki de ampirist geleneğin en ödünsüz çağdaş temsilcisi Nelson Goodman'dır. Tümevarımsal çıkarım hakkındaki son derece önemli analizinde, geleneksel ampirist yaklaşımın "zihni harekete ... geçiren düzenlilikler ile geçirmeyenleri birbirinden ayırt etme sorunu"nu çözemediğini gösterir. Ardından ise şunu önerir: "Zihnin en baştan beri hareket halinde olduğunu, onlarca yönde kendiliğinden öngörülerde bulunduğunu ve aşama aşama öngörü süreçlerini düzeltip onları belirli bir yöne kanalize ettiğini" söylüyoruz.[5] Hume gibi o da "geçmişteki tekrarlara" başvurur:

> Geçmişteki tekrarlar, fakat hem terimlerin belirtik kullanımı anlamında tekrarlar hem de gözlemlenen şeyin tekrar eden özellikleri. Biz de, bir ölçüde Kant gibi, tümevarımsal geçerliliğin sadece neyin sunulmuş olduğuna değil fakat sunulmuş olan şeyin nasıl organize edildiğine de bağlı olduğunu söylüyoruz. Fakat burada işaret ettiğimiz organizasyon, dilin kullanımıyla gerçekleştirilir ve insanın bilişsel yapısındaki kaçınılmaz veya değişmez bir özelliğe atfedilmez.

Goddman, "tümevarımsal geçerliliğin kökenlerinin ... dili kullanmamızda bulunacağı"nı öne sürer. [6]

Fakat bana soracak olursanız, Goodman "genetik sorun" konusunda, "tam da doğru yüklemlerin* rahatça yerini bulmasını sağ-

---

* İng. predicate. Dilbilgisi ve dil felsefesinde "yüklem", özne hakkında konuşurken onunla ilgili olarak verilen her türlü bilgidir. Bu anlamda, örneğin "Ağaç yeşildir" dediğimizde, "yeşil" özneye yüklenmiş bir özellik olması itibarıyla "yüklem"dir. Dolayısıyla "yüklem", özneye yüklenen nitelik, özellik, eylem vs. pek çok şey olabilir. —ç.n.

layan değişken bir kadere gözü kapalı güvendiği" yolundaki itirazı reddetmekte fazla aceleci davranıyor. "[Ç]ok kullanılan başlıca yüklemlerden oluşan stoğumuz söz konusu olduğunda, bir özelliğin gelecekte de tekrarlanacağına ilişkin yargının alışkanlıklara dayanarak yaptığımız tahminden türediğini öne sürüyorum; alışkanlıklara dayanarak yaptığımız tahminin, o özelliğin gelecekte de tekrarlanacağına dair yargıdan değil,"[7] deyip geçmek işin kolayına kaçmaktır. Bu görüş, bireyler arasında (hatta belirtik dil kullanımı olmadığında tümevarımın açıklanması sorununu bir kenara bıraksak bile, insan türünün bütününde) var olan tekbiçimlilikleri açıklamakta başarısız kalacaktır. Eğer zihin –sözcüğün tam anlamıyla– en baştan itibaren rasgele öngörülerde bulunuyor olsaydı, Goodman'ın ele aldığı çok sık kullandığımız özelliklerin sınırlı yelpazesi içinde dahi varılan yargılarda tesadüfi benzerliklerden fazlasını beklemek mantıksız olurdu. Aslında Goodman bu sonucu kabul eder gibi görünüyor. Örneğin şu duruma inanıyor gibi: İngilizce konuşan bazı kişilerin "yeşil"i, bu salondaki herkesin kullandığını varsaydığım gibi kullandıklarını düşünelim. Buna karşın başkaları "yeşil" derken, (bizim için) karmaşık olan başka bir yüklemi kast ediyor olsunlar. Buna göre, (örneğin *t* zamanı bu gece yarısıyken) *t* zamanından önce incelenip yeşil olduğu görülen veya *t* zamanından sonra incelenip mavi olduğu görülen şeylere "yeşil" deniyor olsun.[8] Sözünü ettiğimiz bu zavallılar yarın, bakıp "yeşil" dedikleri şeylerin renginin, dün inceleyip "mavi" dedikleri bazı şeylerin rengiyle eşleştiğini fark edip şaşkınlık içinde kalacaklardır.[9] Goodman'ın ulaştığı sonucun tutarlı olmak gibi bir meziyeti var. Zihnin başından itibaren hareket halinde olduğuna ve herhangi bir sınırlamaya tabi olmadan kendiliğinden öngörülerde bulunduğuna inanan ödünsüz bir ampiristin –aynı derecede

tuhaf olan başka birçoklarının yanı sıra– bu sonuca ulaşması gerekir. Goodman'ın analizi, Russell'ın, "ya bazı şeyleri deneyimden bağımsız olarak biliyoruz ya da [tıpkı gündelik bilgiye dayalı inançlar gibi] bilim saçmalıktan başka bir şey değildir" şeklindeki gözlemini doğrudan destekliyor. Goodman'ın verili bir hipotezler sisteminden kalkılarak nasıl başka hipotezler ileri sürülebileceği konusunda yaptığı spekülasyonların, ilginç ve fikir verici olmakla birlikte, bilgi edinimiyle ilgili merkezi sorunlara hiç katkısı olmadığını düşünüyorum. Ciddiye alınacak bir ampirizm varsa, onun da ancak Quine'ın "dışsallaşmış ampirizmi" olabileceği aşikâr. Bu ampirizm, "açık olarak gözlemlenen davranışı izah etmek için doğuştan gelen eğilimlere, dilin öğrenilmesini açıklamak için doğuştan gelen yatkınlığa başvurmakta hiçbir sakınca görmez" ve yalnızca "tahminlerin veya sonuçların ... nihayetinde dışsal gözleme dayalı terimlerle ifade edilmesi"ni şart koşar. [10]

Leibniz, Locke'un *Essay Concerning Human Understanding** adlı eserini eleştirirken, düşünmeyi bir bilgi kaynağı olarak kabul eden Locke'un rasyonalist teoriyi başka bir terminolojiyle inşa etmenin kapısını araladığını varsaymıştı. Keza şu soruyu da sorabiliriz: Belki oldukça soyut hipotezlere sıçrama yapmaya imkân tanıyan bilinmeyen özellikteki bir nitelik düzlemini, doğuştan gelen tesadüfi yapıları kabul eden bir bilgi edinme teorisinde ampirizmin "tadı" ne ölçüde muhafaza ediliyor? Leibniz, doğruluğu dayandığı öncüllerden kesin olarak çıkarsanamayan bu çıkarım ilkelerine, "düşüncelerimize giren, düşüncelerimizin ruhunu ve bağlantısını oluşturan" doğuştan gelen genel ilkeler adını verebilirdi. Leibniz'e göre, "duyularımızın uygun koşullar sunduğu ve başarılı

* Türkçesi: *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, çev. Vehbi Hacıkadiroğlu, Kabalcı Yayınları, 2004.

deneyimin varlıklarını doğrulamaya hizmet ettiği" bu ilkeleri "dikkatimizin gücüyle içimizde keşfedebilir"dik.

Bilginin edinilmesiyle ilgili geleneksel kavramların geçersizliklerini gösterirken aslında daha da ileri gidebiliriz. Doğuştan gelen genel ilkelerin veya gelişkin inanç sistemimizi yapılandıran ve organize eden ilkelerin "dikkatimizin gücüyle" keşfedilebileceğini niçin varsayalım? Böyle olup olmadığı ampirik bir meseledir (bunu, "bilgi" ve "inanç" kavramları hakkındaki terminolojik tartışmadan tamamen ayrı olarak söylüyorum; bu tartışma muhtemelen verimsiz bir tartışmadır, çünkü Russell'ın gözlemlediği gibi, söz konusu kavramlar açık olmaktan uzak ve belirsizdir). Hem Hume hem de Leibniz'in savunduğu gibi "deneysel akıl yürütmenin kendisini" belirleyen "içgüdü" gerçekten de "içimizde bizim bilmediğimiz bir şekilde" mi "işliyor", yoksa belki de içgözlemin bile ulaşamayacağı bir biçimde mi işgörüyor... —elbette yanıtlanmamış bir sorudur bu. Aslında bu konuları anlamanın veya bu konularda bir kavrayış geliştirmenin bilinçli insan bilgisinin erişebileceği alanın dışında kalması pekâlâ mümkündür. Her ne kadar bir gün onları anlayabileceğimizi umsak da, bu ilkelerin insan bilgisinin erişemeyeceği bir yapıda olduğunu varsaymak bizi bir çelişkiye götürmez. Zihnin doğuştan gelen, bilgi ve inanç sistemleri edinmeyi mümkün kılan özellikleri, bilimsel anlayışa belirli sınırlamalar getiriyor olabilir. Bu sınırlamalar da bilgi ve inançların nasıl edinildiği veya kullanıldığına dair bilimsel bilgiler geliştirmemizi imkânsız kılıyor olabilir. Buna karşın, diyelim ki farklı ya da daha zengin bir donanıma sahip bir organizmanın aynı konulara ilişkin bilimsel bir anlayış geliştirebileceği-

ni düşünebiliriz. Kant'ın dediği gibi, "görünüşlere ve onların da salt biçimlerine uyguladığımız anlağımızın* şeması, insan ruhunun derinlerine gizlenmiş bir sanattır ve doğanın, bu sanatın gerçek işleyiş biçimlerini keşfetmemize, gözlemlememize imkân vermesi pek olası değildir".[11] Hiç kuşkusuz bu konuda dogmatik varsayımlarda bulunmak için geçerli bir neden bulunmuyor.

Zihnin doğuştan gelen ilkeleri olabileceği, bu ilkelerin bir yandan bilgi ve inançlar edinmemizi olanaklı kılarken, diğer yandan bu edinimin kapsamını belirleyip onu sınırlandırdığı anlayışı, görebildiğim kadarıyla bir biyoloğu şaşırtacak hiçbir unsur içermiyor. İnsan türüne özgü dil yapısının varsayılan doğuştan gelme ilkeleri gibi spesifik bir konu üzerine yazan Jacques Monod şöyle diyor:

> Descartesçı metafiziğe bir geri dönüş olarak gördükleri için bazı filozoflar veya antropologlar bu anlayışı bir skandal gibi algıladılar. Oysa örtük biyolojik içeriğini kabul ettigimizde bu anlayış beni hiç de dehşete düşürmüyor.

İnsan evriminin mevcut aşamasında, dil yapısının birtakım spesifik ilkelerinin biyolojik olarak verili olduğunu varsaymak gayet makul bir davranış. Üstelik Monod devamında, erken bir aşamada bir dil yetisi kazanmasının, insanın kortikal yapılarının evrimini etkilemiş olmasının muhtemel olduğunu, dolayısıyla eklemli dilin "kültürün evrimine imkân tanımakla kalmayıp insanın *fiziksel* evrimine de belirleyici bir katkıda bulunmuş olabileceğini" söylüyor. "Beynin epigenetik gelişimi sırasında ortaya çıkan dil yetisinin artık 'insan doğasının' bir parçası olduğunu" varsaymak; keza insan doğasının kendisinin de, düşünceyi ifade gücü taşıyan dilin erken bir aşamada kullanılması sayesinde spesifik bir şekilde evrim ge-

* İng. understanding.

çirmiş olması muhtemel bilişsel işlevin diğer boyutlarıyla yakından ilişkili olduğunu varsaymak bir paradoksa yol açmaz.[12]

Hazır bu kadar ileri gitmişken pekâlâ şu soruyu da sorabiliriz: Bilginin kökeni ve gelişimi hakkındaki geleneksel ampirist spekülasyondan geriye kalan unsurlar, bu meselenin başarılı bir şekilde incelenmesine yardımcı olmaktan ziyade aslında ona engel olmuyor mu? Örneğin, başkalarının yanı sıra Russell'ın da bilgi ediniminde ilkel veya temel bir aşama olduğunu düşündüğü "gösterme yollu tanımlama"yı ele alalım. Buna göre, gırtlaktan çıkan bir sesin, çevrenin dikkat çekici bir özelliğiyle ve bu özelliğin bir "fikri" veya "düşüncesi"yle ilişkilendiği varsayılır. Bu durumda sözcük, bu özellik "anlamına gelir", şöyle ki "sözü edilen özellik bu sözcüğün söylenmesine neden olabilir ve sözcüğün duyulması bu özelliğin 'fikrinin' zihinde canlanmasına yol açabilir. Bu, diğer anlam türlerinin kaynağı olan en basit 'anlam' türüdür". İşte uyaranların bu şekilde ilişkilenmeleri ve benzerlikleri üzerine düşünen "çocuk" "şimdi bir filozof olmuştur ve tek bir sözcüğün, 'anne'nin ve tek bir kişinin Anne'nin olduğu sonucuna varır". "Çocuk, yaşarsa, zamanla Mill'in kurallarını kullanarak" çevrenin ve sesli ifadelerin ilgili özelliklerini gerektiği gibi tanıyıp "doğru konuşmayı öğrenecektir". Russell, kişiler ve eşyaların az çok süreklilik gösterdiği inancına, töz mefhumunu terk eden bütün felsefelerin işini o kadar zora sokan bu sağduyu kaynaklı inanca teoride böyle bir sürecin yol açtığını ileri sürer.[13] (Russell "felsefedeki bu ilk adımın yanlış olduğunu" düşündüğünü ekler, ama bu ayrı bir mesele.) Quine da bir ölçüde benzer bir süreç önerir. Çocuk için "anne, kırmızı ve su ... hepsi aynı tiptendir; her biri düzensiz olarak gerçekleşen karşılaşmaların tarihinden, meydana gelen şeylerin dağınık bir kümesinden ibarettir". Çocuk, ancak "genel terimlerin bölün-

müş göndermelerine hâkim olunca ... süreklilik gösteren ve tekrar eden fiziksel nesnelerin şemasını iyice öğrenmiş olur". Bundan sonra çocuk geçmişe dönük şekilde, "Anne"yi, gözden geçirip tekil bir terim, "büyük ve tekrar tekrar görünen, fakat yine de bireysel bir nesnenin ismi" olarak kavrar.[14]

Bildiğimiz pek az şeyin ışığında bakıldığında, bu tür spekülasyonların pek inandırıcı olmadığını düşünüyorum. Çocuktaki kalıcı ve tekrar tekrar görünen fiziksel nesneler kavramının, dil kullanımından veya dil kullanımına ilişkin kavrayışların üzerine inşa edilen daha üst düzeydeki genellemeler üzerine düşünmesinden türediğine inanmamız için hiçbir neden yok. Mill'in kurallarının, deney dünyasının kalıcı kişiler ve şeyler şeklinde yorumlanmasıyla bir ilişkisi olduğuna inanmamızı gerektirecek bir neden de göremiyorum. Bu konuda yapılan az sayıdaki deneysel çalışma, süreklilik ve kalıcılık gösteren nesneler kavramının dil kullanımından çok önce etkin durumda olduğunu ortaya koyuyor. Örneğin, daha birkaç aylık bir bebeğin bile, dünyayı algısal değişmezlikler şeklinde yorumladığı görülüyor ve uyaranlar, beklenen bir davranış olarak "sürekli ve tekrarlanan fiziksel nesneler"i ortaya çıkarmayınca bebeğin şaşırdığı biliniyor.Tahminlerimizi gözleme dayalı terimlerle ifade edeceksek, o zaman şöyle söyleyeyim: Bu türden gözlemler, "süreklilik gösteren ve tekrar eden bireysel nesneler şemasının" dil öğrenme sırasında edinildiği değil, "ilksel olduğu" tahminini destekliyor.

Aynı şeyin, uyaranları ve onların ilişkilendiği "fikirleri" ele aldığımızda da doğru olduğunu söyleyebiliriz. Jacques Monod, son zamanlarda yapılan deneysel çalışmaları incelerken, hayvanların nesneleri ve ilişkileri, soyut kategorilere –yani, "üçgen" ve "da-

ire" gibi geometrik kategorilere– göre sınıflandırabildiği konusunda kuşkuya yer olmadığına dikkat çekiyor. Deneysel çalışmalarda, böyle bir analizin nörolojik temeli bile belirli bir dereceye kadar tespit edildi. Bu çalışmalar ilksel, nörolojik olarak verili, analitik bir sistem olduğunu ve elverişli bir dönem içinde uyarılmadığı takdirde bu sistemin dejenere olabileceğini gösteriyor. Fakat gerektiği şekilde uyarıldığında sistemin, deneyimin spesifik bir yorumunu sunduğunu ve bu yorumun organizmaya göre belirli ölçüde değişiklik gösterdiğini ortaya koyuyor. Monod'nun şu sözlerinin doğru bir yorum olduğunu düşünüyorum: "Dolayısıyla bu modern keşifler, iki yüz yıldır bilime hâkim olan ve çeşitli bilgi formlarının 'doğuştan geldiğini' varsayan bütün hipotezlere şüpheyle bakan radikal ampirizmin aksine, yeni bir anlamda Descartes ve Kant'ı destekliyor." Bildiğimiz kadarıyla hayvanlar genetik olarak belirlenmiş bir programa göre öğreniyorlar. Bunun "insan bilgisinin temel kategorileri ve belki de, o kadar temel nitelikte olmasa da birey ve toplum için son derece önemli olan insan davranışının başka veçheleri" için de doğru olduğundan kuşku duymamızı gerektiren bir sebep yok.[15] Sözünü ettiğimiz görüş özellikle, insanın açıkça benzersiz olan dil yetileri ve insanın dilde, görsel imgelerde, eylem planlarında ve gerçek sanatsal veya bilimsel yaratımda açığa çıkan imgelemsel düşünce becerileri için de doğru olabilir.

Ampirist spekülasyonun başka bir kalıntısı da Russell'ın özel isimlere ilişkin analizinde görülür. Russell ilk önce, "özel bir ismin, uzay-zamanın süreklilik gösteren ve bizi yeterince ilgilendiren herhangi parçasını tanımlayan bir sözcük" olduğunu ileri sürer,[16] fakat ardından uzay-zamansal sürekliliğin gerekli olmadığını ekler. Bir kez daha gelişigüzel herhangi bir organizma ya da Russell'ın

zaman zaman "mantıklı bir aziz" dediği bir varlığın değil, biyolojik olarak verili bir insan zihninin yaptığı "isim verme"nin kriterlerinin ne olduğu sorusu, ampirik olarak yanıtlanabilecek bir sorudur. Bazı şekil-zemin ve diğer *gestalt* özellikleri veya bir nesnenin insan eyleminin bir uzayındaki işlevi gibi, uzay-zamansal süreklilik de kuşkusuz bir faktördür. Fakat hâlâ mesele bundan daha karmaşık görünüyor: Örneğin bir sanatçının, belirli bir sanatsal formun bir örneği olarak nesnelere belirli bir fiziksel düzen verdiğini düşünelim. Diyelim ki bu sanat ürünü hareket eden bir şey olsun. Bu durumda söz konusu sanatsal yaratım, uzaysal süreklilik koşulunu yerine getirmeden de adlandırılabilir. Ancak nesnelerin rastlantısal bir şekilde düzenlenmesi, adlandırılabilir bir "şey" olarak düşünülmeyecektir. Eğer bu doğruysa, o zaman "adlandırılabilir şey" kavramımız, o "şey"i üretmiş olan kişinin niyetleriyle ilgili bir değerlendirmeyi de içeriyor demektir. Hiç kuşkusuz daha ileri düzeydeki analizler, adlandırma sürecini belirleyen başka ve aynı ölçüde soyut koşullar olduğunu gösterecektir. Ama söz konusu koşulların, Mill'in kuralları veya başka herhangi bir şema yoluyla öğrenildiğini hayal etmek kolay değil. İnsanın deneyim dünyasının yorumlanması için doğuştan gelen verili düzenin geliştirilip inceltilmesinde deneyim hiç kuşkusuz belirli bir rol oynar. Deneyimin bu sürece ne ölçüde katkıda bulunduğu ise bilimsel araştırmayla belirlenecek bir meseledir. Ama bu bağlamda da, Cambridge'li Platoncu Henry More'un şu sözünün belirli bir hakikat payı taşıdığını görürsek, buna şaşırmamalıyız: "Daha ilk ipucunda Ruh bütün Şarkıyı söyler, sanki onu çok önceden biliyormuş gibi."

Adlandırmanın nihai olarak açıklanabilir olmadığı ileri sürülmüş; kullanıma ilişkin olguları kaydetmenin ve "iyi yapılandırılmış bir dizi test" oluşturmanın ötesine geçip adlandırmayı açıklamaya ça-

lışmanın, "dili aşmaya yönelik değişken metafizik tutkunun bir sonucu" olduğu iddia edilmiştir.[17] Bu gereksiz bir sonuçmuş gibi görünüyor. Kullanımın ve deneysel testlerin sağladığı kanıtlara dayanarak bir bireyin ulaştığı ve kullanıma soktuğu kavramlar sistemiyle ilgili sistematik teorik bir açıklama formüle etmeye çalışabiliriz. Bunun da ötesinde, söz konusu bireyi, kendi sınırlı deneyiminden hareketle bu sistemi kurmaya yöneltmiş olan *a priori** ilkeler, koşullar ve varsayımlar sistemini ayrıntılandırmaya girişebiliriz. Başarı şansı ne olursa olsun, böyle bir girişimin niçin "değişken metafizik tutku"yu yansıttığını anlamak zor. Bu, tamamen akla uygun bir program gibi görünüyor. Ulaşılmış kavramlara veya bir kavramlar sistemi edinmek için gerekli olan temele ilişkin herhangi bir teorinin doğruluğu tabii ki kanıtlarla tam olarak desteklenmeyecektir; yine de önemsiz ya da sıradan bir görev değildir bu. Üstelik tümevarım ya da "genelleme"nin, bu mefhumları hangi açık anlamlarıyla ele alırsak alalım, bu meseleyle çok daha yakından ilgili olduğunu varsaymamızı gerektiren öncel bir neden de bulunmuyor.

Wittgenstein ve başka birçokları gibi Russell da "bir sözcüğün anlamını öğrenmemizin iki yolu olduğunu" kabul eder: başka sözcüklerle yapılan sözel tanımlama veya doğrudan göstermeye dayalı (gösterme yollu) tanımlama.[18] Olguya ilişkin bir tanımlama olarak epeyce kuşkulu bir yaklaşımdır bu. Doğru sözel tanımlama, muhtemelen çok ender rastlanan bir durumdur. Sıradan kavramların sözel bir tanımını yapmanın zorlukları gayet iyi biliniyor. Örneğin, "oyun", "söz verme" gibi kavramlara ilişkin halen ancak kısmen başarılı olabilmiş tanımlama çabalarını hatırlayabilirsiniz.

---

* Deneyden bağımsız olarak geçerli olan. –ç.n.

Bizim genellikle "sözel tanımlama" adını verdiğimiz şeyler sadece birer ipucundan ibarettir ve bu ipuçları, ancak zengin, çok gelişkin bir dil ve dünya teorisine hâkim olan birisi tarafından gerektiği gibi yorumlanabilir. Aynı şey, "doğrudan göstermeye dayalı tanımlama" için de geçerli tabii. Gösterme yollu tanımlamada bir çocuğun veya yetişkinin yeni bir sözcüğün ne anlama geldiğini veya neyi gösterdiğini anlarken sergileyeceği tekbiçimliliği ve spesifikliği –yine– ne Mill'in kuralları ne de bilinen başka herhangi bir şema açıklayabilir. Bu gerçek, diyelim ki aynı şeyi yapması için bir bilgisayarı programlamaya kalkışan birine gayet aşikâr gelecektir. Normal koşullarda sözcükleri öğrenirken kullanımlarına ancak sınırlı ölçüde maruz kalırız. Dünyayla kurduğumuz kısa, kişisel ve sınırlı temaslar bir şekilde sözcüklerin ne anlama geldiğini tespit etmemize yeter. Spesifik bir örneği –diyelim ki "hata", "denemek", "beklemek" veya "ölmek" gibi kolayca öğrenilen sözcükleri, hatta cins isimleri– analiz etmeye çalıştığımızda, söz konusu sözcüğü gerektiği şekilde dil sistemine yerleştirirken olgular dünyasına ve kavramların karşılıklı bağlantılarına ilişkin epeyce zengin varsayımların devreye girdiğini görürüz. Bu geldiğimiz aşamada iyi bilinen bir gözlemdir; üzerinde durup daha fazla açıklamaya gerek duymuyorum. Fakat en basit olduğu düşünülen durumlar için ampirist varsayımları çıkış noktası kabul eden bir bilgi edinme yaklaşımının can çekişen cazibesini iyice zayıflatıyor.

Aslında hiçbir kayıt getirmeyen ampirist teorinin bir kısmının – anladığım sözcüklerin anlamlarını deneyimimden türettiğimi öne süren kısmının– her koşulda doğru olduğu iddiasında ne kadar doğruluk payı var? Doğuştan yapıların işler hale gelmesi, doğuştan fikirler sisteminin aktifleşmesi için deneyimin gerekli olduğu görüşü Descartes, Leibniz ve diğerleri tarafından gayet açık şe-

kilde, teorilerinin ayrılmaz bir parçası olarak varsayılmıştı. Ama onların teorilerine ampirist diyemeyiz –tabii "ampirist" teriminin herhangi bir anlamı olsun istiyorsak. Bunun da ötesinde, organizmanın şu ya da bu dile herhangi bir şekilde spesifik olarak uyarlanmadığını varsayar ve bireyler arasındaki zihinsel kapasite farklılıklarını dikkate almazsak, bireyler ve diller arasında, kullanılan kavram sistemleri açısından bulunan farklılıkların da deneyime atfedilmesi gerekir. Peki bu farklılıklar ne kadar kapsamlıdır? Şurası açık ki ampirik bir sorudur bu; fakat deneyimin yoksulluğuyla karşılaştırıldığında sahip olduğumuz inançların spesifikliği ve karmaşıklığı hakkındaki sınırlı bilgimizden yola çıkarak şunu söyleyebiliriz: Anladığım sözcüklerin anlamlarını deneyimimden türettiğimi öne sürmek en iyi ihtimalle yanıltıcıdır.

Wittgenstein, "bir sözcüğün gerçekte ne anlama geldiğine ilişkin bilimsel bir araştırmaya imkân tanıyacak, bizden bağımsız bir güç tarafından o sözcüğe verilmiş bir anlamı yoktur. Bir sözcük, birileri ona nasıl bir anlam veriyorsa, o anlama gelir" görüşünü öne sürmüştü.[19] Eğer burada anlamların bilinçli, belirtik açıklamaları (ya da Wittgenstein'ın zaman zaman ima ettiği gibi, bu açıklamaların kolayca yapılabilir olması) kast ediliyorsa, bu savı kabul etmek epeyce zor. Diğer yandan, başlangıçta dilin biçimi ve organizasyonuna ilişkin gerekli koşullarla donatılmış olan bir organizmanın, kavramlar arasında spesifik bir karşılıklı bağlantılar sistemini nasıl inşa edebileceğini –eldeki az miktarda ipucundan yola çıkarak– kolayca hayal edebiliriz. Bunda yapısal anlamda gizemli bir taraf göremiyorum. Hiç kuşkusuz böyle bir organizma için adı geçen sistematik yapılar ve koşullara dair bilimsel bir araştırma yürütebiliriz. O halde neden bu, sözcüklerin gerçekte ne anlama geldiklerine ilişkin bilimsel araştırmanın bir parçası olarak

tanımlanamasın ki... —bu nokta hiç açık değil. Tabii ki sözcükler, organizma tarafından onlara verilen anlama gelecektir. Buna karşın, ne bu "anlam verme"nin bilinçli bir şekilde yapıldığı veya iç gözlemle erişilebilir olduğunu ne de organizmanın kullandığı kavramlar sistemini açıklayabileceği ya da belirli öğelerin özelliklerini doğru şekilde tarif edebileceğini varsaymak zorunda değiliz. İnsan türü örneğinde, dilin anlambilimsel sisteminin büyük ölçüde, bilinçli seçimlerden bağımsız bir güç tarafından sağlandığını pekâlâ varsayabiliriz. Zihinsel organizasyonun işlemsel ilkelerine muhtemelen iç gözlemle erişemeyiz. Fakat bu ilkelerin, kollarla bacakların ve iç organların fiziksel düzenlenişini belirleyen ilkelere göre araştırmaya prensip olarak daha kapalı olduğunu söylememizi gerektiren bir sebep yoktur.

Russell, dilsel ifadenin ve anlamlarının "davranışçı" bir analizini geliştirmeye çalışırken bir ifadeyi söylemenin çevresel nedenlerini, ifadeyi duymanın yaratacağı etkileri ve konuşucunun söz konusu ifadenin dinleyen üzerinde yaratmasını umduğu ya da istediği etkileri ele alır.[20] Bu son husus bizi, nedenlerin değil gerekçelerin araştırılmasına ve "zihinsel edimler" alanına götürür. Russell'ın sunduğu analizin çok ikna edici olup olmadığını tartışmayacağım (ikna edici olduğunu düşünmüyorum). Fakat Russell burada da ısrarla, oldukça doğru bir şekilde, uyarıcı ve tepkilerin ya da alışkanlık yapılarının incelenmesinin bizi fazla ileriye götürmeyeceğini söyler. Oluşması istenen etkileri dikkate alan bir analiz bazı sorunları bertaraf etse de bu yaklaşımın, ne kadar geliştirilirse geliştirilsin, en iyi ihtimalle başarılı iletişime dair bir analiz sunabileceği düşüncesindeyim. Böyle bir yaklaşım, iletişim ve hatta iletişim kurma çabasıyla dahi arasında zorunlu bir bağ olmayan anlam ya da dil kullanımı konusunda hiçbir analiz sunmayacaktır.

Karşımdakileri yanıltmak, can sıkıcı bir sessizlikten kurtulmak için veya başka onlarca nedenle düşüncelerimi ifade etmek ya da onlara açıklık kazandırmak için dili kullanıyorsam, sözcüklerimin kesin bir anlamı vardır ve söylediğim şeyi gayet güzel ifade edebilirim. Fakat (varsa) beni dinleyenler inanmalarını veya yapmalarını istediğim şeyin ne olduğunu tam olarak anlasalar bile, anlamış olmaları benim söylemimin anlamı hakkında ya çok az şey ifade eder ya da hiçbir şey ifade etmez.

Russell, "doğal türler"in –yani özelliklerin ampirik dünyada sınırlı bir değişkenlik içinde bir araya gelme eğiliminin– sağduyuya dayalı çıkarımı kolaylaştırdığı ve bilimsel bilginin ise, ilginç ve ayrıntılı bir analizle geliştirdiği bir dizi ilke üzerine temellendiği görüşünü ortaya atar. Şu ilkeyi örnek olarak ele alabiliriz:

> Fiziksel dünya az sayıda farklı türlerde birimlerden oluşur ve bu birimlerin bir araya gelmesiyle oluşabilen basit yapıları yöneten nedensel yasalar vardır; nedensel yasalar, bu yapıların az sayıdaki ayrı ayrı ve farklı türün altında toplanmasına neden olur. Bunların yanı sıra nedensel birimler gibi davranan olay bileşimleri vardır; hepsi de yaklaşık olarak aynı yapıya sahip olan ve uzaysal-zamansal bitişiklikle birbirlerine bağlanan bir dizi olay bileşimi, sonlu bir zaman süresince bu nedensel birimlerden önce ve sonra meydana gelir.

Russell'ın sözünü ettiği fiziksel dünyada "'alışkanlıklar' (yani nedensel yasalar) adını verebileceğimiz şeyler vardır; hayvanların davranışlarının kısmen doğuştan gelen kısmen de hayvana özgü çıkarım"la sonradan edinilen "alışkanlıkları vardır". "Dünyanın her nasılsa öyle olması sayesinde bazı tümevarım türleri geçerlilik kazanırken bazıları geçerli değildir." Bu süreçler üzerine düşünerek,

"dünyanın, hepimizin sahip olduğuna inandığı belirli özelliklere sahip olması halinde geçerli olan" çıkarım kurallarına ulaşırız.[21]

Bu düşünceleri başka bir şekilde ifade edecek olursak şöyle diyebiliriz: Doğuştan gelen teoriler oluşturma yeteneğimiz dünyanın belirli veçheleriyle ne kadar örtüşüyorsa, zihinsel yapılanmamız dünyanın bilgisine o kadar ulaşmamıza imkân tanır. Böylelikle prensip olarak, dünya gerekli özelliklere sahip olacak kadar iyi kalpliyse, zihnin çeşitli yetilerini araştırarak, hangi teorilerin bizim için diğerlerine göre daha kolay erişilebilir olduğunu ya da hangi potansiyel teorilerin bizim için erişilebilir olduğunu, hangi bilimsel bilgi biçimlerine ulaşabileceğimizi anlayabiliriz. Dünyanın gerekli özelliklere sahip olmaması halinde ise, bir tür zihinsel teknoloji geliştirebiliriz; diyelim ki, şu ya da bu nedenle belirli sınırlar dahilinde iş görecek bir öngörüde bulunma tekniği geliştirebiliriz. Fakat bu durumda gerçek anlamda bilimsel anlayışa veya sağduyu bilgisine ulaşamayız. Farklı ilkelere göre iş gören başka bir organizma ise başka bilim türleri geliştirebilir veya bizim geliştirdiğimiz bazı bilim türlerinden yoksun olabilir. İnsan varoluşunun veya fiziksel gerçekliğin merakımızı celbeden bu veçhelerine ilişkin bir anlayışa ulaşabilir miyiz, bunu bilmiyoruz. Bununla birlikte, insanın anlama yetisinin temel ilkelerini tespit edebilseydik, bu soruyu yanıtlayabilirdik. İşte Russell'ın olgun dönemindeki bilgi teorisinin bir taslak halinde bize sunduğu görev budur. Bazı yeni fikirler öneren bir taslaktır bu, fakat –kendisinin de ısrarla söylediği gibi– bundan daha fazlasını içermez.

Bu görevi yerine getirmek için insan bilgisinin ya da inanç sistemlerinin spesifik alanlarını araştırmalı, bu alanların özelliklerini saptamalı, bu bilgiler veya inanç sistemlerinin üzerine inşa edil-

dikleri kısa ve kişisel deneyimle olan ilişkisini incelemeliyiz. Bir bilgi veya inanç sistemi, doğuştan gelen mekanizmaların ve genetik olarak belirlenmiş olgunlaşma süreçlerinin etkisiyle ve bunların toplumsal ve fiziksel çevreyle girdikleri etkileşimin sonucunda oluşur. Sorun, bu karşılıklı etkileşim sırasında zihin tarafından oluşturulan sistemi açıklamaktır. Şimdiye kadar kendini böyle bir yaklaşıma en kolay şekilde açan bilgi sistemi, insanın dil sistemidir. Dili incelerken, (en azından ilk yaklaşımda) bilgi ile inanç arasında bir ayrım yapmamız gerekmez. Elimizde ses ile anlamı ilişkilendiren ve zihin tarafından oluşturulan kurallar ve ilkeler sistemini –yani dilbilgisini– kontrol etmemizi sağlayacak nesnel bir dışsal standart yoktur. Tanım gereği, bir kişi kendi dilini (veya birkaç lehçeyi ve dili) mükemmel derecede bilir; bununla birlikte, bir konuşucu tarafından oluşturulan bir sistemin, nasıl olup da bir başka konuşucunun oluşturduğu sistemle eşleştiğini sorabiliriz. Söz konusu konuşucunun dilbilgisini, içinde yaşadığı konuşma topluluklarının dilbilgisini ayırt eden özgül, tuhaf özellikler olabilirse de, yetişkin bir konuşucunun kendi lehçesini, örneğin konuştuğu İngilizce lehçesini bilmediğini söylemek anlamsız görünüyor. En azından dilin ve dilin yapısının incelenmesini ampirik inançlar ve olgusal bilgilerden ayırabildiğimiz ölçüde –ki bu ayrım hiç de önemsiz değildir– bu doğrudur. Bir kişinin dil hakkındaki bilgisi, bir anlamda onun göreli olarak "saf bir formda" bilgi edinme kapasitesini yansıtır. Bu nedenle dil hakkındaki bilginin, insan bilgisinin "merkezi bir örneği" olmadığı ve belki aydınlatıcı bir örneği de olmadığı öne sürülebilir.[22] Bu uyarının yerinde olduğunu düşünüyorum. Bilgi edinimi sorununu ciddi olarak ortaya koyabilmemiz için, öğrenilmiş olan şeyin makul ve ikna edici bir tanımlamasını yapabilmemiz gerekir. Sağduyu bilgisi veya inançla ilgili stan-

dart örneklere ilişkin olarak böyle bir tanımlamadan yoksunuz: Fiziksel nesnelerin davranışına veya insanın toplumsal davranışına veya eylem ile saiklerin ilişkisine, vs. dair bilgi veya inançların ikna edici bir tanımlamasından yoksunuz örneğin.

Daha farklı bir görüş öne sürerek, dil ediniminin, başka öğrenme biçimlerini de belirleyen daha genel ilkelere dayandığını savunanlar da oldu. Bu görüşlerin bir temeli olabilmesi için, savunanların, dile ilişkin bilginin spesifik veçhelerinin daha genel "öğrenme stratejileri" veya "gelişme ilkeleri"yle nasıl açıklanabildiğini gösterebilmesi gerekir. Dile ilişkin bilginin bu spesifik veçhelerinden bazılarını birazdan tartışacağım. Bu konuda ancak son derece muğlak açıklamalar sunulduğu için, söz konusu önerileri değerlendirmek bu aşamada imkânsız.

Dile ilişkin bilgi, zihnin önceden verili yapılarının ve olgunlaşma süreçlerinin etkisiyle ve bunların çevreyle girdikleri etkileşimle oluşur. Bu yüzden, önceden verili yapılar ve olgunlaşma süreçlerinin doğuştan gelen belirlenimleri oldukça kısıtlayıcı olsa bile, edinilen bilginin değişmez özellikleri olacağını ummak için bir neden bulunmuyor. Fakat insan dilinin belirli değişmez özellikleri olduğunu keşfettiğimizi varsayalım. Bu durumda, bir kuş türünün ötüşünün değişmez özelliklerini keşfettiğimizde, bunların genetik olarak belirlendiğini öne sürmek nasıl makul bir önerme olacaksa, insan dilinin değişmez özelliklerinin gerçekte zihnin özelliklerini yansıttığını öne süren bir hipotez de (zorunlu olarak doğru olmasa da) her zaman makul olacaktır. Olgusal kanıtlar tarafından yanlışlanabilir, ampirik bir hipotezdir bu. Alternatifi de, sözünü ettiğimiz değişmez özelliklerin, yeterince tekbiçimli bir çevreye uygulanan iyi tanımlanmış bazı "öğrenme stratejileri"nden kaynaklan-

dığı hipotezidir. Tartışacağım örnekler ve çok sayıda başka örnek açısından bu alternatifin hiçbir şekilde geçerli olmadığını düşünüyorum. Her ne olursa olsun, araştırmanın ampirik koşulları açık.

Değişmezlik, çeşitli soyutlama düzeylerinde ve çeşitli önem derecelerine sahip olarak ortaya çıkabilir. Örneğin, İngilizcenin belirli bir lehçesini araştırırken, farklı kişisel deneyimlere sahip konuşucular arasında kullanım benzerlikleri keşfederiz. Dahası, birbirinden çok farklı çeşitli diller üzerine yapılan araştırmalar, bir düşünce ve iletişim sistemi için aslında hiçbir şekilde gerekli olmayan birtakım değişmez özelliklerin olduğunu ortaya çıkarıyor. Örneğin, belirli bir dildeki "adlandırılabilirlik" ilkesinin, Russell'ın araştırdığı şu basit koşul olduğunu düşünebiliriz: Uzay-zamanın süreklilik gösteren bir bölümü, olası "bir adlandırılabilir nesne"dir. Fakat daha önce belirtildiği gibi insan dillerinde başka koşulların da hangi nesnelerin "adlandırılabilir" olduğunun belirlenmesinde etkili olduğu görülüyor. Anlam temsilinin başka veçhelerini araştırdıkça, dilin ilave başka özellikleri ortaya çıkıyor. Cümlelerin anlamını ele alalım. Cümlenin anlamının bazı yönlerini sözcüklerin sıralanışı ve cümleler içindeki düzenlenişi belirliyor, başka yönlerinin ise çok daha soyut yapılarla bağlantılı olduğu görülüyor. Basit bir örnek olarak şu tümceleri düşünelim.

"John appealed to Bill to like himself"
[John, Bill'e kendisini sevmesi için yalvardı]

ve

"John appeared to Bill to like himself"
[John, Bill'e kendisini seviyor göründü].[23]

Bu iki tümce yüzey yapıları açısından neredeyse özdeştir, ancak

yorumları epeyce farklıdır. Dolayısıyla "John appealed to Bill to like himself" [John, Bill'e kendisini sevmesi için yalvardı] dediğimde, kastım Bill'in kendisini (Bill'i) sevdiğidir. Fakat "John appeared to Bill to like himself" [John, Bill'e kendisini seviyor göründü] dediğimdeyse, kendisini seven John'dur. Bu örnekte, anlambilimsel açıdan önem taşıyan dilbilgisel ilişkiler ancak benim "derin yapı" adını verdiğim düzeyde doğrudan ifade edilirler.

Bu örnek, sözcükler arasındaki anlam ilişkilerini sergiliyor; oysa anlamın temsili, sözöbekleri arasındaki ilişkileri de içerir. Şöyle dediğimizi varsayalım, "I would speak about such matters with enthusiasm" [Bu konular üzerine coşkuyla konuşurum]. Bu cümle anlam açısından belirsizdir: Benim bu konularda üzerine konuşmamın coşkulu olacağı anlamına gelebilir; öte yandan, "bu konularda konuşmaktan mutluluk duyarım" anlamına da gelebilir. "Coşkuyla" sözcüğü ya "konuşma" eylemiyle veya "bu tür konular üzerine konuşma" sözöbeğiyle bağlantılıdır. Öyle inanıyorum ki bu türden soruları araştırarak tümcelerin anlamının insan dilinde nasıl temsil edilmesi gerektiği ve bu tür temsillerin –sıralama, sözlerin öbeklenmesi ve fiziksel sözceyle hiç de basit olmayan şekillerde ilintilenen soyut yapılar gibi– dilsel biçimin çeşitli veçheleriyle nasıl ilintilendiği konusunda, henüz kısmi ve geçici nitelikte de olsa, bazı akla yakın hipotezler geliştirebiliriz.

Dilin fiziksel özelliklerine dönecek olursak, burada da benzer sonuçlara ulaşırız. İlkesel olarak konuşma seslerini belirlemekte pek çok fiziksel boyutun kullanılabileceği düşünülebilir. Fakat çeşitli insan dilleri gerçekte sadece sınırlı bir özellikler yelpazesini kullanır. Üstelik, Ferdinand de Saussure'ün öncü çalışmasından bu yana dil incelemelerinin açığa çıkarmış olduğu gibi, dile iliş-

kin sesler sınırlandırıcı ilkelere bağlı olarak sistematik ilişkilere girer. Daha da dikkat çekici olan ise, ses örüntülerinin sistematik yapısının en çarpıcı şekilde açığa çıktığı durumdur: Bu sistematik yapı, seslerin kendilerini fiziksel özellikleri açısından ele aldığımızda değil, sıkı şekilde sınırlandırılmış ardışık kurallar aracılığıyla fiziksel bir temsille çakıştırılan soyut bir ses örüntüsünü dikkate aldığımızda açığa çıkar. Bu kurallar, ardışık şekilde uygulandığında, sesin temeldeki soyut bir temsilini, altta yatan zihinsel temsille bire-bir benzerlik taşıması gerekmeyen fiziksel bir yapıya çevirir. Yakın dönemde yapılan dil çalışmalarının en dikkate değer kavrayışlardan bazılarını bu alanda elde ettiğini düşünüyorum.[24]

Doğal dilde sesin temsili ile anlamın temsilini araştırarak dile ilişkin değişmeyen özellikler hakkında belirli bir anlayış geliştirebiliyoruz. Bu özellikler, mantıklı bir şekilde, dil edinimi görevine yaptığı katkı olarak organizmanın kendisine atfedilebilir ve organizmanın, deneyimi organize edip bilişsel sistemler inşa etme çabası içinde duyumsal verilere uyguladığı şema olarak görülebilir. Fakat en ilginç ve şaşırtıcı sonuçlar daha ziyade, doğal dilde ses ve anlamı ilişkilendiren kurallar sistemiyle ilgili olarak ortaya çıkıyor. Söz konusu kurallar çeşitli kategoriler altında toplanıyor ve bir düşünce veya iletişim sistemi için hiçbir şekilde zorunlu olmayan değişmez özellikler sergiliyor. Bir kez daha insan zekâsının araştırılması için ilgi çekici sonuçları olan bir durumla karşı karşıyayız.

Örneğin şimdi de İngilizcede soru tümcelerinin nasıl yapılandırıldığına bakalım. Şu tümceyi düşünelim:

"The dog in the corner is hungry" [Köşedeki köpek aç].

Bu tümceden hareketle küçük bir biçimsel işlem yaparak,

"Is the dog in the corner hungry?" [Köşedeki köpek aç mı?]

sorusunu oluşturabiliriz: "is" birimini tümcenin başına getirerek yaparız bunu. İngilizce üzerine çalışma yapan bir dilbilimci, elindeki çeşitli soru oluşturma örneklerine bakarak soru oluşturma konusunda bazı olası kurallar önerebilir. Şimdi bu türden iki öneri düşünelim: Birincisi, soru oluşturmak için öncelikle tümcenin adöbeğini belirlememizi, daha sonra da bu adöbeğini izleyen "is" dilsel birimini tümcenin başına yerleştirmemizi söylüyor. Bu durumda söz konusu örnekte, özne konumundaki adöbeği, "dog in the corner"dır [köşedeki köpek]; bu adöbeğini izleyen "is" dilsel birimini tümcenin başına kaydırarak soruyu oluştururuz. İsterseniz buna, işlemin yalnızca tümceyi oluşturan birimlerin sırasını değil, aynı zamanda onların yapılarını da göz önünde bulundurduğu anlamında, "yapıya bağımlı işlem" diyelim. Bu durumda, "dog in the corner" [köşedeki köpek] sözcük silsilesi bir öbektir ve üstelik bir adöbeğidir. Söz konusu durum için "yapıdan bağımsız bir işlem" de önerebilirdik: Yani en soldaki "is" dil birimini al ve onu tümcenin başına yerleştir. Burada doğru kuralın, yapıya bağımlı işlem olduğunu kolaylıkla saptayabiliriz. Bu durumda, "The dog that is in the corner is hungry" [Köşede olan köpek aç] şeklinde bir tümcemiz olduğunda, bu tümceye "Is the dog that ----in the corner is hungry? [Köşedeki köpek aç mı?] [*koşaç* köpek ki .... *ilgeç* köşede *koşaç* aç?] sorusunu oluşturmak üzere önerilen yapıdan bağımsız işlemi uygulamayız. Bunun yerine, ilk önce "the dog that is in the corner" [köşede olan köpek] adöbeği öznenin yerini belirler, daha sonra da bu adöbeğini izleyen "is" birimini tümcenin başına getirerek yapıya bağımlı işlemi uygular ve "Is the dog that is in the corner ----- hungry? [Köşede olan köpek aç mı?] [*koşaç* köpek ki köşede ... aç?] sorusunu oluştururuz.

Buradaki örnek önemsiz olsa da, belirli bir bakış açısından değerlendirildiğinde sonuç yine de şaşırtıcıdır. Yapıya bağımlı işlemin, iletişimsel etkililik ya da "yalınlık" açısından herhangi bir avantajı olmadığına dikkatinizi çekerim. Bilgisayar tarafından yapılacak biçimsel işlemler için bir program tasarladığımızı varsayalım. Bu durumda, hiç kuşkusuz yapıdan bağımsız işlemleri yeğlerdik. Yapıdan bağımsız işlemleri uygulamak çok daha basittir; çünkü yalnızca tümcenin sözcüklerini taramak gerektiği için, sözcüklerin içine girdiği yapıları, yani hiçbir şekilde tümcenin içinde fiziksel olarak gösterilmeyen yapıları dikkate almanız gerekmez. Matematikçiler dizilerdeki yapıdan bağımsız işlemleri incelemiş, ancak buradaki anlamıyla tuhaf ve karmaşık "yapıya bağımlı işlem" mefhumunu incelemek hiçbirinin aklına gelmemiştir. Ayrıca normal deneyimimiz sırasında yapıya bağımlı işlemin doğru işlem olduğunu gösteren pek bir kanıta sahip olmadığımıza da dikkatinizi çekerim. Bir kişinin yaşamı süresince bu iki ilkeden birini seçmek durumunda bırakıldığı, konumuzla ilgili hiçbir örnek duymamış olması pekâlâ mümkündür. Yine de böyle bir kanıta sahip olmayan bir çocuğun ilk kez "The dog that is in the corner is hungry" [Köşede olan köpek aç] ifadesine karşılık gelen soruyu oluşturmaya çalıştığında, yapıya bağımlı işlemi hata yapmadan uygulayacağını öngörmemiz makul bir şey olur. Çocuklar dil öğrenme sürecinde belirli türden yanlışlar yapsalar da, deneyimin pek az kanıt sunmasına ve yapıdan bağımsız kuralın yalınlığına karşın, hiçbirisinin soruyu şu şekilde kurma yanlışına düşmeyeceğine eminim:

"Is the dog that in the corner is hungry?"
[Köşede olan mı köpek aç mı?]
[*koşaç* köpek ki *ilgeç* köşe *koşaç* aç?]

Dahası, İngilizcenin dilbilgisinde veya başka herhangi bir dilin dilbilgisinde bildiğimiz bütün biçimsel işlemler yapıya bağımlıdır. Bu, dilin değişmeyen bir ilkesine dair çok basit bir örnektir. İşte bu değişmeyen ilkeye, "biçimsel dilbilimsel bir evrensel" veya "evrensel dilbilgisinin bir ilkesi" diyebiliriz.

Buna benzer olguları göz önüne aldığımızda, yapıya bağımlı işlemlerin, zihin tarafından deneyim verilerine uygulanan doğuştan düzenin bir parçası olduğu varsayımında bulunabiliriz. Descartes'ın "gerçek bir üçgen fikri"nin bizde doğuştan var olduğunu ileri sürerken kast ettiği anlamda, fikir "zihinde doğuştan var"dır. Descartes bu konuda şöyle der: "Kendi içimizde gerçek bir üçgen fikrine daha önceden sahip olduğumuz için ve bu gerçek üçgen bir kâğıda çizilmiş daha karmaşık üçgen fikrine göre zihnimiz tarafından daha kolay kavranabildiğinden, karışık üçgen şeklini gördüğümüzde onun kendisini değil, sahici üçgeni idrak ederiz."[25] Daha önce belirttiğim gibi günümüzde şekiller ve nesneler konusunda, deneyimin yorumlanması için bu tür şemalar sunan nörofizyolojik yapıları biraz olsun anlamamıza imkân tanıyan ilerlemeler kaydedildi. Bununla birlikte, dilin nörofizyolojisi hâlâ tam bir gizem olmayı sürdürüyor. Yine de şu önerme epeyce akla yakın görünüyor: Bize dilin bilgisini erişebildiğimiz sınırlı veriler temelinde sunan beynin bilinmeyen yapıları, "kendi içlerinde" yapıya bağımlı işlemler fikrine "sahipler".

Dili daha dikkatli incelediğimizde oldukça dikkat çekici özelliklerle ilgili başka birçok örnek buluyoruz; bu özellikleri sadece deneyimi temel alarak açıklamak imkânsız görünüyor. Bir başka yalın durumu ele almak için şu tümceyi değerlendirelim:

"I believe the dog to be hungry"
[Köpeğin aç olduğuna inanıyorum]

Bu tümcenin edilgin karşılığı, "The dog is believed to be hungry" [Köpeğin aç olduğuna inanılıyor] tümcesidir. Bir ilk yaklaşım olarak, pasif tümce yapısının yapıya bağımlı bir işlemle oluşturulduğunu söyleyebiliriz. Buna göre, ilk önce temel eylemi ve onu izleyen adöbeğini tespit eder, sonra ikisinin yerini değiştiririz. Çeşitli değişiklikler de ekleriz, ama burada bunları tartışmaya gerek yok.

Şimdi de şu tümceyi düşünelim:

"I believe the dog's owner to be hungry"
[Köpeğin sahibinin aç olduğuna inanıyorum]

Yukarıda varsaydığımız işlemi uygulayarak daha önceki gibi temel eylemin, ("believe") [inanıyorum] ve onu izleyen adöbeğinin ("dog") [köpek] yerini saptıyorum ve pasif tümceyi oluşturuyorum:

"The dog is believed 's owner to be hungry"
[Sahibinin aç olduğu köpek inanılır]

Bunun yanlış bir tümce olduğu açık. Burada yapmamız gereken "dog" [köpek] adöbeğini değil, onun bir parçası olduğu "the dog's owner" [köpeğin sahibi] adöbeğini seçmektir. Bunu yaptığımız takdirde,

"The dog's owner is believed to be hungry"
[Köpeğin sahibinin aç olduğuna inanılır]

pasif tümcesini elde ederiz. Pasif tümceler oluşturmak için verilen bilgi belirsizdi: Belirsizlik, işlemi, eylemden hemen sonra gelen en geniş adöbeğine uygulamalıyız şeklindeki daha üstün ilkeyle çözülür. Bu yine, sözdizimine ilişkin biçimsel işlemlerin genel bir özel-

liğidir. Geçen on yılda biçimsel işlemlere ilişkin bu türden koşullar hakkında epeyce yoğun araştırmalar yapıldı ve bazı ilginç şeyler öğrenildi. Bu koşulların da dilin öğrenilmesi sırasında zihin tarafından uygulanan şemanın bir parçası olduğu akla yatkın bir şekilde açıkça görülebiliyor. Anlayabildiğimiz kadarıyla, koşullar yine değişmez görünüyor ve dili öğrenen açısından, bu koşulların uygulandığını gösteren pek az veri bulunuyor.

Dilin biçimsel işlemlerinin ilginç bir özelliği de, yapıya bağımlı olmalarına karşın, son derece önemli bir karakteristik olarak, anlamdan bağımsız olmalarıdır. Şu cümleleri karşılaştıralım:

"I believed your testimony" [İfadenize inandım]
"I believed your testimony to be false" [İfadenizin yanlış olduğuna inandım]

ve

"I believed your testimony to have been given under duress" [İfadenizin baskı altında verilmiş olduğuna inandım]

Bu tümcelere karşılık gelen edilgin biçimler ise şunlardır:

"Your testimony was believed" [İfadenize inanıldı]
"Your testimony was believed to be false" [İfadenizin yanlış olduğuna inanıldı]

ve

"Your testimony was believed to have been given under duress" [İfadenizin baskı altında verilmiş olduğuna inanıldı].

Her üç tümce için de pasif biçim, az önce enformel olarak tanımlanan kuralla oluşturulmuştur. Kural, temel eylemin, onu izleyen adöbeğiyle arasındaki dilbilgisel ve anlambilimsel ilişkileri dikka-

te almıyor. Şu halde, "I believed your testimony" [İfadenize inandım] tümcesinde adöbeği, "believe" [inanmak] eyleminin dilbilgisel nesnesidir. "I believed your testimony to be false" [İfadenizin yanlış olduğuna inandım] tümcesinde ise adöbeğinin "believe" [inanmak] eylemiyle bir ilişkisi yoktur ve "be false" [yanlış olmak] öğesinin öznesi konumundadır. "I believed your testimony to have been given under duress" [İfadenizin baskı altında verilmiş olduğuna inandım] tümcesinde de adöbeği, "believe" [inanmak] eylemiyle ilişkili değildir ve içyerleşik "give" [vermek] eyleminin dilbilgisel nesnesidir. Yine de bütün durumlarda söz konusu kural, bu farkları dikkate almadan gözü kapalı uygulanır.[26] Dolayısıyla, gayet önemli bir özellik olarak, kurallar yapıya bağımlı ve yalnızca yapıya bağımlıdır. Teknik terimlerle ifade edecek olursak bunlar, dilbilgisel veya anlambilimsel ilişkilere değil, tümcelerin soyut olarak belirlenmiş ayraçlamasına uygulanan kurallardır (soyut derken, "fiziksel olarak gösterilmemiş" demek istiyorum). Bir kez daha, bunun doğru olması için *a priori* bir neden bulunmuyor. Dilin bu özellikleri ampirik olgulardır –tabii eğer doğruysalar. Sözü edilen özelliklerin organizma için "*a priori*" olduklarını makul bir önerme olarak varsayabiliriz, öyle ki bu özellikler, organizma için neyin bir insan dili olduğunu tanımlar ve organizmanın dile ilişkin edindiği bilginin genel karakterini belirler. Bu ilkelerle uyuşmayan dil sistemleri tahayyül etmek pek zor değildir. Hipotezlerimiz doğruysa, insan türüne ait çocukların tahayyül edebileceğimiz bu türden sistemleri normal yoldan öğrenmesinin imkânsız olması gerekir. Buna karşın, bir tür bilmece veya zihinsel egzersiz olarak öğrenilebilirler belki.

Bu noktada yukarıdaki açıklamanın son derece yanıltıcı olduğunu söyleyebilirim: Tümcelerde yapılan biçimsel işlemlerden söz et-

tim. Gerçekte ise dilin dikkatlice incelenmesi, bu işlemlerin tümcelerin altında yatan soyut biçimlere, konuşma ya da yazı dilini oluşturan gerçek fiziksel olaylarla epeyce bağlantısız olabilen yapılara uygulandığını gösteriyor. (Daha önce belirttiğim gibi aynı şey ses yapısı için de geçerlidir.) Birisi bir insan dilini bildiğinde, neyi öğrendiğini anlayabilmek ve tümcelerin nasıl oluşturulduğunu ve anlaşıldığını açıklayabilmek için bu yapıların ve onlara uygulanan işlemlerin zihinsel varlıklar olduğunu kabul ediyoruz. Şunu vurgulamak isterim ki bu varsayımsal kabulün, genlerin veya elektronların varsayımsal olarak kabul edilmesinden daha tuhaf veya gizemli bir tarafı yoktur. Sunumun yalınlığını korumak için, yanıltıcı olduğu halde "tümceler üzerindeki işlemler" kavramını kullanmaya devam edeceğim, fakat burada aşırı bir basitleştirme yapıldığını aklımızda tutalım.

Bu açıklama başka bir açıdan da yanıltıcıdır. Sözünü ettiğimiz kurallar doğa yasaları olmadığı gibi, elbette herhangi bir otorite tarafından da yasa veya kural haline getirilmemiştir. Kuramsallaştırmamız doğruysa bunlar, bilgi edinimi sırasında zihin tarafından oluşturulan kurallardır. Bu kurallar ihlal edilebilir ve aslında onlara uyulmaması, çoğu zaman etkili bir edebi araç olabilir. Gayet yalın bir örnek vermek gerekirse Rebecca West, sanatın doğayı yansıttığı görüşünü eleştirirken şunları yazar: "Sanat için gerekli olan, evrenin bir kopyası değildir; o lanet olası şeyden bir tane olsun, yeter de artar bile." [One of the damned thing is ample].[27] İfade, "kitaplardan biri burada" [One of the books is here], "O lanet olası şeylerden bir tane olsun, yeter" [One of the damned things is enough] gibi tümcelerdeki çoğul eki gerektiren dilbilgisi kuralını ihlal ediyor. Fakat ifade yine de meseleyi tam kalbinden yakalıyor. Dilin ilkelerinden uzaklaşarak onun anlatım-

sal kaynaklarını tam olarak kullanma yoluna sık sık başvurabiliriz. "Mantıksal ya da dilbilgisel düzensizliğin derecesi", William Empson'ın belirsizlik boyutlarından biridir: Katı dilbilgisi kurallarına uymamak, söylenen şeyin anlamını araştırmaya çalışan okuru, "çok çeşitli nedenler düşünmeye ve bunları zihninde bir düzene sokmaya" zorlamak için kullanılan araçlardan biridir. Empson bunun, "dilin şiirsel kullanımıyla ilgili asli bir durum olduğunu, fakat benzer sebeplerle normal kullanımın da bir özelliği olduğunu" söylüyor.[28] Ben burada gevşek bir anlatımla neyin dilbilgisi kurallarına uygun olarak söylenip neyin söylenemeyeceğinden bahsederken bu hususun da akılda tutulması gerekir.

Şimdiye kadar sözünü ettiğim örnekler son zamanlarda literatürde tartışıldı.[29] Konuya daha fazla açıklık getirmek için henüz üzerinde çalışılmamış alanlara dönmek istiyorum. Az önce pasif biçimde tümceler kurmak için bir tümcenin temel eylemi ile onu izleyen adöbeğinin yerlerini değiştirdiğimizi belirtmiştim. Buna karşın, bazen bu işleme izin verilmez. Şu cümleyi ele alalım:

"I believe the dog is hungry" [Köpeğin aç olduğuna inanıyorum]

Bu tümcenin pasif biçimini şu şekilde oluşturamayız:

"The dog is believed is hungry"
[Köpek inanılıyor aç olduğu]
[Köpek *koşaç* inanmak *koşaç* aç];

Fakat,

"I believe the dog is hungry"
[Köpeğin aç olduğuna inanıyorum]

tümcesinden hareket ederek,

"The dog is believed to be hungry"
[Köpeğin aç olduğuna inanılır]

tümcesini kurabiliriz. Peki bu farklılığı nasıl izah ediyoruz? Elbette İngilizcenin deneyimle öğrenilen bir tuhaflığı olabilir bu. Şimdi böyle olmadığı yönündeki daha ilginç olasılığı araştıralım ve bu tür bir farklılığı ne tür ilkelerin izah edebileceğine bakalım.

Başlangıç olarak tartıştığımız iki tümceye bakalım: "I believe the dog is hungry", [Köpeğin aç olduğuna inanıyorum] ve "I believe the dog to be hungry" [Köpeğin aç olmak inanıyorum]. Bu iki tümce de özne olarak "I" [ben], temel eylem olarak "believe" [inanmak] ve bir tümce biçimindeki şu iki içyerleşik yapıdan oluşmaktadır: "The dog is hungry", [köpek aç], "the dog to be hungry" [köpek aç olmak]. Şimdi iki içyerleşik tümce tipini ayırt edelim: Birisi, "the dog is hungry" [köpek aç] gibi zamanı belli bir tümcedir, diğeri ise "the dog to be hungry" [köpek aç olmak] gibi zamanı belli olmayan tümcedir. Elbette bunlardan sadece ilki içyerleşik olmayan bir tümce olarak varolabilir. Bir ilk tahmin olarak, zamanı belli bir tümceden hiçbir şeyin çıkarılamayacağı ilkesini önerelim.

Başka örnekler bu ilkenin genelleştirilebileceğini akla getiriyor. Şu tümceye bakalım:

"The candidates each hated the other"
[Adayların her biri diğerinden nefret ediyordu]

Bunun bir değişkeni,

"The candidates hated each other"
[Adaylar birbirinden nefret ediyordu]

tümcesidir. Burada yeniden tartışmayacağım kimi ikna edici argü-

manlar dolayısıyla, ikincisinin ilkinden bir kuralla oluşturulduğu öne sürülüyor. Bu kural, "each" [her biri] sözcüğünü tümcenin temel eylemi ["hate", "nefret etmek"] üzerinden aşırır ve "the other" [diğerinden] nesne sözöbeğindeki "the" sözcüğünün yerine koyar.* Şimdi de başka bir tümceye bakalım:

"The candidates each expected the other to win" [Adaylardan her biri diğerinin kazanmasını bekliyordu]

Kuralı uyguladığımızda,

"The candidates expected each other to win"
[Adaylar birbirlerinin kazanmasını bekliyordu]

tümcesini elde ederiz. Şimdi de şu tümceye bakalım:

"The candidates each expected that the other would win" [Adayların her biri diğerinin kazanacağını bekliyordu];

ya da

"The candidates each believed the other would win"
[Adayların her biri diğerinin kazanacağına inanıyordu]

Her iki durumda da kuralı uygulayamayız, çünkü şöyle diyemeyiz:

"The candidates expected that each other would win"
[Adaylar [bekliyordu] ki birbirleri kazanacak];

ya da

"The candidates believed that each other would win"
[Adaylar [inanıyordu] ki birbirleri kazanacak"]

---

* Türkçeye uyarlarsak, "her biri", "nefret ediyordu"nun üzerinden aşırılır ve "birbirlerinden" ifadesiyle "diğerinden"in yerine geçer. –ç.n.

Bu farklılığı açıklamak için daha önceki ilkemizi genelleştirelim ve zamanı belli olan içyerleşik bir tümceden ne bir şeyin çıkarılabileceği ve ne de ona bir şey eklenebileceği ilkesini önerelim. Daha genel bir ifadeyle, Y sözöbeği zamanı bilinen bir tümcede bulunuyor ve X sözöbeğinin sağında yer alıyorsa, X ve Y'ye hiçbir kural uygulanamaz: Yani, [....Y....]'nin zamanı bilinen bir tümcede yer aldığı durumda, [....X....[....Y....]....] yapısındaki X ve Y'ye hiçbir kural uygulanamaz.

Bu ilkeye ters düşen kimi örnekleri araştırmadan önce, içyerleşik yapılara ve onların dışındaki tümceciklere ilişkin başka koşulları ele alalım. Örneğin şu tümceye bakabiliriz:

"John expected to win" [John kazanmayı bekliyordu[

Genellikle çağdaş İngilizce dilbilgisi incelemelerinde bunun gibi tümcelerin, şu biçime sahip içyerleşik bir tümce barındıran daha derin yapıdan elde edildiği varsayılıyor: adöbeği—kazanmak; burada bir kural, adöbeğine ve bütün tümcenin öznesine bir artgönderim ilişkisi, bu örnekte ise bir eşgönderim ilişkisi tayin eder. Daha sonra, içyerleşik adöbeği düşürülür. Böylece, düşürmenin öncesindeki dilbilgisel ilişkiler gösterilecek olursa, şöyle bir durum oluşur: "John", "John expected to win" [John kazanmayı bekliyordu[tümcesinde hem "win" [kazanmak] eyleminin hem de "expect" [beklemek[eyleminin öznesi olarak anlaşılır, nitekim gerçekten de öyledir. Bu varsayım için burada ele almayacağım sözdizimsel sebepler bulunuyor. Varsayımı kabul ettiğimizde, içyerleşik tümcenin adöbeği, öncülüne artgönderimsel bir ilişki tayin edildikten sonra düşürülen bir adıl olarak ele alınır.

Şimdi de başka bir örneğe bakalım:

"The candidates each expected to defeat the other"
[Adayların her biri diğerini yenmeyi bekliyordu]

Kabul ettiğimiz varsayımımıza göre bu tümce şu derin yapıdan türetilmiştir:

"Adaylar her biri bekliyordu [adıl—diğerini yenmeyi]"
[The candidates each expected [adıl—to defeat the other]

Burada ayraçlar, zamanı bilinmeyen içyerleşik tümceyi içine alıyor. *Each (Her bir)*-aktarım kuralını uygulayıp ardından adılı düşürdüğümüzde, gerçek duruma uygun olarak "The candidates expected to defeat each other" [Adaylar birbirlerini yenmeyi bekliyordu] tümcesini elde ederiz.

Başka bir tümceye bakalım:

"The men each expected the soldier to shoot the other"
[Adamların her biri, askerin diğerini vurmasını bekliyordu]

Burada, bir önceki örnekte olduğu gibi *each (her bir)*-aktarım kuralı uygulanırsa, "The men expected the soldier to shoot each other" [Adamlar, askerin birbirlerini vurmasını bekliyordu] gibi bir tümce elde ederiz ki kuşkusuz bu doğru bir tümce değildir. Bu durumda, "each" (her bir) sözcüğünün zamanı bilinmeyen içyerleşik tümceye aktarımını engelleyen bir koşul bulunuyor demektir.

Hemen akla geliveren kural şudur: İçyerleşik tümce tam bir özne içerdiğinde, bu tümcenin solundaki X öğesine ve onun yüklemine yer alan Y öğesine hiçbir kural uygulanamaz. Daha biçimsel bir dille söylemek gerekirse; Z'nin sözcüksel olarak ....Y....'nin belir-

lenmiş öznesi olduğu ....X....[Z—....Y....] yapısı söz konusu olduğunda, bu yapıya hiçbir kural uygulanamaz. Daha rahat bir anlatımla, hiçbir kural, içyerleşik bir tümceciğin öznesi üzerinden öğeleri birbiriyle ilişkilendiremez. Bu ilke başka birçok örnekle desteklenıyor.

Şimdi de şu tümceyi inceleyelim:

"The candidates each heard denunciations of the other"
[Adaylardan her biri diğerinin suçlamalarını duydu]

"Heard" [duydu] eyleminin dilbilgisel nesnesi, "denunciations of the other" [diğerinin suçlamaları] şeklindeki karmaşık adöbeğidir. Burada *each (her bir)*-aktarım kuralını uyguladığımızda, "The candidates heard the denunciations of each other" [Adaylar birbirlerinin suçlamalarını duydular] tümcesini elde ederiz. Fakat bu karmaşık adöbeğinin şu örnekte olduğu gibi bir özne barındırdığını varsayalım:

"The candidates each heard John's denunciations of the other"
[Adayların her biri, John'un diğerini suçlamasını duydu]

Burada "John", "denunciations" [suçlaması] öğesinin öznesidir.[30] Bu durumda *each (her bir)*-aktarım kuralını uygulayamayız; çünkü "The candidates heard John's denunciations of each other" [Adaylar John'un birbirini suçlamasını duydular] tümcesini elde ederiz. Bu tümce tabii ki anlaşılır olmasına karşın, kulağı tırmalar. Oysa "The candidates heard denunciations of each other" [Adaylar birbirlerinin suçlamalarını duydular] tümcesi bu şekilde kulağı tırmalamaz. Önerilen kural, bu ayrımı açıklar. Bu durumda ilkenin, içyerleşik bir tümceye değil, tümce biçimindeki içyerleşik

karmaşık bir adöbeğine uygulandığına dikkatinizi çekerim. Aynı farklılık şu iki tümcede de görülür:

"The men saw pictures of each other"
[Adamlar birbirlerinin resimlerini gördüler[

ve

"The men saw John's pictures of each other"
[Adamlar John'a ait birbirlerinin resimlerini gördüler[

Aynı şey, başka birçok örnek için de geçerlidir.

Bu örnekler, önerilen ilkenin geçerli olduğu bir duruma ilişkin: Genel bir sınırlayıcı kural, belirtilen koşullarda bir öğenin eklenmesini engelliyor. Keza aynı koşullarda bir öğenin çıkarılması da engellenir. Şu tümceyi düşünelim:

"You saw pictures of someone" [Birisinin resimlerini gördün]

İngilizcenin günlük kullanımına karşılık gelen soru tümcesini şöyle oluşturabiliriz:

"Who did you see pictures of?" [Kimin resimlerini gördün?]

Fakat elimizde "You saw John's pictures of someone" [John'un birisini çektiği resimlerini gördün] gibi bir tümce varsa, bu tümceden kalkarak oluşturduğumuz "Who did you see John's pictures of?" [John'un kimi çektiği resimlerini gördün?] soru tümcesi, belirtilen ilkeden ötürü, bir önceki soru tümcesine kıyasla pek doğal değildir. Burada da farklı yapılara sahip başka benzer durumlarla karşılaşıyoruz.

Şimdi de çok farklı türden bir kurala bakalım:

"I saw us" [Ben bizi gördüm]

ya da

"We saw me" [Biz beni gördük]

gibi tümcelerin,

"They saw me" [Onlar beni gördü]

veya

"I saw them" [Ben onları gördüm]

gibi tümcelerle karşılaştırıldığında insana tuhaf geldiği kolayca gözlemlenir. Öyleyse belirli bir yorumlama ilkesinin, şu formdaki bir tümceye "tuhaflık" verdiğini varsayalım: adöbeği—eylem—adöbeği—X, öyle ki iki adöbeğinin gönderimleri çakışıyor. Kuşkusuz buradaki ilke, çeşitli biçimsel koşullarda bizi, adöbeklerine gönderim farkı tayin etmeye yönelten çok daha genel bir yorum ilkesinin özel bir durumudur. Dolayısıyla,

"The soldiers detested the officers"
[Askerler subaylardan nefret ederdi]

dersem, doğal olarak benim, subaylar öbeğinden ayrı bir askerler öbeğine gönderme yaptığımı anlarsınız. Bununla birlikte, iki öbeğin örtüştüğünü düşünmekte de anlamsal bir saçmalık yoktur: Örneğin, askerler kendi aralarındaki subaylardan ve hatta belki de bizatihi kendilerinden nefret ediyor olabilirler. Birinci tekil adılları söz konusu olduğunda, ayrık gönderim tayin etmek olanaksızdır; yukarıdaki tümcelerin tuhaflığı buradan kaynaklanıyor.

Fakat şimdi şu iki tümceye bakalım:

"I expected them to hate us"
[Bizden nefret etmelerini bekliyordum]

ve

"I expected us to hate them"
[Bizim onlardan nefret etmemizi bekliyordum]

Açık ki birinci tümce değilse bile ikincisi "I saw us" [Ben bizi gördüm[tümcesindeki tuhaflığı barındırıyor. Sözünü ettiğimiz ilke, farklılığı açıklıyor. İki şahıs adılı "ben" ve "biz", içyerleşik tümcenin öznesi tarafından ayrıldığında, tuhaflık tayin eden yorum kuralı uygulanmaz.

Son olarak biraz daha karmaşık bir örneği ele alalım:

"I didn't see many of the pictures"
[Resimlerin çoğunu görmedim/Resimlerin bir kısmını görmedim]

Gündelik dil kullanımında bu tümce normal koşullarda "I saw few of the pictures" [Resimlerin az bir kısmını gördüm] diye yorumlanır; yani gördüklerim resimlerin çoğunluğu değildir. Bu tümcenin ikinci bir yorumu vardır: "Resimlerin bir kısmını görmedim." Bu ikinci yorumda, eğer yüz resim varsa ve ben yalnızca ellisini görmüşsem, ("Resimlerin bir kısmını görmedim" anlamında) "I didn't see many of the pictures" demem yanlış olmaz. Elli resmi görmemiş olabilirim, ancak diğer ellisini görmüşümdür. Yarısını görmüşsem, bu durumda, birinci ve daha normal olduğunu düşündüğüm yoruma göre, "I didn't see many of the pictures" [Resimlerin çoğunu görmedim] demem doğru olmaz. Bununla birlikte, eğer yüz resmin sadece üçünü görmüşsem, bu tümceyi söylemem doğru olur.

Şimdi de şu tümceye bakalım:

"I didn't see pictures of many of the children" [Çocukların *çoğunun* resimlerini görmedim / Çocukların bir kısmının resimlerini görmedim]

Bu tümcenin de iki yorumu bulunmaktadır. Benim "normal" yorum olarak adlandırdığım durumda, "Çocuklardan birkaçının resmini gördüm" anlamına gelir. İkinci yorumdaysa, (birçok çocuğun resimlerini görmüş olmama karşın), "Çocukların bir kısmının resimlerini görmemişimdir" anlamına gelir.

"Normal" yorum her iki durumda da, "not" olumsuzluk ekini, "many" [çoğu] sözcüğüyle ilişkilendirir.* İkinci yorum ise "not" olumsuzluk ekini, temel eylem olan "see" [görmek] ile ilişkilendirir.**

Şimdi şu tümceye bakalım:

"I didn't see John's pictures of many of the children" [Çocukların John'a ait (John'un çektiği) resimlerinin çoğunu görmedim / Çocukların John'a ait (John'un çektiği) resimlerinin bir kısmını görmedim]

Bu durumda, "normal" yorumun devre dışı kaldığına inanıyorum. Tümce aşırı bir yapaylığa kaçmadan şu biçimde yorumlanamaz:

"I saw John's pictures of (only) few of the children" [Çocukların John'a ait (John'un çektiği) resimlerinin (yalnızca) birkaçını gördüm]

Daha önceki örnekte ikinci yorumu kabul edilmez bulan konuşu-

---

* Vurgusunu Türkçeye uyarlarsak: "Gördüklerim resimlerin *çoğunluğu değildir*" –ç.n.

** Vurgusunu Türkçeye uyarlarsak: "Resimlerin bir kısmını görmedim." –ç.n.

cular için bu tümcenin doğal bir yorumu gibisinden bir şey asla olmayacaktır. Diğer konuşucuların bu tümceyi normal olarak sadece, (John'a ait (John'un çektiği) çocukların resimlerinin birçoğunu görmüş olsam bile), "Çocukların John'a ait (John'un çektiği) resimlerinin bir kısmını görmedim" diye yorumlayacağını düşünüyorum. Örnekler bir ölçüde kolayca ayırdına varılamayacak incelikler barındırsa da, olgulara ilişkin bu saptamanın doğru olduğunu düşünüyorum. Bu doğruysa, söz ettiğimiz sonucun belirttiğimiz ilkeden kaynaklandığına dikkatinizi çekerim: "İçyerleşik bir tümcenin öznesi tarafından ayrılmış öğeler birbirleriyle ilişkilendirilemez" ilkesi, "not" olumsuzluk ekinin "many" [birçok] ile ilişkilenmesini engeller.

Şimdi de söz konusu ilkelerin bazı ilginç özelliklerine göz atalım. Birincisi, bu ilkeler son derece genel niteliktedir, tümcelerin biçimini değiştiren biçimsel işlemlerin yanı sıra tümceleri yorumlama kuralları olarak da uygulanırlar. İkincisi, söz konusu ilkelerin anlamsal düzeyde veya iletişimsel kullanışlılıkla ilgili diğer faktörler açısından bariz bir gerekçeye dayanmadıkları görülüyor. Diğer yandan, bu ilkelerin ihlal edilmesi, anlaşılır, fakat kulağa tuhaf gelen biçimler üretiyor. Bu özellikler, geçici varsayımlar şeklinde dilsel evrenseller, dilin biçimsel değişmezleri olarak önerilen genel koşulların birçoğu açısından tipiktir.

Şimdi kısaca bu ilkelerin belirgin şekilde ihlal edildiği bazı durumlara bakalım. Şu tümceyi ele alabiliriz:

"Did you tell me that Bill was there?"
[Bana Bill'in orada olduğunu mu söyledin?]

Buna uygun düşecek şöyle bir soru tümcesi oluşturabiliriz:

"Where did you tell me that Bill was?"
[Bana Bill'in nerede olduğunu söyledin?]

Bu işlem, önerdiğim iki kuralı da ihlal ediyor. Soru sözcüğü "where" [neredel, zamanı bilinen içyerleşik "Bill oradaydı" [Bill was there] tümcesinden çıkarılmış ve dahası, bu tümcenin öznesi üzerinden aşırılmıştır. Bu ihlalleri nasıl açıklayabiliriz? Bu işlem ile yukarıda tartıştığımız diğerleri arasındaki farkları nasıl izah edebiliriz?

Tümcelerin temel biçiminin yalnızca bir özne ve bir yüklemden değil, fakat şöyle bir yapıdan da oluştuğu konusunda güçlü kanıtlar var: Bütünleyici—özne—yüklem.* Burada bütünleyici çıktıda sıfır-gösterenli olabilir; fakat "*That the dog was hungry* surprised me" [*Köpeğin aç olması* beni şaşırttı], "*For the dog to be hungry* is odd" [*Köpeğin aç olması* tuhaftır] ve "*What the dog ate* is unknown" [*Köpeğin ne yediği* bilinmiyor] vs. tümcelerinde olduğu gibi "that", "for" ve soru-sözcükleri gibi öğeler olarak da gerçekleşebilir. Soru oluşturmak için soru-sözcüklerinin, bütünleyici konumuna taşındığını öne sürelim. Ardından ilkelerimizi biraz değiştirelim ve bir öğenin zamanı bilinen bir tümceden kaçmasına, ancak ve ancak bu öğe bütünleyici konumundaysa izin verelim. Aynı zamanda doğruluğu sınanmış başka bir ilkeye de başvuracağım: İşlemler çevrimsel bir şekilde uygulanır; ilk önce en derindeki içyerleşik yapılara, ardından da onları içeren yapılara uygulanır ve bu şekilde devam eder.

Şimdi bizim için sorunlu olan tümceye bir daha bakalım:

"Where did you tell me that Bill was?"
[Bana Bill'in nerede olduğunu söyledin?]

* Ing. complementizer—subject—predicate. —ç.n.

Bu tümcenin derin yapısı şöyledir: bütünleyici—sen bana söyledin [bütünleyici—Bill—bir yerde vardı].* İlk çevrimde, "somewhere" [bir yerde] sözcüğünden, "where" [nerede] soru-sözcüğünü elde ederiz ve hiçbir kuralı ihlal etmeden soru-sözcüğünü, içyerleşik bütünleyici konumuna taşırız. Bu işlem bize şu sonucu verir: bütünleyici—sen bana söyledin [Bill nerede vardı].** İkinci çevrimde kuralı yeni baştan uygularız ve "where" [nerede] sözcüğünü, ana tümcenin bütünleyici konumuna taşırız, zira değiştirdiğimiz ilkeler artık buna izin veriyor. Bu işlem bize, "Where did you tell me (that) Bill was?" [Bana Bill'in nerede olduğunu söyledin?] tümcesini verir.[31] Temel eylemin anlamsal özelliklerine bağlı olarak kural ikinci çevrimde uygulanır veya uygulanmaz. Uygulanmazsa, şu tür tümceler elde ederiz: "I wonder where Bill was" [Bill'in nerede olduğunu merak ediyorum].

Bu önerilerin çeşitli ampirik sonuçları bulunuyor. Buradaki akıl yürütmeyi ayrıntılı olarak ele almayacağım, fakat okur birtakım tümceleri engellediğini kendi başına saptayabilir: Örneğin bu öneriler, "Where do you wonder whom Bill saw?" [Bill'in kimi gördüğünü nerede merak ediyorsun?] cümlesinin, "You wonder [Bill saw someone somewhere]" (Sen merak ediyorsun [Bill birisini bir yerde gördü]) soyut biçiminden elde edilmesini engeller. Aynı değerlendirmeler, "Whom do you wonder whether Bill saw?" [Bill'in kimi görüp görmediğini merak ediyorsun?] ya da "What does Bill know how we do?" [Bizim nasıl yaptığımızı Bill ne biliyor?] gibi tümceleri engeller; buna karşın "Whom do you think (that) Bill

* Ing. complementizer—you tell me [complementizer—Bill—was somewhere]. —ç.n.

** Ing. complementizer—you tell me [where Bill was]. —ç.n.

saw?" [Bill'in kimi gördüğünü düşünüyorsun?] veya "What does Bill know how to do?" [Nasıl yapılacağı konusunda Bill ne biliyor?] gibi tümcelere izin verir. Bu ilkeler –bağımsız nedenlerle, bir öğeyi, tümcenin bütünleyici konumuna taşıyan bir ilke varsa– dilsel bir öğenin, ilkeleri açıkça ihlal ederek içyerleşik bir tümceden kaçabileceğini öngörür. Böylelikle soru-sözcükleri kaçabilir, ancak soru-sözcüğünün karmaşık bir adöbeği olan "John's pictures of Bill" [John'a ait (John'un çektiği) Bill'in resimleri] öbeğinden kaçması imkânsızdır; çünkü adöbekleri hiçbir bütünleyici içermez. Böylelikle, "Whom did you see John's pictures of?" [John'a ait (John'un çektiği) kimin resimlerini gördün?] tümcesi engellenir. Aynı şekilde şu cümleyi edilgenleştirdiğimizde de kaçış imkânsızdır: "I believed John was here" [John'un burada olduğuna inandım]; böylelikle "John is believed is here" [John'un inanılır burada olduğuna] tümcesi engellenir. Bunun nedeni, içyerleşik tümcenin öznesini bütünleyici konumuna getiren bağımsız bir kuralın olmamasıdır.

Yer sınırlaması dolayısıyla bu meseleyi daha fazla tartışmayacağım. Fakat bu ilkeler özenli bir şekilde formüle edildiğinde, iyi bilinen başka birçok farklılığı da açıklayacaklarını göstermek zor değildir. Örneğin, şu iki tümce arasındaki farka bakalım: Birinci tümcemiz,

"You believe that John saw someone"
[John'un birisini gördüğüne inanıyorsun]

tümcesinden elde edilen şu tümce olsun:

"Whom do you believe that John saw?"
[John'un kimi gördüğüne inanıyorsun?]

İkincisi ise,

> "You believe the claim that John saw someone" [John'un birisini gördüğü savına inanıyorsun]

tümcesinden türetilmiş olan şu imkânsız tümce olsun:

> "Whom do you believe the claim that John saw?" [John'un kimi gördüğü savına inanıyorsun?]

Bu sonuç, çevrimsel uygulama ilkesinin dikkatli bir şekilde tanımlanmasından çıkıyor: Soruları oluşturan kural, bitişik yapılara uygulanır; yani iki yapı vardır ve ilki doğrudan ikincisinin içine yerleştirilmiştir. Bu konuyu daha fazla tartışacak olursak çok sayıda başka ilginç sonucun çıktığını görebiliriz.

Bu kısa ve enformel tartışmayla göstermek istediğim temel husus şuydu: Tümcelerin biçimini ve yorumlanmasını belirleyen, son derece genel nitelikte, derinde yatan ve daha ziyade soyut olan ilkeler vardır. Gayet akla yatkın bir önerme olarak, bu tür ilkelerin dilin evrenselleri olduğunu öne süren ampirik bir hipotez formüle edebiliriz. Büyük bir olasılıkla çeşitli dilleri konu alan araştırmalar devam ettikçe, bu hipotezin daha ayrıntılı şekilde tanımlanması gerekecektir. Bu türden hipotezler makul ve kabul edilebilir oldukları ölçüde, önerilen dil değişmezlerini –kendisi de zihin yapısının bir bileşeni olan– doğuştan gelen dil yetisine atfetmek akla yatkın görünüyor. Bunlar, vurgulamış olduğum gibi, ampirik hipotezlerdir. Alternatif yaklaşımlar tahayyül edilebilir. Örneğin çocukların, sözü edilen ilkeleri takip etmek üzere özel olarak eğitildikleri öne sürülebilir veya daha mantıklı bir seçenek olarak, bu ilkelerin zihnin daha genel ilkelerinin özel durumları olduğu iddia edilebilir. Daha önce belirttiğim üzere, bazı akla yatkın for-

mülasyonlarla ifade edilinceye dek bu tür önerileri değerlendirmek imkânsızdır.

Bu tartışmada incelenen örneklerde gözlemlenen fenomenlerin, iletişimsel etkinlik veya "yalınlığa" dayalı genel bir açıklaması olmadığı görülüyor. Başka bir deyişle, söz konusu gözlemler için hiçbir "işlevsel açıklama" olmadığı görülüyor. Kimi durumlarda bu ilkeler belirsizliği azaltma işlevi görebilir, ancak en iyi ihtimalle marjinal bir işlevdir bu. Kolaylıkla öyle iletişim veya düşünceyi ifade sistemleri hayal edebiliriz ki bunlar yapıdan bağımsız işlemlere, anlamsal ilişki ağları üzerinde yapılan işlemlere, önerilen biçimsel ilkeleri ihlal eden birtakım işlemlere sahip olabilirler; ya da doğal dilde sıklıkla karşılaştığımız türden belirsizlik olasılığını devre dışı bırakan koşullara sahip olabilirler. (Örneğin, "She is too old-fashioned to marry" [O (kadın) evlenemeyecek/evlenilemeyecek kadar eski kafalıdır] tümcesini düşünün. Bu tümcede "she" ["o"], "marry" [evlenmek] sözcüğünün öznesi olarak da yorumlanabilir nesnesi olarak da. Bu tür belirsizlikleri devre dışı bırakacak koşulları kolaylıkla düşünebiliriz, ancak bildiğimiz kadarıyla doğal dillerde bu tür koşullar işlemiyor.) Görebildiğim kadarıyla, doğal dilin amaçlarını yerine getirmek için kullanılan bir dilin niçin burada tartışılan ve önerilen biçimsel ilkelere aykırı olamayacağını gösteren özel bir sebep yoktur. Bu olgu, eğer gerçekten doğruysa son derece önemlidir. Geleneksel bir görüş, "dilin, zihnin aynası" olduğunu savunur. Dilin özellikleri "insan türüne özgü"yse —yani dilin amaçlarına hizmet eden yapay sistemler için geçerli olacak işlevsel yararlılık ve yalınlık gibi genel gerekçelerle açıklanamıyorsa— "dilin, zihnin aynası" olduğu doğrudur ve bunun son derece ilginç bir anlamı vardır. Diğer yandan, dilin özellikleri bu türden "işlevsel gerekçelerle" açıklanabildiğinde, bu

özelliklerin zihnin doğasına ilişkin aydınlatıcı kavrayışlar getirmediğini görüyoruz. Tam da "biçimsel açıklamalar" oldukları, tam da önerilen ilkeler, düşünebileceğimiz herhangi bir dilin asli, hatta doğal özellikleri bile olmadıkları içindir ki önerdiğimiz açıklamalar –eğer doğruysalar–, zihnin açıklayıcı bir aynasını sunuyor. Bu tür ilkelerin insan türü için *a priori* oldukları tahmininde bulunabiliriz; yani deneyimin yorumlanması ve deneyime dayanarak spesifik bilgi biçimlerinin inşası için bir çerçeve sağladıklarını ileri sürebiliriz. Fakat bu ilkeler, insan dilinin işlevlerini yerine getiren, düşünülebilecek bütün sistemlerin hiçbirinin zorunlu veya hatta doğal özellikleri değildir. İşte bu nedenle, insan zihninin doğasının incelenmesi açısından önemlidirler.

Buna karşın, tümcelerin belirli bir uzunluğu aşmasının mümkün olmaması meselesini ele alalım. Bu olgu için "işlevsel bir açıklama" önermek zor değildir; işte tam da bu nedenle, bu olgu zihnin incelenmesiyle ilgisi olan bir özellik değildir. İnsan dilinin doğasını anlamak için çaba gösterirken, dil kullanımının bu özelliğini bir kenara bırakmak pekâlâ meşrudur. Ya da "Zipf yasası" olarak bilinen gözlemi düşünelim.[32] Buna göre, uzun bir metnin sözcükleri kullanım sıklıklarına göre sıralanırsa, bu kullanım sıklığının, sıranın bir işlevi olarak (birkaç parametresi olan) sabit bir "yasa"ya uygun şekilde ifade edilebileceğini keşfederiz. "Zipf yasası"nı burada daha uzun boylu ele almama gerek yok. Benoit Mandelbrot'un kanıtladığı gibi, aynı şey, geniş bir yelpazede tasarlanabilecek çok çeşitli işlemlerin ürettiği metinler için de geçerlidir. Spesifik şekilde ifade edersek, (geniş bir dizi istatistiksel koşula bağlı olarak) ardışık şekilde simgeler üreten sonlu bir kaynağımız varsa ve bu simgelerden birini "boşluk" olarak tanımlar, sonra da "sözcükleri", "boşluğun" birbiri ardına ortaya çıkış-

ları arasında kalan ardışık diziler olarak betimlersek, bu "sözcükler", sıra-kullanım sıklığı dağılımı açısından Zipf yasasına uyacaklardır. Diyelim ki İngilizce bir metin aldık ve "*e*" harfini boşluk olarak kabul ettik. "Sözcükleri" de, sınırları, *e* harfinin birbiri ardına ortaya çıkışları tarafından belirlenen diziler olarak tanımladık. Bu durumda, bu sözcükler Zipf yasasına uyacaktır. Dolayısıyla gerçek sözcüklerin, bu yasada öngörülen dağılıma epeyce yaklaşmasının neredeyse hiçbir ilginç yanı yoktur. Oldukça genel bir çerçevede, doğru olmama ihtimali pek olmayan varsayımlarla açıklanabilen bir olgudur bu. Şimdi de üçüncü bir duruma bakalım. Bir ilgi tümceciğinin başka bir ilgi tümceciği içinde tam anlamıyla içyerleşik olduğu tümce yapıları söz konusu olduğunda, dinleyicilerin bu tür tümceleri yorumlamakta büyük güçlük çektikleri gözlemlenmiştir. Örneğin şu tümce kolaylıkla yorumlanabilir: "The book that the man read is interesting" [Adamın okuduğu kitap ilginçtir]. Ancak "The book that the man the girl married read is interesting" [Kızın evli olduğu adamın okuduğu kitap ilginçtir] bir önceki tümce kadar kolay yorumlanamaz. Bu gözlem, şu varsayımı temel alarak kolaylıkla açıklanabilir: Dinleyici bir cümleyi işlemden geçirirken "ilgi tümceciği-çözümleme-işlemi"ni uygular ve tam da böyle bir işlemin uygulanışı sırasında verili bir çözümleyici işleme başvurmak zordur (dahili uygulamayı tamamladıktan sonra yeniden özgün uygulamaya geri dönmek.) Bu, geniş bir alana yayılan çeşitli zamansal işleme sistemleri için geçerli olan doğal bir ilkedir; dolayısıyla bu ilke, "özyerleşik"* denen yapıları yorumlamanın zorluklarını açıklayabiliyorsa, ortaya çıkan sonucun pek bir önemi yoktur. Bu hususu abartmak veya iki tür açıklama ve ilke arasında kesin bir sınır olduğunu öne sürmek istemiyorum; fakat bu, genel

* İng. self-embedded.

olarak doğrudur. Bizim icat ettiğimiz, doğal dilin işlevlerini yerine getiren sistemler için hiçbir şekilde zorunlu, hatta doğal olmayan dilin özelliklerine dayalı "biçimsel açıklamaların", dilin "zihnin aynası" olarak incelenmesi açısından özellikle önemli olduğuna inanıyorum. Şimdiye kadar, yoğun çabalara karşın, genel dilsel fenomenlerin "işlevsel açıklamaları"na ilişkin çok az sayıda makul örnek sunulmuş olması bir hayli çarpıcıdır. Bu örneklerin akla yatkın biçimde sunulduğu durumlarda ise, biçimsel dilbilgisi çerçevesi içinde ifade edilemedikleri görülüyor –bu da biçimsel dilbilgisi ilkelerinin, insan zihninin temel bir bileşeninin özelliklerini ifade ettiği inancını pekiştiren bir sonuç. Zihnin temel bir bileşeni olan dilin özellikleri elbette doğrudan gözlemlenmez, ancak tamamen meşru bir idealizasyon altında araştırmaya tabidir.

Bu tartışmada dilsel değişmezlerin varsayımsal bir çerçevede, ama bana göre yine de ikna edici bir biçimde tanımlandığı alanlardan birkaçına yüzeysel olarak değinmiş olduk. Bunu izleyen doğal adım, dil kullanımının ilkelerini araştırmak olacaktır. Bu alanda da ilginç fikirler keşfediliyor. İnsan zekâsının diğer alanları da pekâlâ böylesi bir araştırmaya açılabilir, bunun mümkün olamayacağına ilişkin herhangi bir gerekçe göremiyorum. Belki de bu şekilde insan bilgisi ve inançlarına ilişkin çeşitli sistemlerin, çeşitli icra ve etkileşim sistemlerinin yapısını tanımlayabiliriz. Bu tür çabalar başarılı olduğu ölçüde, makul bir tanımlamayla "öğrenme teorisi" diyebileceğimiz Russell'ın şu sorusunu ciddiyetle ortaya koymak mümkün olabilir: "Nasıl oluyor da dünyayla temasları bu kadar kısa, kişisel ve sınırlı olan insanlar, buna karşın bu kadar çok şey bilebiliyorlar?" Deneyimin bilgiyle nasıl bir ilişki içinde olduğu sorununu ortaya koymaktan kaçınıldığı için, öyle inanıyorum ki insan psikolojisiyle ilgili araştırmalar yolundan saptırı-

larak tali kanallara sokulmuştur. Elbette bu sorun, (illaki zamansal olarak olmasa da) mantıksal olarak ilk önce, bilgi ve inanç sistemlerinin yapısının araştırılmasını varsayar. Uyarıcı-tepki bağlantıları, alışkanlık yapıları ve benzeri konulardaki araştırmalar ne kadar başarıyla yürütülürse yürütülsün, daima bu merkezi sorunlara temas etmekte başarısızlığa uğrayacaktır. Şurası açık ki normal insan davranışının altında yatan bilgi ve inanç sistemleri; çağrışım ağları, tepki verme istidatlarıyla ilgili yapılar, alışkanlık yapıları vs. çerçevesinde tanımlanamaz. En azından dil örneğinde ve insanın "bilişsel süreçleri"nin bilinen başka örneklerinde bunun doğru olduğu görülüyor.

Dil yetisinin spesifikliği meselesine gelince, şu anda bu konuda söylenebilecek pek az şey var. Bu konuda, dil incelemesi sırasında keşfedilen ilkelerle –örneğin benim burada zikrettiklerimle– büyük ölçüde benzerlik gösteren herhangi bir şey bilmiyoruz. Belki de bu, çocuğun dil öğrenirken devreye soktuğu doğuştan gelen düzeneğin sadece dile özgü olduğu anlamına geliyor. Durum buysa, nörolog bu düzeneği belirleyen mekanizmaları keşfetme sorunuyla, biyolog da bu mekanizmaların insanın evrimi boyunca nasıl geliştiğini açıklama sorunuyla karşı karşıya demektir. Buna karşılık, eğer başka yetenekler ve becerilerin de aynı ya da bağlantılı düzeneklerle ilişkili olduğunu keşfedersek, sonuç yine ilginç olur ve aynı meydan okuyucu sorunlarla karşı karşıya kalırız. Birçok kişi ilk sonucun tamamen akla uzak olduğunu düşünüyor. Böyle bir yargıya varmanın gerekçelerini ortaya koymak güçtür. İnsanları inceleyen Marslı bir bilimcinin, bazı bireylerin hem İngilizceyi hem de modern fiziği bildiğini gözlemlediğini düşünelim. Marslının bakış açısından bakıldığında, genel bir çerçevede, fizik öğrenmenin benzersiz, yüksek düzeyde entelektüel bir başarı olduğu,

dâhi kuşakların yetişmesini gerektirdiği, öte yandan normal çocuğun İngilizcenin yapısını hiç güçlük çekmeden keşfettiği sonucunu çıkarmasını beklemek için pek bir neden yoktur. Bu durumu gözlemleyen Marslı şu sonuca varacaktır: Sistemlerden biri insan zihniyle uyumluyken diğeri, insan zihniyle aynı şekilde uyumlu değildir. Peki kişilik yapısı, toplumsal dünya, insan eylemi ve ardındaki saikler ve fiziksel nesnelerin davranışına ilişkin inançlar sistemi hakkında ne söyleyebiliriz? Bu sistemlerin doğuştan gelen ayrı ayrı düzenekler üzerine mi inşa edildiği, yoksa zihnin bu sistemleri bütünleştiren ve onların temelini oluşturan çok daha belirleyici özelliklere mi sahip olduğu sorularının yanıtı yoktur.

Zihinsel örgütlenmenin içsel ilkeleri, dağınık deneysel veriler temelinde zengin bilgi ve inanç sistemlerinin inşa edilmesine imkân tanır. İnsan doğasının esaslı bir bölümünü oluşturan bu ilkeler, araştıran zihin açısından hangi sistemlerin daha fazla erişilebilir olduğunu da belirler ve aslında bilinebilecek şeylere mutlak sınırlar getirebilir. Amerikalı bir transandantalist şöyle bir spekülasyonda bulunmuştu: "Çocuk zihninin bütün bilimlerin tohumunu taşıması Takdiri İlahi'nin tasarımıydı. Böyle olmasaydı, bu bilimler kolay kolay öğrenilemezdi."[33] Charles Sanders Peirce ise şu görüşü ileri sürmüştür: "[İ]nsan zihninin, belirli türden doğru teoriler tasarlamaya doğal bir yatkınlığı vardır... Eğer insan ... özel bir kabiliyete ... kendini ihtiyaçlarına göre uyarlayabilen bir zihne sahip olmasaydı ... hiçbir bilgi edinemezdi."[34] Peirce, insan bilgisinin sınırlarının, kabul edilebilir hipotezleri sınırlandıran kurallar tarafından belirlendiğini ve bu kuralların pekâlâ oldukça sınırlayıcı olabileceğini ileri sürmüştü. Son derece akla uygun bir fikir bu.

Daha baştan herhangi bir sınırlamaya tabi olmadan, rasgele pek çok yöne doğru serbestçe gözlem yapan zihin imgesi, ilk bakışta insan özgürlüğü ve yaratıcılığına dair daha ümit verici bir bakış sunuyor gibi. Fakat ben bu sonucun yanılgılı olduğunu düşünüyorum. Russell çalışmasına *"İnsan Bilgisi: Kapsamı ve Sınırları"* başlığını koyarken haklıydı. Zihnin ilkeleri; insan yaratıcılığının kapsamını belirlerken aynı zamanda ona sınırlar da getirir. Bu tür ilkeler olmasaydı, bilimsel anlayış ve yaratıcı eylemler mümkün olmazdı. Daha başlangıçta bütün hipotezler eşdeğer olsaydı, muhtemelen hiçbir bilimsel başarıya ulaşılamazdı; çünkü hepsi sınırlı deneyimlerimizle bağdaşan ve varsayıldığı gibi, hepsi zihin için eşit derecede erişilebilir olan geniş bir teoriler yelpazesi içinden seçim yapmak mümkün olmazdı. Bütün biçimleri, bütün koşulları ve sınırlamaları terk eden, yalnızca rastlantısal ve bütünüyle keyfi şekilde hareket eden birisinin, başka ne yapıyor olursa olsun, sanatsal bir yaratımda bulunduğunu kuşkusuz söyleyemeyiz. Coleridge, "hayatiyet taşıyan bütün diğer güçler gibi şiirin ruhu da kaçınılmaz olarak ... –belki "kendi yaradılışının yasalarına göre– ... kendini kurallarla sınırlandırmalıdır" diye yazacaktı. Russell'ın sık sık ifade ettiği gibi, insanın "gerçek yaşamı", "sanat, düşünce ve sevgiden, güzelliği yaratmak ve seyretmekten, dünyanın bilimsel olarak anlaşılmasından" oluşuyorsa,[35] "insanın gerçek ihtişamı" buysa, o halde huşu duygumuzun ve mümkünse araştırmamızın konusu şu olmalıdır: zihnin içsel ilkeleri. İnsan zekâsının en bildik başarılarından bazılarını –örneğin dilin günlük kullanımını– araştırırken, bu başarıların yaratıcı niteliği karşısında, yani bir kurallar sistemi içindeki özgür yaratımın niteliği karşısında şaşkınlık ve hayranlık duyarız. Russell şöyle yazmıştı: "Hümanist anlayış bir çocuğa, tıpkı bir bahçıvanın bir fidana baktığı

gibi, yani içsel bir doğası olan ve uygun toprak, hava ve ışık sağlandığında hayranlık uyandırıcı bir şekilde gelişecek bir şey gibi bakar."[36] Öyle sanıyorum ki en sıradan ve mütevazı insani başarıların altında yatan değişmez yapılar ve ilkelerle ilgili zengin sistemleri keşfettikçe, aslında güçlendirdiğimiz ve ete kemiğe büründürdüğümüz şeyin insana dair bu hümanist anlayış olduğunu söylemek yanlış olmaz.

NOTLAR

1 *Human Knowledge: Its Scope and Limits*. New York: Simon & Schuster, 1948, s. v.

2 *Age*, s. 522, 524, 526-27.

3 *An Enquiry Concerning Human Understanding*, David Hume, *Enquiries Concerning the Human Understanding and Concerning the Principles of Morals* içinde, ed. L. A. Selby-Bigge, 2. edisyon, Oxford: Clarendon Press, 1902, s. 108. [Türkçesi: *İnsan Zihni Üzerine Bir Araştırma*, çev. Serkan Öğdüm, İlke Kitabevi, 1998.]

4 "Linguistics and Philosophy", *Language and Philosophy* içinde, ed. Sidney Hook, New York: New York University Press, 1969, s. 97. Metne eklenen ifadeler bana aittir.

5 Nelson Goodman, *Fact, Fiction and Forecast*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1955, s. 89-90. Goodman, "zihnin nasıl işlediğiyle değil, zihnin geçerli ve geçersiz tahminler arasında yaptığı ayrımı betimlemek veya tanımlamakla ilgilendikleri"ni ekler. Fakat zaman zaman "genetik sorunu" da tartışır.

6 *Age*, s. 96, 117.

7 *Age*, s. 97-98.

8 Karşılaştırın Nelson Goodman, "The Emperor's New Ideas", *Language and Philosophy* içinde, ed. Hook, s. 140: "'Yeşil' yerine 'yema' tahmininde bulunmaya alışkın olan konuşucuların, hayvanların da genellemede bulunmak için dayanak olarak *yeşil*'i değil *yema*'yı kullandıklarından aynı ölçüde emin olacaklarından kuşku duymuyorum." [Burada, Nelson Goodman'ın "Yeni Tümevarım Bilmecesi"nden söz ediliyor. Goodman, geliştirdiği bu düşünce deneyinde ikinci yüklem için "green" ile "blue" sözcükleriyle oynayarak "grue" sözcüğünü türetir. Biz de bu terimi Türkçeye çevirirken "yeşil" ve "mavi" sözcüklerini birleştirip "yema" sözcüğünü türettik. --ç.n.]

9 Döngüsel olmayan bir formülasyon için benim zikredilen kaynaktaki katkıma bakınız s. 71-72.

10 "Linguistics and Philosophy", s. 97-98.

11 Immanuel Kant, *A Critique of Pure Reason*. çev. Norman Kemp, New York: Random House, Modern Library, 1958, s. 110-11. [Türkçesi: *Arı Usun Eleştirisi*, çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınları, 2008.]

12 Jacques Monod, *Le Hasard et la nécessité*. Paris: Seuil, 1970, s. 150-51. [Türkçesi: *Rastlantı ve Zorunluluk*. çev. Vehbi Hacıkadiroğlu, Dost Kitabevi Yayınları, 2003.]

13 *Human Knowledge*, s. 75-76.

14 Willard V. O. Quine, *Word and Object*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1960, s. 92-95.

15 Monod, *Le Hazard et la nécessité*, s. 167-68.

16 *Human Knowledge*. s. 89.

17 David Pears, "Universals", *Logic and Language* içinde, ed. Antony Flew, İkinci Seri, New York: Philosophical Library, 1953, s. 63, 64.

18 *Human Knowledge*, s. 18.

19 Ludwing Wittgenstein, *Blue and Brown Books*. Harper & Row, Harper Torchbooks, 1958, s. 28.

20 Bertrand Russell, *An Inquiry into Meaning and Truth*, Londra: George Allen & Unwin, 1940, s. 27 ve başka yerlerde.

21 Russell, *Human Knowledge*, s. 495-96.

22 Bu meseleye dair ilginç bir tartışma için bkz. Roy Edgely, "Innate Ideas", *Knowledge and Necessity* içinde, ed. G. N. A. Vezey, Royal Institute of Philosophy Lectures, New York: St. Martin's Press, 1970.

23 Örneği R. Daugherty'den aldım. İzleyen tartışmada spesifik olarak atıfta bulunmadan Joan Bresnan, Horward Lasnik, Michael Helke, Paul Postal ve diğerlerinin çalışmalarından ödünç aldığım örnekleri kullanıyorum.

24 Ingilizceye uygulanmış genel bir ses yapısı teorisinin sunumu için bkz. Noam Chomsky ve Morris Halle, *Sound Patterns of English*. New York: Harper Row, 1968. Aynı zamanda Steven Anderson, Michael Brame, Joan Bresnan, Charles Kisseberth ve diğerlerinin daha yakın tarihli çalışmalarına bakınız.

25 *The Philosophical Works of Descartes*. çev. E. S. Haldane ve G. T. Ross, New

York: Dover Publications, 1955, cilt 2, s. 227-28. Daha fazla tartışma ve kaynak için şu kitaplarıma bakınız: *Cartesian Linguistics*, New York: Harper and Row, 1966; *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge, Mass.: The M.I.T. Press, 1965, 1. Bölüm; ve *Language and Mind*, New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1968. "Nesnelerin Bilişsel Kipimize Uygunluğu"nun incelenmesi konusunda Kant'ın İngiliz öncüleri ve daha genel olarak "rasyonalist idealizm" için bkz. Arthur Lovejoy, "Kant and the English Platonists", *Essays Philosophical and Psychological: In Honor of William James* içinde, New York: Longmans, Green & Company, 1908.

26 Son iki tümcenin, edilgin yapıya dönüştürülerek değil, "it is believed [your testimony....]" ("(o) inanılır [tanıklığınız ....]") anlatımından "*it*" *(o)*-yerine koyma kuralı ile elde edildiği ileri sürülebilir. Öyleyse aynı yorumlar, türetmede kullanılan bu kural ve diğerleri için de geçerlidir. Şuna dikkat edilmesi gerekir: Belirli öğelerin sözcüksel özellikleri dönüşümlerin olabilirliğini belirler ve dönüşümler uygulanmışsa, anlambilimsel yorum kuralları belirli durumlarda uygulanamayabilir. Dönüşümlerin bu "süzgeç etkisi"aslında belirli durumlarda onları uygulanamaz kılar.

27 M. H. Abrams tarafından *The Mirror and the Lamp: Romantic Theory and Critical Tradition* içinde zikredilmiştir, New York: Oxford University Press, 1953, s. 100.

28 William Empson, *Seven Types of Ambiguity*, New York: Oxford University Press, 1953, s. 48, 25.

29 İzleyen konuların ve bağlantılı sorunların daha özenli şekilde ele alındığı bir tartışma için benim şu makaleme bakınız: "Conditions on Transformations", *Studies Presented to Morris Halle* içinde yayımlanacak; ed. Steven Anderson ve R. P. V. Kiparsky, New York: Holt, Rinehart & Winston, yayıma hazırlanıyor.

30 "Özne" teriminin buradaki kullanılışı için bir açıklama yapmam gerekiyor. "John denounced Bill" [John, Bill'i suçladı], "John's denunciations of Bill" [John'un Bill'i suçlaması], "John's Picture of Bill" [John'un Bill resmi] tümce ve tümceciklerinde niçin "John"a, "denounce" [suçlamak] eyleminin, "denunciation" [suçlama]'nın ve "picture" [resim]'in öznesi olarak bakmanın doğru olduğu konusunda bir tanım ve açıklama için benim şu makaleme bakınız: "Remarks on Nominalization" *Readings in Transformational Grammar* içinde,

ed. R. A. Jacobs ve P. S. Rosenbaum, Boston: Ginn & Company, 1970. Dikkatli okur, benim "'...'nin öznesi" terimini, bir ölçüde belirsiz bir biçimde kullandığımı fark edecektir. Örneğin, "John denounces Bill" [John, Bill'i suçlar] tümcesinde, "John"a, hem "denounce"un [suçlar] öznesi hem de "denounces Bill"in [Bill'i suçlar] öznesi olarak gönderme yapıyorum. Aynı durum, "John's denunciation of Bill" [John'un Bill'i suçlaması] tümceciğinde de geçerlidir.

31 Burada kimi teknik ayrıntıları, örneğin bütünleyici konumunu tercihe bağlı şekilde "that" olarak açıklayan kuralları tartışmadan geçiyorum.

32 Bkz. George K. Zipf, *The Psycho-Biology of Language: An Introduction to Dynamic Philology*. Cambrigde, Mass.: The MIT Press, 1965 (Birinci baskı Boston: Houghton Mifflin Company, 1935). Tartışma için bkz. G. A. Miller ve Noam Chomsky, "Finitary Models of Language Users", *Handbook of Mathematical Psychology* içinde, ed. Robert D. Luce, Robert R. Bush ve Eugene Galanter, New York: John Wiley & Sons, 1963, cilt 2.

33 Sampson Reed, *Observations on the Growth of the Mind*. 5. basım, Boston: Crosby, Nichols, and Company, 1859, s. 45. Bu referanstan dolayı Howard Zinn'e teşekkür borçluyum.

34 "The Logic of Abduction", *Peirce's Essays in the Philosophy of Science* içinde, ed. Vincent Tomas, New York: Liberal Arts Press, s. 238, 244. Bu konuda daha ayrıntılı bir tartışma için benim *Language and Mind* [Türkçesi: *Dil ve Zihin*, çev. Ahmet Kocaman, Bilgesu Yayınları, 2011.] adlı çalışmama bakınız.

35 Bertrand Russell, Dora Russell'la birlikte, *The Prospects of Industrial Civilization*, New York ve Londra: The Century Company, 1923, s. 40-41.

36 *Age*, s. 274-75.

2

Dünyayı Değiştirmek Üzerine

Birinci konferansımın sonuç kısmında Russell'ın şu saptamasını alıntılamıştım: "Hümanist anlayış bir çocuğa, tıpkı bir bahçıvanın bir fidana baktığı gibi, yani içsel bir doğaya sahip olan ve elverişli toprak, hava ve ışık sağlandığında hayranlık uyandırıcı bir şekilde gelişecek bir şey gibi bakar." Başka bir yerde Russell bu imgeyi daha da geliştirir: "Bir insanın gelişimi için gerekli toprağın ve özgürlüğün keşfedilmesi ve elde edilmesi ölçülemeyecek derecede daha zordur ... Ve arzu edilebilecek tam manasıyla gelişme ne tanımlanabilir ne de gösterilebilir; incelikli ve karmaşıktır, yalnızca hassas bir sezgiyle hissedilebilir, ancak hayal gücüyle ve saygılı gözlemle belli belirsiz anlaşılabilir."[1]

İnsanın içsel doğasına ve ulaşabileceği hayranlık uyandırıcı forma gereken saygıyı göstererek insana dair hümanist bir anlayış geliştirmeye kalkışan başka pek çok kişi gibi Russell da, özgürlükçü bir eğitim ve toplumsal örgütlenme kavramlarına yakınlık duymuştu. Eğitimin, "ölü olguların pasif bir şekilde farkına varılmasını değil, kendi çabamızla yaratacağımız dünyaya yönelik bir faaliyeti amaçlaması gerektiğini" vurgular. Russell'a göre eğitime, "kutsal, tanımlanamayan, sınırsız olan bir şey, bireysel ve tuhaf bir biçimde değerli olan bir şey, hayatın büyüme ilkesi, dünyanın sessiz çabalamasının somutlaşmış bir parçası" için duyulan "büyük bir saygı ruhu" yön vermelidir. Eğitimin amacı, "bir insanın sahip olabileceği her türlü yaratma dürtüsünü ortaya çıkarmak ve güç-

lendirmek" olmalıdır. Toplumsal kurumlara yaklaşımımızı da aynı ruh şekillendirmelidir. "Modern dünyada erkek ve kadınların çoğunda gelişme ilkesi, daha basit bir çağdan devralınan kurumlar tarafından engellenmektedir." Toplumu tepeden tırnağa yeniden inşa edeceksek, bunu, yeni otorite biçimleri tesis ederek değil, yaratma dürtüsünü özgürleştirmenin yollarını arayarak yapmak zorundayız.

Eminim ki Russell, "araştırmak ve yaratmak —tüm insan uğraşlarının az çok dolaysız şekilde çevresinde döndüğü merkezler bunlardır," diyen Wilhelm von Humboldt'a katılırdı. Humboldt'a göre,

> ... Tüm ahlak kültürü, yalnızca ve doğrudan doğruya ruhun iç yaşamından doğar ve yalnızca insan doğasında canlandırılabilir, dışsal ve yapay mekanizmalarla asla üretilemez ... İnsanın özgür seçiminden kaynaklanmayan ya da yalnızca öğretme ve yönlendirme sonucu edinilen bir şey, insanın kendi varlığına işlemez, onun gerçek doğasına yabancı kalır; insan edindiği bu şeyi gerçekten insani enerjisiyle değil, yalnızca mekanik kesinlikle yerine getirir.[2]

İnsan doğasına bu şekilde baktığımızda, içsel itkilerden kaynaklanan gerçek insan eylemini teşvik edecek toplumsal biçimler hayal etmeye başlayabiliriz. O halde,

> Tüm köylüler ve zanaatkârlar sanatçı mertebesine yükselebilir; yani kendi çalışması ve emeğini sırf çalışma aşkıyla sevenler, çalışmalarını kendi esnek dehalarıyla ve yaratıcı becerileriyle geliştirirler; bu sayede zihinlerini geliştirir, karakterlerini yüceltir, zevklerini yükseltir ve inceltirler. Böylece insanlık, her ne kadar kendi başlarına güzel olsalar da, şimdilerde sıklıkla insanlığı alçaltmaya hizmet eden şeyler tarafından yüceltilecektir.[3]

Russell'ın sık sık atıfta bulunduğu düşünceleri dile getiren Peter Kropotkin de aynı yaklaşımı benimseyerek şöyle yazar:

> İnsan doğası için tiksindirici olan çalışma değil, aşırı çalışmadır. Aşırı çalışma herkesin refahı için değil, azınlığa lüks maddeler sağlamak için yapılır. Çalışmak, emek harcamak, psikolojik bir gereksinimdir; birikmiş vücut enerjisini harcamak için bir zorunluluktur, sağlığın ve yaşamın bizzat kendisini oluşturan bir gerekliliktir.[4]

Bu düşünceyi ele alıp geliştiren Russell, "İnsanın, çalışmaya zorlanmak yerine çalışmaya özendirilmesi gerekiyorsa, çalışmayı zevkli kılmak toplumun bariz şekilde çıkarına olacaktır," diye ekler ve toplumsal kurumların bu amaca hizmet edecek şekilde örgütlenmesi gerektiğini vurgular. Genç Marx'ın sözleriyle, "özgür bilinçli eylem"in ve "üretken yaşam"ın insanın "türsel özelliği" olduğunu düşünen birisi, Marx'ın öngördüğü toplum modelini, yani "emeğin yalnızca yaşamak için bir araç değil, yaşamın en büyük gereksinmesi" olduğu daha yüksek toplum biçimini yaratmaya çalışacaktır. Russell, onaylar bir tavırla Ulusal Loncalar Birliği'nin bir broşüründen söz eder. Bu broşürde, "Ortaçağda 'çalışmaktan zevk alındığı'na dair bir deyiş olduğu" kabul edilir; fakat yine de "çalışmayı tamamen ticari bir etkinliğe, ruhsuz ve zevksiz bir şeye dönüştüren" bir felsefeyi kabul etmektense "belki de bu deyişin söylediği şeyi göze almak daha iyiydi," denilir.

Russell, Humboldt'un ve sağlıklı gelişme için gerekli toprağı ve özgürlüğü sağlayabilecek toplumsal örgütlenme ve insan doğası üzerine özgürlükçü fikirler savunan daha sonraki düşünürlerin izinden giderek, devlet gibi dışsal bir otoritenin günlük yaşama müdahalesine karşı çıkmıştır. Devlet, "insanı keyfi hedeflerine hizmet eden bir araç haline getirirken onun bireysel amaçlarını göz

ardı etme"ye eğilimlidir.[5] Fakat Russell, endüstri-öncesi özgürlükçü düşüncenin ötesine geçiyordu ve özgürlüğün biricik düşmanının asla devlet olmadığının bilincindeydi.

Russell'ın kişiyi zorlamaya dayalı eğitim pratiğine karşı çıkışı, toplumun tepeden tırnağa yeniden inşa edilmesine duyduğu özlemle bağlantılıydı. Onun için toplumun radikal yeniden yapılanması, "bütün baskı kaynaklarının ortadan kaldırılması, insanların yapıcı enerjilerinin serbest kalması, üretimi ve ekonomik ilişkileri tahayyül etme ve düzenlemenin yepyeni bir biçimi" anlamına geliyordu. Eğitimin, "kötü olana dönük halk desteğini güvenceye alan" cehaletin üstesinden gelebileceğini söyleyen esaslı iyimserliğini korudu. 1950'de Nobel Ödülü'nü aldığında yaptığı konuşmayı şöyle bitirecekti:

> ... Dünyayı mutlu kılmak için asıl gerekli olan akıldır. Bu, her şeyden önce iyimser bir sonuçtur, çünkü akıl bilinen eğitim yöntemleriyle geliştirilebilen bir şeydir. [6]

Bu sözler bir yaşam boyu benimsenen bir inancın tekrar edilmesiydi. Otuz yıl önce Russell şöyle yazmıştı:

> Birbirine karşıt kin ve düşmanlıkların yarattığı efsaneler ve histerilerin hâkim olduğu bir ortamda, hakikatin geniş halk kitlelerine ulaşmasını veya kişinin düşüncelerini ihtiraslar yerine kanıtları dikkate alarak oluşturması alışkanlığının yayılmasını sağlamak güçtür. Yine de dünyanın umudunun sonuçta bir dayanağı olacaksa, her derde deva siyasi reçeteler yerine, bunlar olmalıdır.

Sanayi uygarlığı, gücün ve iktidarın belirli ellerde yoğunlaşmasına ve bireysel özgürlüğün azalmasına yol açmaktadır. Fakat aynı zamanda insanları en berbat kölelik biçimlerinden, aptallaştırıcı

çalışma yükünden kurtarmakta ve toplumu yeniden inşa etmenin gerçek amacı olan "yaratma dürtüsünün özgürleşmesini" başaracak özgür insanlardan oluşan bir dünya hayal etmemize imkân tanımaktadır. Sanayi uygarlığı, konfor standartlarını yükseltip bilgiye erişimi kolaylaştırarak "otoritenin eski prangalarına" radikal bir meydan okuma için elverişli koşullar yaratmaktadır.

> ... İnsanlar artık, yalnızca ataları da öyle yaptı diye boyun eğmeyecekler; insanlar haklarını öne sürmekten geri durmak için bir gerekçe talep ediyor ve onlara sunulanlar, sadece bencilce çıkarları olduğu için ikna olanlara ikna edici gelen sahte gerekçeler oluyor. Bu başkaldırı koşulunun, erkeklere karşı kadınlarda, onları ezenlere karşı ezilen uluslarda ve her şeyden önce de sermayeye karşı emekte mevcut olduğunu görüyoruz. Bütün geçmiş tarihin gösterdiği gibi, bu tehlikelerle dolu bir durumdur. Fakat ezilenlerin başkaldırısının çok korkunç bir mücadele olmadan zafere ulaşması ve bu zaferlerin istikrarlı bir toplumsal düzenin kurulmasıyla sonuçlanması halinde, aynı zamanda umut dolu bir durumdur.

1923'te Russell, sanayi toplumunun gereklerinin bütün büyük devletlerde bir devlet sosyalizmi biçimine yol açabileceğini öngörmüştü. Aynı toplumsal evrim, çalışan insanın modern toplumun kurumları üzerinde denetim kurabileceğini fark etmesine yol açabilir; böylece, "özel bir imtiyazlılar grubunun, yani kapitalistlerin" veya sosyalist bir devlet bürokrasisindeki "resmi kastın" keyfi iradesine değil, yalnızca "yoldaş işçiler topluluğuna bağlı" olabileceğini anlamasına da neden olabilirdi. Russell'a göre gerekli olan, ikna etmeye ve eğitime dönük kapsamlı bir çabaydı: "Sosyalist düşüncenin böylesine makul bir propagandasına, en önde gelen kapitalist ülke olarak en fazla Amerika Birleşik Devletleri'nde ihtiyaç var," diyecekti.

Russell, "yaşamsal olan başka her şey gibi sosyalizmin kesin şekilde tanımlanabilir bir doktrinden ziyade bir eğilim" olduğuna inanıyordu. Dolayısıyla toplum evrim geçirdikçe, sosyalizmin de sürekli değişmesi gerekir. Dahası sosyalizme ulaşacaksak, bunu ancak tedrici adımlarla yapabiliriz. Sosyalizm, demokrasiye bağlılığın halihazırda sağlam ve yaygın olduğu ileri sanayi ülkelerinin kurumsal yapılarını önvarsayar. Reformların amacı, devletin merkezileşmiş iktidarının, diğer birlik biçimlerinin yanı sıra, kısmen coğrafi bölgelere kısmen de sanayiye dayanan küçük özyönetim birimleri tarafından alt edildiği "endüstriyel federal bir demokrasi" kurmak olmalıdır. Russell, sanayide işçilerin denetim kurmasını öngören hareketi, komünizme en çok yaklaşan durum olarak görmüştü. Yaygın bir teknik ve iş eğitimiyle gerekli zeminin hazırlanması halinde, sanayide özyönetim demokrasiyi koruyacak, onun kapsamını genişletecek ve üretimin teknik nedenlerle çökmesinin önüne geçecektir. Gelecekteki bu tarihsel döneme kendimizi hazırlamak için "cesaretimiz ve sabrımız varsa, er geç insanlar için esin kaynağı olacak düşünceleri zihnimizde tasarlayabilir ve umutları hissedebiliriz."

Russell'a göre, başarılı bir komünizmin tesisi için "insanlar bu yolda çaba göstermeye çaresizlik yüzünden sevk edilmek yerine umutla ikna edilmelidir." İnsanlar, milliyetçiliğin akıldışı dürtülerini alt etmeye, kapitalizmin mitolojisine ve diğer otoriter biçimlere duyulan kör inancı yenmeye ikna edilmelidir. Kendi başına "üretimin önemine duyulan inancı" terk etmeleri gerekir. Söz konusu inanç, "gelecek kuşaklar için büyük zorluklara yol açması neredeyse mukadder olan pervasız bir müsriflikle" dünyanın kaynaklarını yok eden ve kendi içinde "fanatik bir akıldışılığı ve acımasızlığı" barındıran bir "cinnet hali"dir. Bu cinnet hali, "daha faz-

la bilim ve sanata, daha yaygın bilgiye ve zihinsel gelişmeye, ücretlilerin daha fazla boş zamana ve zihinsel zevkler için daha fazla kapasiteye sahip olma" fırsatının getirebileceği iyiyi ve faydayı idrak etmekten insanları uzaklaştırmaktadır. Özyönetimin ve yaratıcı yaşamın içsel değerine ikna edilebilirse insanlar, "bir demokrasi için son derece tehlikeli olan" ve uygar yaşamın hassas dokusunu tahrip edebilecek devrimci şiddete gerek olmaksızın, daha insani bir topluma doğru ilerleyebilirler.

Russell, anarşizmin, "toplumun yaklaşması gereken nihai ideal" olduğu görüşündeydi. Mevcut durumda Russell, sanayide işçi denetiminin, toplumu temsil eden demokratik bir parlamentonun, devlet yönetiminin bazı sınırlı biçimlerinin ve insanca varoluşun maddi zorunlulukları konusunda herkesi kapsayan güvencenin olduğu lonca sosyalizminin belirli bir versiyonunun, ileri sanayi toplumları için makul bir hedef olduğunu düşünür. Sosyalizmin bu versiyonunda, "özgül çıkarlara sahip yurttaşlar gruplar halinde örgütlenir". Bu gruplar "iç işleri konusunda özerkliklerini korumaya kararlıdır, gerektiğinde grev yaparak dış müdahaleye direnmeye hazırdır ve davaları çoğu kişiye haklı göründüğünde hükümetin örgütlü kuvvetlerine başarıyla direnebilecek güce (kendi başlarına veya kamuoyunun sempatisini kazanma yetenekleri sayesinde) sahiptir."

Bu düşünceler, sosyalizm hakkındaki şu yaygın görüşle keskin bir karşıtlık içindedir: "Bütün sosyal demokrat ideallerin derdi, temelde zenginliğimizi nasıl paylaştığımız ve kaynaklarımızı nasıl tahsis ettiğimizdir: Sosyalizmin derdi budur."[7] Oysa Russell için sosyalizm, yaratma dürtüsünün özgürleşmesi ve toplumun bu amaca dönük olarak yeniden inşa edilmesiyle ilgili bir meseledir.

Zenginlik bir hapishanede de hakkaniyetli biçimde paylaşılabilir ve kaynaklar bir diktatörlük veya şirketler oligarşisi tarafından da rasyonel şekilde tahsis edilebilir. Sosyal demokrat ideallerin derdi özgürlüktür. I. Dünya Savaşı sırasında R. H. Tawney meseleyi şu şekilde ortaya koyacaktı:

> Özgürlüğün tam bir özgürlük olabilmesi için beraberinde yalnızca baskının yokluğunu değil, özörgütlenme imkânını da getirmesi gerekir. Gerçek özgürlük, kendine ait bir bilince ve bütünlüklü bir yaşama sahip toplumsal bir örgütlenme oluşturmak için başkalarıyla bir araya gelme hakkı sunmalıdır. Kısacası, ekonomik özgürlük, temsili kurumların sanayiye uygulanmasıyla gelişmelidir. [8]

Russell, "bir işyerinde çalışanlar o işyerinin yönetimini denetleyene kadar," diye yazar, "gerçek anlamda özgürlük veya demokrasiden bahsedilemez." Sosyalizm ancak, modern bir toplumun bütün toplumsal kurumları, özellikle de merkezi sanayi, ticari ve finansal kurumları —Russell ve başkalarının öngördükleri şekilde— federal bir endüstriyel cumhuriyette demokratik denetime tabi olduğunda kurulmuş olacaktır. Bu federal endüstriyel cumhuriyette, Thomas Jefferson'ın sözleriyle ifade edersek, her yurttaşın "işlerin yönetiminin doğrudan katılımcısı" olacağı aktif şekilde işleyen işçi konseyleri ve diğer özyönetim birimleri olacaktır. Sosyalist ideallerin gerçekleşmesi için üretim ve paylaşımın örgütlenmesinin yanı sıra ekonomik ve toplumsal planlamanın da işyerinde ve cemaat içinde doğrudan demokratik denetim altında olması gerekir. Nitekim devrimci hareketler, epeyce yaygın olarak, kendiliğinden belirli bir konsey sistemi inşa etmeye yönelmiştir. Bu konseyler, üretimin doğrudan işçilerin denetimi altında olmasını hedeflemiş ve "özgürlük için, bizatihi devrimin kendi seyri içinde oluşturu-

lan ve örgütlenen yeni bir kamusal alan" yaratmayı amaçlamıştır.[9] Bu türden çabaların yabancı bir kuvvet veya merkezi devlet iktidarı tarafından ortadan kaldırılması, her seferinde –en azından Russell'ın ve diğer özgürlükçü düşünürlerin hayal ettikleri sosyalizm anlamında– sosyalist devrimin sonunu haber vermiştir.

Russell'ın bu konulara genel yaklaşımı bana son derece makul geliyor; fakat trajediyle dolu yarım yüzyıldan sonra onun bu yaklaşımın gerçekleşme ihtimali her zaman olduğu kadar uzak görünüyor. Russell, "Gerçek engellerin insanın kalbinde yattığını ve bunlara çözüm bulmanın yolunun, düşüncenin şekillendirip güçlendirdiği sarsılmaz bir umuttan geçtiğini" düşünüyordu. Bu da bir anlamda doğru olabilir. Fakat engeller devasa boyutlarda, onları alt etmenin araçları ise hâlâ cüzi ve zayıf.

Akademik sosyal bilimlerde, en azından ABD için konuşursak, bu tür sorular pek sorulmaz. Bu yıl iktisat dalında Nobel Ödülü kazanan kişi olası ekonomik sistemleri ele alırken, bir uçta tam bir *laissez faire** düzeninin, diğer uçta ise "üretimin totaliter diktatörlüğünün" yer aldığı bir yelpaze öngörüyordu. Bu çerçeve benimsendiğinde "bugün yapılacak en anlamlı politika tercihi", ekonomimizin bu yelpazenin gerçek anlamda neresinde olması gerektiğini belirlemek olarak karşımıza çıkıyor.[10] Hiç kuşkusuz ekonomik sistemler böyle bir skalaya yerleştirilebilir. Buna karşın, Samuelson'un iki karşıt kutbunun aynı uçta karşımıza çıktığı başka boyutlar da vardır: Örneğin, üretimin doğrudan demokratik denetimini bir uca, ister devlet isterse sermaye tarafından uygulansın otokratik denetimi de öbür uca yerleştiren yelpazede olduğu

* "Bırakınız yapsınlar" yaklaşımı, devletin ekonomiye her türlü müdahalesine karşı çıkar ve tam bir serbest piyasa düzenine inanır. –ç.n.

gibi. Her ne olursa olsun, genellikle olduğu gibi alternatifler yelpazesinin formülasyonu "yapılacak en anlamlı politika tercihi"ni katı biçimde kısıtlıyor.

Büyük sanayi sistemlerinin belirli bir devlet kapitalizmi veya devlet sosyalizmine yaklaşması –ki her ikisi de üretimin belirli bir otokratik denetim biçimidir– bir anlamda Russell'ın öngördüğü şekilde gerçekleşmiştir. "Her ikisi de ... mekanizmanın kendi başına ne kadar önemli olduğunu ve işleyiş düzeneğinin anahtarının sahipleri olarak konumlarının ne kadar kritik olduğunu zihinlerine kazımış olan ... Bolşevik komiser ile Amerikan tröst patronu arasındaki büyük benzerlik", aradan yarım yüzyıl geçtikten sonra daha açık şekilde görülebilir. İdeolojik düzeyde bile iki doktrinin benzerliği çarpıcıdır. Öncü parti kendisini bütün hakikatin kaynağı, kitlelerin çıkarının hakiki temsilcisi ilan eder. Öncü partinin iddiaları, 60 yıl önce J. P. Morgan and Company şirketinin ortağı George W. Perkins'ın şu sözleriyle ifade edilebilirdi: "Büyük şirketin yetkilileri içgüdüsel olarak şu veya bu bireyin çıkarını dikkate almaz; pek çok kişinin en kapsamlı ve kalıcı çıkarı neyse, onun için çalışır." Bu yetkililer sanayi yaşamının "kumanda merkezlerinden bakarak ... zeki, gerektiği gibi atanmış ve adil bir hakemin bakış açısıyla olayları değerlendirebilir", böylece iş adamının yanı sıra devlet adamı niteliği kazanırlar.[11] Carl Kaysen modern şirketi aşağıdaki ifadelerle tanımlıyor:

> Artık yatırımdan azami kazanç sağlamayı hedefleyen şahıs şirketini temsil etmeyen [modern] şirket yönetimi, hisse senedi sahiplerine, çalışanlara, müşterilere, genel anlamda topluma ve belki de en önemlisi, bir kurum olarak firmanın kendisine karşı sorumluluk hisseder... Kibir ya da açgözlülük gösterisi yapmaz; işletmenin toplumsal maliyetlerini büyük ölçüde işçilerin veya

> toplumun sırtına yıkma gayretinde değildir. Modern şirket, hisli bir şirkettir.[12]

Keza öncü parti de hisli bir partidir. Her iki durumda da insanları bu iyiliksever otokrasilere itaat etmeye çağıranlar hakkında –Humboldt'un sözleriyle– "gayet haklı olarak insan doğasını yanlış kavradıkları ve insanları makinelere dönüştürmek istedikleri kuşkusu beslenebilir"; tabii insan doğasına ilişkin hümanist kavrayış doğruysa ve "kendiliğinden etkinliği teşvik eden özgürlük" koşulları altında insan doğası bizatihi "araştırmak ve yaratmak" anlamına geliyorsa.[13]

Lenin, 1922 gibi ileri bir tarihte dahi, "Marksizmin bu temel ilkesinin, sosyalizmin zaferinin birçok ileri kapitalist ülkedeki işçilerin ortak çabasını gerekli kıldığı"nın üzerinde ısrarla durmuştu.[14] Lenin çok haklıydı. İyimser bir şekilde sosyalizmin zaferi olarak tanımlayabileceğimiz bir şey hiçbir yerde gerçekleşmedi, en azından özgürlükçü anlamda. Bir keresinde Çinli bir şairin dediği gibi, nüfusun büyük bölümünün "yaşamın sıfır derecesinde"[15] yaşadığı azgelişmiş dünyanın bazı yerlerinde, Doğu'nun da Batı'nın da "komünist" olarak adlandırdığı güçlerin liderliğinde çarpıcı ve heyecan verici değişimler oluyor. Üçüncü Dünya'nın köylü kitlelerinin bilincini ve yaratıcı güçlerini uyandırma ve bu insanların enerjilerini modernleşme ve kalkınma için yönlendirme gayretleri sıcak bir sempatiyi ve saygıyı hak ediyor; böyle bir şeyi hayal etmek mümkün mü bilmiyorum, ama endüstriyel güçlerin maddi desteğini de hak ediyor. Zamanla bu çabaların nasıl bir sonuca ulaşacağı konusunda olsa olsa spekülasyon yapabiliriz. Bununla birlikte, söz konusu çabaların, üretimi ve paylaşımı dışsal bir otorite olmaksızın örgütleyen ve bütün toplumsal kurumları demokratik olarak denetleyen, özgür üreticilerden oluşan bir topluma yol aç-

madığı aşikâr. Üçüncü Dünya ülkelerinin katlanmak zorunda kaldığı nesnel koşulları göz önüne aldığımızda, bu sonuç hiç de şaşırtıcı değildir. Bu koşullar, kısmen Batı'nın kötü niyetli ve fesatça tutumuyla dayatılmıştır. Batılı sanayi toplumları, azgelişmiş ülkelerdeki devrime alçakça bir tepki göstermiştir. Bu tepkiyi yeterince dikkate aldığımızda, Asya komünizminin ileri bir sanayi toplumu için bir model sunduğunu düşünmek ciddi bir yanılgı olur; öte yandan Asya komünizminin özlemlerinden birçoğuna sempatiyle yaklaşmamız, emperyalist şiddet ve teröre karşı kahramanca direnişini takdir etmemiz gerektiğini düşünüyorum.

Russell'ın görüşlerini yazmasından bu yana sanayi toplumlarında özgürlükçü sosyalizme dair olasılıkların güçlendiğini söyleyemeyiz. Sosyalizmin, gerçekten umut vaat eden bir formda zafere ulaşmasının, birçok ileri ülkedeki işçilerin ortak çabasını gerektirdiği yolundaki "temel ilke"den kuşkulanmak için bir neden bulunmuyor. Rus devletinin zorbalığının ne ölçüde Bolşevik doktrininden, ne ölçüde bu devletin içinde geliştiği şartlardan kaynaklandığı tartışılabilir. Rus devletini "sosyalist" olarak tanımlamak olsa olsa zalimce bir şaka olur. Russell, Rosa Luxemburg ve başka birkaç kişinin yaptığı duygudaşlıkla ifade edilmiş uyarılar fazlasıyla haklı çıkmıştır. 1918'de bir Rus anarko-sendikalisti şu tespitte bulunmuştu:

> Proletarya, devlet tarafından aşama aşama köleleştiriliyor. Yeni bir yöneticiler sınıfının —esas olarak sözüm ona entelijansiyanın rahminden doğan yeni bir sınıfın— üzerinde yükseldiği kölelere dönüştürülüyor... Bolşevik Parti'nin yeni bir sınıf sistemi yaratmaya kalkıştığını ... söylemek istemiyoruz. Olabilecek en iyi niyetler ve özlemlerin bile bütün merkezi iktidar sistemlerinin bünyesine içkin olan kötülükler karşısında kaçınılmaz olarak darmadağın olacağını söylemek istiyoruz ... Devrim kendini

> ... canına ot tıkayan eski zorbanın, yani merkezi iktidarın kollarına attı. Biz ise fazlasıyla örgütsüz ve güçsüz olduğumuz için bunun meydana gelmesine izin verdik.[16]

Yazar, kökleri Bakunin'e uzanan, sosyalizmdeki otoriter eğilimlerin keskin anarşist bir eleştirisini hatırlatıyor. Böyle olmasının nedenlerini tespit etmek istemekle birlikte, öngörünün doğruluğu kuşkuya yer bırakmamaktadır. Günümüzde "yeni sınıf" artık bir klişe olacak kadar tanıdık geliyor hepimize.

ABD'de, Amerikan toplumunda derinlemesine kök salmış olan Pentagon sistemi, doğru bir şekilde dünyanın ikinci en büyük devlet idaresi olarak tanımlandı. Tam ayrıntıları hakkında tartışılabilir; fakat özel ekonomik gücün büyük ölçüde merkezileştiği ve temsilcilerinin, savaş sonrası yıllarda esaslı şekilde güçlenen devletin yürütme organı üzerinde hâkimiyet kurduğu tartışmasızdır. Bu fenomen çoğu kez dile getiriliyor ve tasvip edilmiyor. Kongre'deki muhafazakârlar, Jefferson'ın "seçimlere dayalı despotizm"e ilişkin ilk baştaki korkularını andıran biçimde, "seçimlere dayalı bir diktatörlük" uyarısında bulunuyor ve "zorbalık ya da felakete" doğru bir gidişat olduğundan dem vuruyorlar.[17] Son zamanlarda, "hiddetli genç radikaller" denilip geçilemeyecek yazarlar tarafından "Güleryüzlü Faşizm: Amerika için Bir Model" ve "ABD'de Faşist Demokrasi" gibi başlıklar taşıyan makaleler yayımlanıyor.[18] Eski Senatör Joseph Clark, Pentagon "ücretli çalışan nüfusun giderek daha büyük bir kesimini denetim altına almak üzere" ahtapot gibi kollarını her yana uzattığı için, "Amerikan halkının tedrici şekilde Almanlaştırılması"ndan söz eden Tonynbee'nin "çok haklı olabileceğinden" korkuyor.[19] Liberal görüşlü bir siyaset bilimci aynen şöyle yazıyor:

> Açık söylemek gerekirse, ulus-devlet asla "yaklaşık demokrasi"nin ötesine geçememiş; "demokratik" devletler politikaların oluşturulması sürecinde demokratik niteliklerini giderek kaybetmiştir. Yürütmeye anayasada yer almayan yetkiler vermek suretiyle, cumhuriyeti, totaliter bir devlet içinde olmasa da, "anayasal bir diktatörlük" içinde eritmek, Amerika'da savaş zamanlarında hep başvurulan bir yöntem oldu. Kongre'nin bu eğilimle defalarca mücadele etmiş olmasına ve halen daha onunla sürekli ve genellikle sonuçsuz kalan çatışmalara girmesine rağmen, söz konusu gereklilik kalıcı bir karakter kazandı.[20]

Columbia Üniversitesi'nden bir hukuk profesörü, "kışkırtıcı bir anti-komünist ideolojiyi askeri ve stratejik ihtiyaçların denetimsiz önceliğiyle birleştirecek, askerlerden, bilim insanlarından, teknokratlardan, siyasetçilerden ve 'gerçekçi' entelektüellerden oluşan bir koalisyon"un ABD'yi yönetme olasılığına dikkat çekiyor: "Böyle bir koalisyon, muhalefetin tedrici şekilde bastırılmasıyla sonuçlanacak ve Birleşik Devletler'i *1984*'de anlatılan topluma yaklaştıracaktır."[21] Bu tür tespitlerdeki ciddi bir dengesizliği düzeltmek adına sıklıkla gözden kaçırılan bir olgunun altını çizmek istiyorum: Yöneticiler koalisyonuna gerçekte şirket çıkarlarının temsilcileri hükmediyor. Manzarayı tamamlamak için, şirket çıkarlarının kapsam bakımından uluslararası bir nitelik gösterdiğini vurgulamak gerek. K. W. Weddeburn bu konuda, "Gelecek on yılın hâkim örgütlenmesi, çokuluslu veya uluslararası şirketler olacak," diyor ve Britanyalı bir bakanın 1968'de söylediklerini aktarıyor: "[Ulusal hükümetler], ki buna Britanya Hükümeti de dahildir, bütün dünyaya yayılan büyük uluslararası şirketlerin işleriyle ilgilenirken bir mahalle meclisi statüsüne indirgenecek."[22]

Bu merkezi denetim sistemine ilişkin elimizdeki ayrıntılı bilgiler sınırlıdır. David Horowitz yakınlarda, New Jersey merkezli Stan-

dart Oil Şirketi'nin Amerika'nın toplumsal, siyasi veya ekonomik yaşamı üzerindeki etkisine dair bağımsız bir akademik çalışma bulamadığına dikkat çekmişti. Standart Oil Şirketi, yarım düzine stratejik ülkenin en önemli ekonomik faaliyetlerini kontrol eden, yurtiçinde büyük bir siyasi güçtür; kendi istihbarat ve paramiliter ağları vardır, devlette en üst düzey yönetici pozisyonları için düzenli olarak personel tedarik eder. Robert Heilbroner, Amerikan toplumu ve uluslararası toplumun pek akademik çalışma yapılmayan merkezi nitelikteki sorunlarını sıralamıştı: yabancı yatırım konusunda Amerikan hegemonyasının siyasi-ekonomik sonuçlarının analizi, savaş ekonomisinden elde edilen menfaatlerin nasıl paylaştırıldığı, özel sektörün servetini ve kazançlarını koruyan araçların neler olduğu, vs.[23] Bu konuda görüşlerini dile getiren Robert Solow, söz konusu boşlukların sebebinin "olası bir yıkıcılık" değil, "üstesinden gelinmesi mümkün olmayan güçlükler" olduğunu belirtiyor. Belki haklıdır. Fakat böyle olduğundan kuşku duymak için ortada kesinlikle sağlam gerekçeler var.

Bu alanlardaki akademik araştırmanın hacmini, örneğin Tayland üzerine yapılan araştırmaların hacmiyle karşılaştırmak ilginç olabilir. Amerikalı öğrenciler tarafından bazı gizli belgelerin "ortaya çıkarılmasından" sonra bu mesele hakkında yazan Jacques Decornoy şöyle bir saptamada bulunuyor: "[ABD], Tayland toplumunun işleyişi hakkında derinlemesine bilgi edinmek üzere kapsamlı araştırmalar yaptı ve bunu yaparken (pek üzerinde durulmayan) amacı, bu toplumu daha kolay denetleyebilmekti."[24] Akademik bir raporda geçen ifadeyle, bu araştırmaların büyük bölümü "Tayland'da ABD yardım programının işleyişini destekleyip güçlendirmek" amacıyla tasarlanmıştı. Söz konusu programı yöneten

USAID* ise resmi misyonunu, "Tayland Kraliyet Hükümeti'nin kırsal kesimlerdeki komünist isyanı sınırlandırmak, denetim altına almak ve ortadan kaldırmak yönündeki gayretlerini desteklemek" olarak açıklıyor; zira bu hedef, ABD'nin Güneydoğu Asya'daki politikasının asli bir bileşenini oluşturuyor. Decornoy, Tayland'da yürütülen çeşitli araştırma projelerinin hedefinin "Taylandlıları, Japonya-ABD nüfuz alanına dahil etmek için gerekli zemini hazırlamak" olduğunu ileri sürüyor. Mevcut kanıtların da gösterdiği üzere gayet doğru bir yargı.

Bu karşılaştırmadan çıkarılacak sonuçlar yeterince açık, dolayısıyla fazla bir yorum yapmaya gerek yok. Yaptığımız karşılaştırma, II. Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllar boyunca Amerikan üniversitelerinin yoğun şekilde politikleştiğini gösteriyor. Bu konuda çok sayıda örnek verilebilir. Kendi üniversitemden [Massachusetts Teknoloji Enstitüsü –ç.n.] bir örnek vermem gerekirse, üniversite laboratuarları büyük bir heyecanla kendini kontr-gerilla teknolojisi tasarlama işine vakfetmişti. Başlangıçta bilimsel amaçlarla oluşturulan Yale Üniversitesi Kültürlerarası Araştırma Programı, "hükümetin istihbarat ve askeri amaçları doğrultusunda kullanıma hazır bilgiler" sağlamıştı.[25] Stanford Üniversitesi, Hoover Savaş, Devrim ve Barış Enstitüsü'ne ev sahipliği yapıyor ve bu enstitünün desteklenmesine katkıda bulunuyor. Özel sponsoru, Enstitü'nün şöyle bir akademik program takip etmesini şart koşuyor: "Bu Enstitü'nün amacı, araştırmaları ve yayınlarıyla –ister komünizm, sosyalizm, ekonomik materyalizm isterse ateizm ol-

* ABD Uluslararası Kalkınma Servisi. 1961'de oluşturulan kurumun amaçları arasında "ABD'nin dış politika hedeflerini desteklemek üzere dünya çapında ekonomik, kalkınmayla ilgili ve insani yardımlar temin etmek" olduğu belirtiliyor. –ç.n.

sun– Karl Marx'ın doktrinlerinin fenalıklarını göstermek, böylece Amerikan yaşam tarzını bu tür ideolojilerden ve onların komplolarından korumak ve Amerikan sisteminin geçerliliğini yeniden teyit etmek olmalıdır." Bu programın tesis edilmesiyle aşağı yukarı aynı zamanda, Stanford Üniversitesi, –ki ABD'deki en iyi üniversitelerden biridir– bünyesindeki seçkin bir enstitünün, bağımsız Latin Amerika Araştırmaları Enstitüsü'nün faaliyetlerine aşama aşama son verdi. Dolaylı kanıtlar, Ford Vakfı'ndan gelen baskıların üniversitenin bu tasarrufunda önemli bir faktör olabileceğini akla getiriyor. Enstitü Müdürü Profesör Ronald Hilton, Enstitü Raporu'nda yer verilen tartışmalı görüşlerle mali kaynak temin etmekle görevli yetkilileri rencide etmişe benziyor. Örnek vermek gerekirse, bu görüşlerden bazıları akademik olmaktan o kadar uzak ki CIA'in Küba'yı işgal etmeye hazırlandığını açığa çıkarıyor. Bu meseleyi inceleyen Ford Vakfı'nın finanse ettiği bir değerlendirme, sorunların başlıca kaynağının, Rapor'da Castro'nun Küba'da iktidarı ele geçirmesinin ele alınış biçimi olduğunu belirtiyor: Rapordaki bu yaklaşım için, "Stanford yönetimini zor duruma soktuğu", çünkü "Stanford Üniversitesi'nin şöhretine gölge düşürdüğü" söyleniyor.[26] Hoover Enstitüsü'nün ideolojisinin de Stanford Üniversitesi yönetimi açısından benzer zorluklara yol açıp açmadığını bilmiyorum.

Savaş sonrası yıllarda Amerikan üniversitelerinin politikleşmesi, Amerikan öğrenci hareketi tarafından gerektiği şekilde ve belirli bir gecikmeyle keskin biçimde sorgulandı. Bu durum, II. Dünya Savaşı'ndan bu yana Amerikan toplumuna o denli muhafazakâr bir kalıp dayatan Soğuk Savaş konsensüsünün aşındığına dair belirtilerden biri. Ancak üniversiteleri liberal, açık kurumlara dönüştürme girişimi birçok engelle karşılaşıyor. Geçen yıl çoğunluk-

la küçük yüksekokullar ve üniversitelerde tamı tamına siyasi gerekçelerle bir işten çıkarma furyası yaşandı. Neredeyse tesadüfen seçtiğim bir vakadan bahsedecek olursam, sorgulamaya son derece açık nitelikteki bir Vietnam Araştırmaları ve Programları Merkezi'nin çalışmalarına muhalefet ettiği için Southern Illinois Üniversitesi'nde bir felsefe hocasının işine son verildi.[27] Üniversite Yönetim Kurulu Başkanı'nın şunları söylediği yazıyor: "Bay Allen üniversiteyi eleştirdi ve kamuoyu da bunu biliyor. Yönetim kurulu, öğretim görevlileri arasında bu çapta birinin olmasının üniversitenin âli çıkarlarına uygun olmadığı görüşünde. Bay Allen üniversiteden memnun değilse, burada kalması ve göreve devam etmesi için bir neden göremiyoruz."[28] Geçtiğimiz birkaç yılda buna benzer çok sayıda örnek yaşandı. Genç ve radikal öğretim üyelerinin —sanıyorum bu terimi kullanırsam haksızlık etmiş olmam— "seçkin olmayan" kurumlardan temizlenmesi, savaş sonrası yılların ideolojik birliği ve konformizmini yeniden kurumsallaştırma amacıyla yürütülen genel kampanyanın unsurlarından biridir.

Bu arada tam da akademik dünyanın dışarıdaki kurumlara verdiği hizmetin ve itaatkârlığının sorgulandığı bir sırada, üniversitelerin "politikleştiği" çığlıklarının yükselmesi ilginç ve biraz da ironik. Üniversitelerin politikleşmesinin tehlikelerine dikkat çeken eleştirilere katılmıyor değilim. Ben de üniversitelerin, ister devlet isterse özel sektör olsun, harici güç odaklarının veya bu odakların içindeki militan grupların etkisinden olabildiğince bağımsız olması gerektiğini düşünüyorum. Fakat akademik dünyanın, bir yandan Standart Oil petrol şirketinin Amerikan politikası üzerindeki etkisi gibi sorunlardan kaçınırken, ABD yardım programının Tayland'da desteklenip güçlendirilmesi veya kontrgerilla teknolojisi ve yeni nesil füzeler için gelişmiş güdümleme sistemleri üret-

meye kendini vakfettiği bir dönemde bu endişenin dile getirilmemiş olması insanın dikkatini çekiyor.

Amerikan Tarih Derneği Başkanı'nın başkanlık konuşmasında, araştırmada karşılaşılan "tutkudan yoksun davranışçılığın" ve "tarafsız liberal tutumun", "tarihçinin toplumsal sorumluluklarına" zarar verdiğini ileri sürmesinden bu yana fazla zaman geçmedi. O zaman başkan, "sıcak ya da soğuk olsun topyekûn savaş herkesin desteğine ihtiyaç duyar ve herkesi tarafını belirlemeye çağırır. Tarihçi yükümlülükleri karşısında fizikçiden daha özgür değildir," demişti.[29] Her ne kadar bu derece açıklıkla dillendirilmemiş olsa da, bu türden duygular birkaç yıl öncesine kadar geniş ölçüde benimseniyor ve pek sorgulanmıyordu. Hem fizikçi hem de tarihçi, devletin politikalarına ve kudretine hizmet etme yükümlülüğünü büyük oranda kabul etmişti.

Peter Berger, "fizikçiler dünyanın sonunu getirmenin mühendisliğini yapmakla meşgulken, sosyal bilimcilerin de dünyanın rızasının mühendisliğini yapmak gibi daha mütevazı bir misyonla görevlendirilebileceği"ni söylemişti.[30] Bu tespitte bayağı bir hakikat payı var. Öğrencilerin, büyük güçlerin yönetici çevrelerinin tasarladığı uluslararası düzen için dünyanın rızasını imal etmeyi gönüllü olarak üstlenmenin ne derece doğru olduğunu sorgulamaya başlaması dikkat çekicidir. Örneğin, söz konusu araştırma, Tayland'da belirli bir yönetici seçkinler topluluğunu desteklemek üzere kullanılacaksa –ki hiç kuşkusuz kullanılacaktır– ve bu seçkinler, yozlaşmışlığı ve zalimliği bir yana, ABD'nin uzun süredir Güneydoğu Asya'ya hâkim olma gayretleri için bir kara üssünü güvenceye alıyorsa, Tayland üzerine böyle bir araştırma yürütmek doğru mudur? Şu sorular meşru sorular değil midir? "Be-

lirli bir toplum hakkında yapılan araştırmanın üreteceği etkinin, o toplumun denetimi dışında olması doğru mudur?" "Araştırmanın sonuçlarının, konu aldığı toplumun üyeleri ve (varsa) demokratik yapılarının erişimine değil de, araştırmadan kendi amaçları için faydalanma gücüne sahip yerel veya uluslararası toplumdan birilerinin erişimine açık olması doğru olabilir mi?" Bunlar hiç de önemsiz sorular değildir. Bu soruların dikkate alınmasının bu denli gecikmiş olması, hatta şimdi bile pek çok akademisyen entelektüelin öncelikli kaygıları arasında yer almaması bir talihsizliktir. Bu tür soruları kamuoyunun gündemine taşımış olması, öğrenci hareketinin en büyük meziyetidir.

Akademik camianın devlet iktidarına hizmet etme arzusu ve Vietnam Savaşı'nın ilerlemesiyle birlikte bu arzunun azalması önemli bir meseledir. John Kenneth Galbraight'ın "bilim ve eğitim camiası" olarak adlandırdığı tabakanın, ileri bir sanayi toplumunda bağımsız (dolayısıyla genellikle muhalif, hatta devrimci) bir güce mi dönüştüğü, yoksa toplumun yönetilmesinde kendine biçilen rolü kabul mü ettiği dikkate değer bir sorudur. "Teknik entelijansiya" kendisini, gelişmiş bir toplumun işgücünün bir parçası olarak görmeye başlar ve —Andre Gorz'un ifadesiyle— "yapısal reformlar" için çaba gösterirse, böyle bir durum "yeni demokratik güç odakları yaratır" ve bunun ciddi bir toplumsal etkisi olabilir. Yaratıcı ve üretken işlerle uğraşan insanların aktif katılımı olmaksızın herhangi bir toplumun radikal bir dönüşüm geçirmesi düşünülemez. İleri bir sanayi toplumunda, "bilim ve eğitim kurumları içinde yer alanlar" toplumsal ilerlemenin can alıcı bir unsuru olabilirler. Sosyalist devrim vaadinin ihanete uğramasına yol açan faktörlerden biri de, teknik entelijansiyanın yeni bir yönetici sınıfa benzeme isteği oldu. Bu süreç, Batı demokrasilerinde genişleyen

devlet yönetiminde bir rol üstlenmenin hevesle kabul edilmesiyle karşılaştırılabilir. Ancak sanayi uygarlığının yarattığı teknik entelijansiya sadece ölçek olarak büyümekle kalmıyor, aynı zamanda emek gücünün giderek daha merkezi bir unsuru haline geliyor. "Entelektüellerin bu şekilde proleterleşmesi"nin, bilinci yetersiz ve kendini ifade edemeyen kitlelerin çıkarlarını dile getiren profesyonel devrimci entelektüelin ve onun öncü partisinin rolünü ortadan kaldırabileceğini pekâlâ düşünebiliriz. Vasıflı işler, kamu sektörü, hizmet sektörü ve idari işler, teknoloji ve bilim kadrolarını içine çektikçe, bu yeni proleterleşme, zihinsel ve bedensel işler yapan işçilerin geçmişte olduğu kadar keskin biçimde ayrışmayacağı yeni bir devrimci hareketi mümkün kılabilir. Böylece insanın üretim aletleri olarak iş görme zorunluluğunun azalması, daha önce sanayi toplumunun merkezi kurumlarını demokratik denetime tabi kılma çabalarını akamete uğratmış olan ayrımları bulanıklaştırabilir pekâlâ.[31] En azından bu eğilim, örneğin John Kenneth Galbraith ve Michael Harrington'ın tartıştığı çerçevede bir toplumsal reform hareketinin oluşmasına yardımcı olabilir. Her ne kadar ileri bir sanayi toplumunun sahip olduğu maddi koşullarda insanın özgürleşmesi için gerçekleştirilebilecek olanın gerisinde kalan bir adım olsa da, böyle bir hareket ABD'de dikkate değer bir gelişme olacaktır.

ABD'de kayda değer bir reform olması imkânına ilişkin ciddi kuşkular var ve bu kuşkuları sadece radikaller taşımıyor. Bir örnek vermek gerekirse, Hans Morgenthau yakınlarda Amerikan toplumunun krizine ilişkin bir analiz ortaya koydu. Bir umutsuzluk ifadesi olarak yazılmış olmakla birlikte, Morgenthau'nun analizi neredeyse bir devrim çağrısı gibi okunabilir:

> ... Artık mevcut güç ilişkileri içinde günümüzün büyük meselelerine –Amerikan yaşamının militarizasyonu, Vietnam Savaşı, ırk ihtilafları, yoksulluk, şehirlerdeki yaşam koşullarının bozulması, doğal çevrenin yıkıma uğraması gibi meselelere– rasyonel çözümler getirilemeyeceği aşikâr hale gelmiş olmalı. ... Yaygın yoksulluk, tıpkı şehirlerdeki yaşam kalitesinin bozulması ve doğal çevrenin yıkımı gibi, tesadüfen meydana gelen talihsizliklerin değil, bu durumun böyle devam etmesinde çıkarı olan güçlü toplumsal grupların toplumsal ve ekonomik politikalarının bir sonucudur. ... Kısacası, belirleyici nitelikteki biricik mesele –ki diğer bütün meseleler onun spesifik tecellileridir– Amerikan toplumunda güç ve iktidarın dağılımıdır...

Bu iktidar dağılımı, özünde pek sarsılmadan, bütün reform hareketlerine karşın ayakta kaldı. "Geriye dönüp bakınca", söz konusu reform hareketlerinin, mevcut durumu "rasyonel ve ılımlı reformlarla değiştirmeye dönük, özünde beyhude çabalar olduğu gözüküyor; halbuki hedeflenen değişimler ancak, mevcut güç yapısının parçalanması veya devrim yoluyla, güç yapısında ve önceliklerde radikal bir değişimle gerçekleştirilebilir". Morgenthau, Amerikan toplumunun, özgürlük içinde eşitliği amaçlayan retorik taahhüdünü terk ettiği ve "nihai amacı" olarak mevcut adaletsiz sistemi yurtiçinde ve dışında korumak için elindeki bütün araçları kullanmayı tercih ettiği sonucuna varıyor. Amerikan toplumunun vaadine ihanet edilmesinin sorumlusunun, komünizm korkumuz ve "iktidar sahiplerine konformist bir şekilde hizmet etmemiz" olduğunu söylüyor. [32]

Daha da ileri gidebiliriz. Reform için mücadele eden bu hareketlerin öncelikle gücün yeniden dağılımını amaçlamadığını, daha ziyade tarihsel olarak "yükselen ve sonra egemen olan iş çevrelerinin siyasi ideolojisini" temsil ettiğini ileri sürebiliriz. Ve bu reformla-

rın pek azının, "şirketler dünyasının büyük çıkarlarının yönlendirmesi olmasa bile, örtülü onayı olmadan hayata geçirilmediği"ni savunabiliriz.[33]

Yine de, Morgentau'nunki gibi sert değerlendirmeler bile, kitlesel bir reform hareketinin Amerikan siyasetinde yeri olmadığı anlamına gelecek şekilde yorumlanmamalı. Tam tersine böyle bir hareket, askerileşmiş devlet kapitalizminin gelişmesini ve Hindiçin Savaşı gibi en fena zalimliklerden bazılarını engelleyebilir. Ve belki de Russell'ın belirttiği gibi, ABD'de çok acil olarak ihtiyaç duyulan "sosyalist düşüncenin makul bir propagandası"na hizmet edebilir.

Kitlesel bir reform hareketinin, daha radikal bir toplumsal değişime ayrılabilecek enerjinin bir kısmını emmesi ihtimali de vardır. Bu ihtimal, en radikal programın dahi kaçamayacağı "sistemin parçası olma" tehlikesini ifade eder. Sanayinin işçiler tarafından denetlenmesine duyulan ilginin yakınlarda canlanmasıyla birlikte, bu sorun etrafında hararetli tartışmalar yaşandı.[34] ABD'de bu konuda yayımlanan biricik kitabı okuyunca gördüğümüz gibi, tartışmanın konusu, konsey örgütlenmesinin, işyerinde "daha fazla çaba ve performans elde etmenin yöntemleriyle ilgilenenler", "işgücünü eğitmek ve ona nezaret etmek için yeni yöntemler araştıranlar" ve işyerinde "disiplini geliştirmek ve şikâyetleri anlaşmayla sonuçlandırıp protestoyu zayıflatmak için yeni yöntemler arayanlar" açısından taşıdığı önem olmalıdır. İşte bu nedenlerle, "işçi konseylerine ilişkin deneyimler, bu meselenin sanayi ilişkilerini ve ekonomik kurumları şekillendiren veya değiştirenlerin genel anlamda ilgisini çektiğini gösteriyor".[35] Aslında bu tür tartışmalarda, Marksizmin öncelikle proletaryanın "sosyalleşmesi"ne ve sanayi toplumuyla daha etkin şekilde bütünleşmesine hizmet etti-

ği, böylece devrimci hareketin "sabırlı ve disiplinli bir işçi kuşağının" yaratılmasına katkıda bulunduğu dahi ileri sürülmüştü.[36] Herhangi bir toplumsal eylem programına sırf "sistemin parçası olabileceği" gerekçesiyle karşı çıkanlar, kendilerini bir felç haline mahkûm ediyorlar. Onlar, insanın aklına gelebilecek her şeye karşılar.

Büyük ölçüde öğrenci ve Siyahların kurtuluş hareketlerinin etkisiyle, ABD savaş sonrası yılların dogmatik uykusundan yavaş yavaş uyanıyor. Günümüzde, "Sanayi Devrimi'nin temel siyasi sorunlarının çözüldüğünü" ilan eden ciddi bir sosyolog bulmak güçtür.[37] Amerika'nın uluslararası ilişkilerdeki rolüne ilişkin genel algı da keskin biçimde değişime uğradı. Aslına bakarsanız liberal görüş, "Yeni Sol revizyonizmi"nin sadece birkaç sene savunduğu birçok pozisyonu benimsemiş durumda.[38] Sanayi toplumunun sorunlarının ve Amerika'nın dünyadaki rolünün rasyonel şekilde tartışılması için yeni ortaya çıkan bu fırsatlar ne ölçüde muhafaza edilecek ve kullanılacak, bunu zaman gösterecek.

Geçtiğimiz birkaç yılda gerçekleşen gerçek değişimlere karşın, bu konuda iyimser olmayı gerektirecek pek bir neden olmadığını düşünüyorum. Her şey bir yana, Soğuk Savaş ideolojisi savaş-sonrası Amerikan toplumunda gerçek bir işlev gördü. Bu işlev, açıklanamaz ve sapkın bir kitle paranoyasından ibaret değildi. William A. Williams, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerikan gücü hakkında aşağıdakileri yazarken bu işlevin ana hatlarını gayet özlü şekilde ortaya koyuyor:

> Amerikan gücü, ustaca, anti-komünizm bayrağının ardına konuşlandırılmıştı; başarılı olduğu kadar alelâde psikolojik ve siyasi bir stratejiydi bu. Amerikan liderlerinin emperyal amaçlar pe-

şinde koşan çoğunluğu, halkın, savaş boyunca desteklemiş olduğu faaliyet tarzını (ve beraberindeki maliyetleri) sürdürmesi için yeniden tahrik edilmesi gerektiğini fark etmişti. Senatör Arthur Vandenberg "Amerikan halkını çok korkutmak" gerekecek tespitini yaparken, aslında yaptığı, meslektaşlarının çoğuna göre daha açık sözlü davranmaktan ibaretti. Komünizm hayaleti bu ihtiyacı karşıladı.[39]

Komünizm hayaleti sadece Amerikan halkı değil, onun liderleri açısından da bu ihtiyacı karşıladı. Eski Hava Kuvvetleri Müsteşarı Townsend Hoopes'un belirttiği gibi, Kennedy Yönetimi'nin politika yapıcıları şu örtük varsayıma" göre hareket ettiler: "Bundan böyle Washington, *nerede olursa olsun* mevcut düzeni değiştirmek yönündeki her çabayı, Rusya ve Çin'in kendi yararlarına kışkırttığı bir ulusal kurtuluş savaşı olarak görmeye hazır olacaktı." (Kennedy'nin atadığı) Johnson'ın danışmanlarının "hepsinin zihninde, devrimci komünizme karşı küresel mücadeleye yönelik, örtük olarak sınırsız bir kararlılık vardı". Hoopes'a göre hepsine hâkim olan varsayım şuydu: "'Komünist Blok esas olarak kendini öncelikle diğer kapsamlı birime, 'Hür Dünya'ya karşı yaptığı askeri ve paramiliter saldırılarda gösteren yekpare bir uluslararası komplo olmayı sürdürüyordu."[40] Bu mantığın devamı olarak Walt Rostow ile Dean Acheson'ın şunu öne sürdüklerini görürüz: Vietnam Devrimi, yani Fransız sömürgeciliğine karşı verilen savaş Stalin tarafından kışkırtılmıştır. Bu kişilere göre, Yunan İç Savaşı'nın sorumlusunun Stalin olduğu ve II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra dünya komünist partilerinin "yaygın bir kargaşa çıkarmaya eğilimli oldukları" bugüne kadar herkesin inandığı bir gerçekti. Dahası Hoopes, "hâlâ akla kıymet veren ve olgulara dayalı, dengeli bir söylemin hakikate yaklaşmanın en güvenilir yolu olduğuna inananlar"ın, hiç tartışmaksızın, Amerikan liderlerinin "emperya-

list bir sistem hevesiyle hareket ettikleri" görüşünü reddedeceğini açıklıyor.[41] Bu düşüncelerin, bizi savaş sonrası yılların fantezilerinden kurtarmayı amaçlayan bir makalede ifade ediliyor olması özellikle dikkat çekici. Aslında, ABD'nin tarihteki diğer bütün büyük güçlerden bu anlamda esaslı bir farklılık gösterdiği, genel kabul gören bir doktrindir. Dolayısıyla pek çok Amerikan entelektüeli Sidney Hook'un şu iddiasında hiçbir tuhaflık görmeyecektir: "Eğer ABD'nin eylemlerinin hatalı olduğu vakalar olduysa bunlar, işbaşındaki yabancı askeri ve paramiliter güçlere ilişkin yanlış değerlendirmeler yapılmasından kaynaklanmıştır."[42] "Ulusal çıkarlara" veya yönetici grupların aşikâr biçimde şahsi çıkarlarına göre hareket edenler yalnızca öteki güçlerdir. Fakat ABD (şu an itibariyle), Amerikan Hava Kuvvetleri'nin II. Dünya Savaşı'nın bütün safhalarında kullandığı toplam bombaların neredeyse üç misli bomba kullanarak Hindiçin'e saldırdığında veya Dominik Cumhuriyeti'ni işgal ettiğinde ya da Guatemala Hükümeti'nin devrilmesini desteklediğinde karşı çıkılacak bir şeyler varsa, o şeylerden olguların yanlış analizi sorumlu tutulmalıdır.

Ya da Kennedy'nin bir başka danışmanı olan Eugene Rostow'u ele alalım. Göründüğü kadarıyla gayet ciddi şekilde, ABD'nin Vietnam Savaşı'nı kazanarak Güneydoğu Asya'daki egemen konumunu koruyamadığı takdirde, geri döndürülemez bir sürecin başlayacağını açıklıyor. Rostow'a göre, bu süreç nihayetinde ABD'yi, Rusya'nın iradesine tabi olan Finlandiya'nın statüsüne düşürecektir. Rostow, ABD'nin Polonya gibi olmayacağını teslim ediyor, "fakat bu tür bir konuma doğru ilerlemeye başlamış olacağız," diyor. Şayet Güney Vietnam'ı kontrol edemezsek, Rus hegemonyası korkusundan nükleer bir savaş başlatabiliriz, diyerek devam ediyor. Hiç kuşkusuz bu, emperyalizmi mazur gösteren biri tarafın-

dan şimdiye kadar ileri sürülmüş en şaşırtıcı argümandır.[43] Ya da, yine Kennedy'nin danışmanı olan Willam Bundy'nin söylediklerine bakabiliriz. Bundy, Amerika'nın Hindiçin'deki savaşını, doğudan esen Çin rüzgârının dominoları devirmesini engellemek üzere gösterilen kahramanca bir çaba olarak nitelendiriyor. Çinlilerin esrarengiz biçimde bu tiyatro oyununda yer almıyor oluşu, Bundy'yi hiç rahatsız etmemişe benziyor. Bundy'ye göre asıl büyük sorun şu: "Acaba Çin *bir kez daha* baskı ve yıkıcılığın kaynağı olacak mı?" (italikler benim). Bundy böyle olmayacağını düşünüyor, çünkü ona göre, "Mao ve diğer Çinli yöneticiler, son beş yılda Amerika'nın Çin'le bir savaşa girmekten kaçınmak için bariz şekilde ortaya koyduğu iradeden etkilendiler. Bütün [Vietnam] deneyim[i], şimdi gerilimin yumuşaması ve iletişimin güçlenmesini mümkün kılabilecek unsurlardan biridir".[44] Eski Dışişleri Bakanlığı Uzak Doğu İşleri'nden Sorumlu Bakan Yardımcısı olan bu önde gelen yorumcu, Rus-Amerikan ilişkilerini geliştirmek için buradan nasıl bir sonuç çıkarılması gerektiğini okuyucuya bırakıyor. William Bundy'nin mantığına uyacak olursak, Rusların nükleer bir savaştan kaçınma yönündeki bariz arzumuzu takdir etmesi ve sonra da gerilimin yumuşatılıp iletişimin güçlendirilmesinde bizimle işbirliği yapması için Macaristan'ı bombalayıp harabeye çevirmemiz gerekir.

Uzun uzun sıralayabileceğimiz bu örneklere karşın, 20 yıldır siyasi tartışma ortamını sessizliğe gömmüş olan inançlar sisteminin artık savunulamaz hale geldiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Amerikalı komünistlerin Amerikan özgürlüğüne yönelik bir tehdit olduğuna veya küresel askeri çabalarını terk ederse ABD'yi Finlandiya veya Polonya'nın durumuna düşürecek, Moskova veya Pekin merkezli yekpare bir komplonun olduğuna inanmak isteyecek çok az

eğitimli kişi vardır şimdi. Sağlıklı bir düşünüşe doğru atılacak bu adımlara, maalesef başka ülkeler için tartışmasız kabul gören entelektüel standartları Amerikan politikasına uygulama isteği eşlik etmiyor henüz.

Soğuk Savaş ideolojisinin aşınması ciddi bir meseledir. Ulusal politikayı desteklemek üzere Amerikan halkını seferber etmek için kullanılan bir teknik olarak bu ideoloji, gayet iyi işe yaradı. Hükümetin teşvik ettiği, büyük ölçüde askeri üretim ve bağlantılı araştırmalardan oluşan, ülkedeki bilim insanları ve mühendislerin üçte birine yakınını ve iş gücünün büyükçe bir kısmını kapsayan ülke içi programlar, hiç kuşkusuz, "ekonominin sağlığı"nı koruyan belirleyici bir faktördü. Vergi mükellefleri bu programlara kısmen müsamaha gösterdi, çünkü liderleri –devasa bir toplumsal maliyet pahasına– onları korkutmayı çok iyi başarmıştı. Komünizm hayaleti, Amerikan halkının uzun vadeli uluslararası hedefleri desteklemesi üzere seferber edilmesi ihtiyacını da karşıladı. Bu hedeflerden biri, 1914'te yönetimin resmi politikasını ilan eden Woodrow Wilson'ın Dışişleri Bakanı'nın kullandığı sözcüklerle, "bütün zayıf devletlerin kapılarını Amerikan sermayesi ve şirketlerinin istilasına açmak"tı.[45]

Bu hedeflerin değiştiği söylenemez. Askerileşmiş devlet kapitalizmi sistemini ortadan kaldırma veya önemli ölçüde ABD egemenliğindeki uluslararası sistemin dışına çıkmaya çabalayan toplumların bağımsız gelişmesini "tahdit" etme gayretinden vazgeçme yönünde ciddi bir hamle görülmüyor. Anti-komünizm ideolojisi artık halkı seferber etme işlevini yitirdiğinden, yeni bir toplumsal denetim tekniği aranacağını öngörmek akla yakın görünüyor. İnanılırlığını kaybeden komünizm tehdidinin yerine başka bir imgeyi geçirmek için sürekli çaba gösterilebileceğini düşünebiliriz. Bel-

ki etnik azınlıklar ve Üçüncü Dünya devrimcileriyle ittifak kuran ve medeni toplumu ayakta tutan sütunları yıkma tehlikesi yaratan dehşetengiz bir solcu öğrenciler imgesi işe yarayabilir. Komünist "totalitarizm"e karşı haklı bir itirazı paranoyak bir anti-komünist haçlı seferine çevirenler, şimdi de çarpıtma, kinaye ve abartma teknikleriyle ve belirli bir başarı da kazanarak öğrenci hareketine saldırıyorlar. Hiç şaşırtıcı değil.

Aslında öğrenci aktivizmi büyük ölçüde ırkçılık ve savaşla bağlantılıydı. Başkanlık raporları ve komisyonlar, öğrenci aktivizmini Vietnam Savaşı'na bağlamak konusunda fikir birliği içindeydi ve tabii ki haklıydılar. Devlet yöneticileri ve onların sözcülerinin bu sonuçlar karşısındaki tepkisi epeyce ilginçtir. Bu tepki, kampüs protestoları ile savaş arasındaki bağı koparma yönünde bir çabadan oluşuyordu. Buradaki mantık açıktır. Yönetim, Hindiçin'de uzun vadeli ve düşük maliyetli, çok uzun süre devam edebilecek bir savaş yürütmeyi ümit ediyor. Dolayısıyla maliyeti düşürmek zorunda. Fakat en önemli maliyetlerden biri, gençliğin öfkesi ve sisteme yabancılaşması. Gençliğin içinde bulunduğu bu durum Vietnam Savaşı'yla bağlantılıdır ve savaş devam ettiği müddetçe de üstesinden gelinemez. O halde yapılması gereken, bunun savaşın yol açtığı bir maliyet olduğunu inkâr etmektir. Öğrencilerin huzursuzluğuna asıl olarak, uyuşturucu veya radikal profesörler ya da Doktor Spock* veya cesaretsiz yöneticiler ya da toplumun müsamahakârlığı sebep olmaktadır. Öğrencilerin protestosunu toplumsal bağlamından koparma çabası, halkı korkutup 1950'lerin elverişli pasifliğine geri döndürmek için yeni bir şeytan icat etme çabasıyla koşutluk gösteriyor.

* "Uzay Yolu" adlı TV dizisinin kahramanlarından Mister Spock. —ç.n.

Hindiçin halkı içinse bütün bunlar bir oyundan ibaret değildir, ölüm-kalım meselesidir. Öğrenci hareketi dışında, savaşa ilişkin ilkeli bir duruş sergileyen önemli sayılabilecek bir grup göremiyoruz. İlkeli bir duruş derken, savaşın maliyeti, askeri başarısızlık, ulusal çıkarlara hizmet etmemesi, hatta sergilenen vahşet dolayısıyla savaşa karşı çıkmayı kast etmiyorum. Ruslar Çekoslovakya'yı işgal ettiğinde* de evrensel bir kınamanın önünü açan aynı gerekçelere dayalı bir karşı çıkışı kastediyorum. Üstelik Rus işgali, çabuk ve nispeten kansız şekilde gerçekleştirilmiş ve toplumun bir kesimi tarafından da desteklenmişti. Çek işbirlikçilerin hâkimiyetinin dayatılmasında başarılı olundu ve böylece Rus birliklerinin çoğu geri çekilebildi. Bu haliyle Çekoslovakya işgali, "Vietnamlaştırma"** için paradigmatik bir örnek oluşturuyor. Burada hiçbir büyük gücün –hatta ABD gibi diğerkâm ve iyiliksever bir gücün bile– Vietnam veya bir başka ülkenin toplumsal ve siyasi yapısını zorla belirleme yetkisi veya ehliyetinin olmadığı, uluslararası bir yargıç ve cellat gibi hareket etme hakkı olmadığı ilkesine dayanan bir karşı çıkıştan söz ediyorum.

Daha önce belirttiğim gibi, uluslararası topluluğun sicili gurur duyulacak cinsten değildir. ABD'nin Nürnberg'deki*** eski başhukuk

* Çekoslovakya'da 1968'de Alexander Dubček'in Komünist Parti lideri olmasıyla siyasal hakları genişleten ve kısmi bir ademi merkeziyetçilik getiren reform süreci başladı. Sekiz ay süren ve "Prag Baharı" olarak adlandırılan bu reform hareketi, Sovyetler Birliği ve (Romanya dışında) diğer Varşova Paktı üyelerinin askeri müdahalesiyle Ağustos 1968'de ezildi. –ç.n.

** 1968'de Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin (UKC) düzenlediği "Tet" saldırısından sonra, ABD Başkanı Nixon'ın Amerikan birliklerini kademeli olarak geri çekme ve savaşın yükünü, işbirlikçi Güney Vietnam Hükümeti Ordusu'na (ARVN) kaydırma politikası. –ç.n.

*** Nürnberg Mahkemesi: II. Dünya Savaşı sonunda müttefik devletler tarafın-

danışmanı ve şimdi Columbia Üniversitesi'nde hukuk profesörü olan Telfrod Taylor şu tespitinde oldukça haklıdır: "1964'ten sonra kazandığı kitlesel, ölümcül boyutlarıyla savaş [ne var ki Taylor savaşın epeyce önce bu boyutlara ulaştığını fark etmiyor], çok iyi eğitimli akademisyenlerin ve yöneticilerin işiydi. Bu kişilerin çoğu, şimdiki Başkan Yardımcısı'nın 'sefih züppe' mefhumuna* kolayca uyuyor. Savaşın ve izlediği seyrin esas sorumluluğunu taşıması gerekenler ... Rusk'lar, McNamara'lar, Bundy'ler ve Rostow'lardır." Hindiçin'in mahvolmasına yol açmış olan "çılgın beyin fırtınaları"ndan sorumlu olanlar bu tür kişilerdir. Taylor, eğer kendimize karşı dürüst olacaksak, bu insanların Nürnberg ilkelerine göre yargılanması gerektiğini ima ediyor.[46] Townsend Hoopes'un şu yargısına katılmadan edemeyeceğiz: Vietnam trajedisinin mimarları, "neredeyse tamamen, göreve geldiklerinde halka güven vermek için bulunabilecek en becerikli, en iyi, en insancıl ve liberal adamlar oldukları düşünülen" kişilerdi.[47] Ve Taylor'ın dikkat çektiği gibi, "'zippo'** saldırıları ve hava akınları sonucunda [Vietnamlıların]" kentlere göçe zorlanmasını ve "sonuçta perişan halde mülteci kamplarına ve hastanelere yığılmalarını, 'zorunlu bir şehirleşme ve modernleşme'" olarak tanımlayanlar önde gelen liberal akademisyenlerdi .... "Bütün kibarca ifadeleri anlamsızlaştıran bu kibarca ifade edilmiş terimin, bir Amerikan generalinin ağzından aktarılan ve pek nazik olmayan şu yargıyla bir tutulması

dan Nürnberg'de kurulan ve Nazi liderlerini yargılayarak cezalandıran Uluslararası Askeri Mahkeme. –ç.n.

* Dönemin ABD Başkanı Richard Nixon'un yardımcısı Spiro Agnew, Vietnam Savaşı karşıtları için "sefih züppeler" ["effete snob"] sözünü kullanmıştır. –ç.n.

** ABD ordusunun Vietnam Savaşı'nda alev makinesi olarak kullandığı tanklara verilen takma isim. –ç.n.

uygundur: 'Onları taşaklarından yakalarsanız, kalpleri ve zihinleri de size boyun eğecektir.'"[48]

Belli başlı kontrgerilla programlarının geliştirilmesi, ("danışmanlar" diye adlandırılan) Amerikan birliklerinin büyük ölçekli bombardıman ve makineli tüfekle tarama faaliyetlerine doğrudan katılması, orman ve bitkilerin yok edilmesi, yerel nüfusun yığınlar halinde sürülmesi ve "nüfusun denetlenmesi" hep Kennedy Yönetimi sırasında oldu. Johnson Yönetimi döneminde bu programların yoğunlaştırılması, Güney Vietnam'ın çok şiddetli şekilde bombalanması, bunun yanı sıra doğrudan karadan işgal, hava savaşının Laos ve Kuzey Vietnam'a doğru genişletilmesi, bunların hepsini başlatan ve yönetenler yine Kennedy'nin danışmanlarıydı. Bu danışmanların bazıları, çoğunun vurguladığı gibi maliyeti ve başarısızlığı dolayısıyla, sonraki yıllarda savaşa karşı çıkmaya başladılar. Ancak yalnızca "halka güven vermek için bulunabilecek en insancıl ve liberal adamlar"ın ya da onlara yardım edip akıl veren Amerikalı liberal entelektüellerin zalim davranışlarından bahsetmek, kendini haklı çıkarmaya dönük çok büyük bir hata olur. Kaç kişi Jan Myrdal'ın dile getirdiği şu yargıdan kendisini kurtarabilir?

> ... Bilinçli olmayan kişi ihanet etmez. Hayatı boyunca güvenli bir yol tutarak yaşamaya devam eder. Fakat geleneğin bir parçası olan ve onu sürdüren bizler —yani Avrupalılar— belirli bir kavrayış geliştirerek ve ne olup bittiğini idrak ederek bile bile ihanet ettik. İlan edilmeden önce bütün savaşları dikkatle analiz ettik. Fakat bu savaşları durdurmadık. (Ve savaşlar ilan edilir edilmez, çoğumuz onun propagandisti oluverdik.) Yoksulların zenginler tarafından nasıl yağmalandığını anlatıyoruz. Zenginlerin arasında yaşıyoruz. Yağma sayesinde yaşıyoruz ve zenginlere fikir pezevenkliği yapıyoruz. İşkenceyi anlattık ve işkenceye karşı çıkan çağrıların altına imza attık. Ne var ki işkenceyi durdurmadık. (Ve

> âli çıkarlar gerektirdiğinde bizzat kendimiz işkenceci ve işkencenin ideoloğu olduk.) Şimdi yine dünyanın durumunu analiz edebilir, savaşları anlatabilir ve niçin çoğunluğun yoksul ve aç olduğunu açıklayabiliriz. Ama daha fazlasını yapmayız.
>
> Biz bilincin bayraktarları değiliz. Biz aklın fahişeleriyiz.[49]

Kuşkusuz, istisnalar var. Örneğin şimdi hapiste olan ve başka suçlamalarla da itham edilen Berrigan kardeşler Hindiçin Savaşı'na dair olguları ortaya koymak ve açıklamaktan daha fazlasını yaptılar. Ancak çoğunlukla durum böyle değil. Resmi ideolojiyi benimsemeyenler veya devlet iktidarının icrasına katkıda bulunmayanlar demokratik devletin insanları kafasına göre katletmesine ve yakıp yıkmasına izin verirken, tarih için dipnotlar biriktirmekle meşguller. "İstediğin kadar ve hangi konu hoşuna gidiyorsa *tartışabilirsin*, ama önce *itaat et!*" Kant'ın tanımladığı gibi, Büyük Frederick'in politikası böyleydi. Hindiçin köylüleri pekâlâ bize dönüp, Batı'da demokrasinin muzaffer olmasından kendilerinin ne kazançları olduğunu sorabilirler.

Kontrgerilla faaliyeti teorisyenlerinin en son icadı, Güney Vietnam'ın kuzey bölgelerinin sorunlarını çözmektir. Bu bölgelerde, hatta Amerikan kuvvetleri tarafından "Vietnam tarihindeki en büyük planlı köylü tehciriyle" neredeyse tamamen tahrip edilmiş olan bölgelerde bile halk, hükümetin otoritesini kabul etmeye yanaşmıyor.[50] "Güney Vietnamlı yetkililer ... bu tehcirle iki ila üç milyon arasında köylünün yerinden sürülmüş olabileceğini teyit ediyorlar." Fakat Saygon Hükümeti'nin bir bakanı, "koyun gibi oldukları için", köylülerin tehcir edilmeyi isteyip istemedikleri konusunda endişeye mahal olmadığını söyleyerek içimizi rahatlatıyor.[51]

Dahası bu bakan, çoğunun zaten mülteci durumunda olduğunu, dolayısıyla aslında statülerinde gerçek bir değişim olmadığını da ekleyebilirdi. Ayrıca kim aşağıda betimlenen türden koşulları geride bırakmaya itiraz eder ki?

> Mülteciler çeşitli şekillerde ortaya çıktılar. Örneğin, ABD ve ARVN birliklerinin gidip köydeki herkesi çembere aldıkları ve mülteci olarak yanlarında götürdükleri yerlerde büyük temizlik harekâtları yapıldı. Kaçanlar Vietkonglu* diye vuruldu; gelmek istemeyenler de tabii Vietkongluydu ve onlar da vurulup öldürüldü. Helikopterlerle gidip halkı sürmek için gerekli gücü dahi toplayamadıkları bölgeleri tamamen yakıp yıkıyorlardı. Pirinçleri yok ediyorlardı. En az beş yıldır bu bölgeleri ağır bombardımana tabi tutuyorlar ve toprağı H + I ateşiyle vuruyorlar. Buna "taciz" ve "yasaklama" deniyor; yani belirli bir hedef gözetmeden bütün bir kırsal alana rasgele ateş açılması kast ediliyor. Durum yeteri kadar kötüleşince ve artık yiyecek bir şey bulamaz hale gelince ya o bölgeyi terk ediyor ya da açlıktan ölüyorsunuz.
>
> Arkadaşlarımdan, bu bölgelerin batı kısımlarında yaşayanların sözcüğün gerçek anlamında yeraltında yaşamak zorunda kaldıklarını öğrendim. Sürekli yeraltında yaşıyorlar. Mağara ve sığınaklarda yaşıyorlar ve geceleri bombaların açtığı çukurlarda sebze yetiştirmek için dışarı çıkıyorlar. Fosfor bombasının açtığı çukurlarda bazı sebze türlerinin çok iyi yetiştiğini öğrenmişler. TNT tipi bombalar bol miktarda nitrojen içeriyor ve nitrojen, başka tür sebzelerin yetişmesi için çok faydalı. İşte bu şekilde hayatta kalıyorlar. [Bomba çukurlarında sebze yetiştiriyorlar] çünkü bomba çukurları dışında geriye pek bir şey kalmamış durumda.

---

* Viet Kong: Vietnamca "Vietnamlı Komünistler" isminin kısaltmasından elde edilen terim. ABD ve Güney Vietnam Hükümeti, "Ulusal Kurtuluş Cephesi (UKC)" yerine "Viet Kong" terimini kullanarak, UKC'nin ulusal bir mücadele vermediğini, "komünist bozguncu" olduğunu ima ediyordu. —ç.n.

İnsanlar uzaklaştırıldıktan sonra bölge hiç şüphesiz bombalar ve top atışlarıyla temizlenecek. Hostetter "bu bölgedeki kırsal alanın bütünüyle haritadan silineceğini ve buralarda kalmaya devam edenlerin yok edileceğini" öngörüyor.[52] Bu yeni zalimliğin resmi olarak ilan edilmesine ya da uygulanması için atılacak adımlara Batı'nın demokratik devletlerinin tepkisi ne olacak? Bunu bekleyip göreceğiz. Bu arada Amerikan yönetimi Nürnberg'deki hükmü işine geldiği gibi unutup işlediği suçlara karşı kurulan sözde komploları kovuşturmaya devam edecek.

Bertrand Russell gerçek anlamda bilinç sahibi olanlar arasında az sayıdaki seçkin kişiden birisiydi. Amerika'nın yürüttüğü savaşın barbarlığına karşı Amerikan halkını uyarma çabaları, yaygın suçlamaların önünü açtı. *New York Times*'ta yayımlanan bir başyazı, "Komünist olduğu açıkça belli olan bir propagandayı hiç düşünmeden gerçek saymasını" –yani bildiğimiz kadarıyla şimdiye kadar doğru çıkan ilk elden bilgileri– teessüfle karşıladı. *Times* devamında, "Amerikalı danışmanların ve eğitmenlerin davranışları, ılımlılıkları ve kararlarıyla ne kadar iyi şeyler yapmış olduklarını" anlattı. Aşağı yukarı aynı zamanda, 1963'te, hiç de güvercin filan olmayan Amerikalı savaş muhabiri Richard Tregaskis, Amerikalı bir helikopter pilotuyla mülakat yapmıştı. Helikopter pilotu şunları söylemişti:

> Aşağıda bayağı güçlü VC [Viet Kong] bölgeleri var ve orada herkesin düşman olduğunu kabul edebilirsiniz. 362'dekiler [Vietnam'a pilotun birliğinden önce gelen 362. hava filosu] çılgın adamlardı. Önden bir helikopter gidiyordu, insanlar koşarak kaçışmaya başlayınca ikinci helikopter hepsinin üzerine gaz püskürtüyordu.[53]

"Yapılan iyi şeyler" arasında, 1961 veya 1962'den bu yana köylüleri hükümetin kontrolü altındaki kamplara sürmek için bitki örtüsünü ortadan kaldıran maddelerin kullanılması da vardı. Kamplara sürülen köylüler sık sık açlıktan ölüyordu, fakat bu gibi olaylar basına yansımadı.[54] Russell Mahkemesi'nin ortaya koyduğu kanıtlar da Amerikan ve Britanya halkından canla başla gizlendi. Halbuki şimdiye dek bildiğimiz kadarıyla, Mahkeme'de sunulan kapsamlı kanıtlar büyük ölçüde doğruydu.[55] Sonuçta, "özel ilişki"nin kayıtlardaki en görkemli bölümü bu değildir.

Bana göre Russell'ı gerçek anlamda anmak istiyorsak, bizzat kendisinin önayak olduğu Mahkeme'nin yeniden canlandırılması en uygun anma etkinliği olacaktır. Mahkeme'nin açığa çıkardığı gerçekler artık sır değil. Fakat savaş suçları devam ediyor; bu suçları işleyenler ise, hapse atılan pasifist rahiplerin düzenlediğini iddia ettikleri hayal mahsulü "komplolar" uyduruyorlar. Mahkeme sona erdiğinde, oturuma başkanlık eden yetkili şu uyarıyı yapmıştı: Vicdan sahibi insanlara düşen, "dünyadaki en kudretli gücün askeri aygıtının gazabına uğrayan ... bu küçük köylü ulusu" kurtarmak için her türlü gayreti göstermenin yanı sıra, savaşa karşı direnerek kendi "ülkelerinin geleneğindeki en iyi değerleri savunan" Amerikalıları desteklemektir.[56] Amerika'nın Asya'da sürdürdüğü sonu gelmez savaş, yurtiçinde insanların pasif kalmasını, Amerika'nın müttefiklerinin de müsamaha göstermesi veya kayıtsız kalmasını şart koşuyor. Bu çalışmayı sürdürmek için Bertrand Russell'ın saygınlığı ve çapına sahip kimse olmasa bile, buradan söz konusu görevin ihmal edilmesi gerektiği sonucuna varamayız.

Gülünç şeylerden zevk alanlar, Hindiçin Savaşı ilerledikçe insanların bilinçlenmesini engellemek için kullanılan mekanizmaları inceleyerek bu zevklerini tatmin edebilirler. Devlet propagandacılarının, topraklarını tahrip edip toplumlarını şehirleştirerek Vietnamlılara sağladığımız faydaları açıklama gayretlerini tartışmakla belki de haksızlık ediyoruz. Yakınlarda American Association for the Advancement of Science'a [Bilimin İlerlemesi için Amerikan Derneği - AAAS] bağlı bir araştırma ekibi, bitki örtüsünü ortadan kaldırmanın Vietnam'da "son derece büyük bir hasara" neden olduğu sonucuna vardı. Örneğin, Saygon'un kuzeyinde ve batısındaki ormanlarda sert keresteli ağaçların belki yarısı ölmüş durumda; gelecek yıllarda açıkça hiçbir işe yaramayan bambuların bölgeyi yoğun şekilde istila etmesi tehlikesi var.[57] Ancak Pentagon bu durum karşısında şu cevabı veriyor: "Güney Vietnam ekonomisinin bazı sektörleri, özellikle ormancılık sektörü ve küçük çiftçiler bitki örtüsünün ortadan kaldırılmasından faydalanmış olabilir."[58] Sert keresteli ormanların bir kısmı tahrip oldu, öyleyse şimdi kereste elde etmek için bu ağaçlar kesilebilir. Bitki örtüsünün ortadan kaldırılması sayesinde ormanlara girmek kolaylaştı, o halde ekipler ormanlara gidip kestikleri keresteleri getirebilirler." Pentagon sözcüsü yıllar geçtikçe bu faydaların çoğalacağını da ekleyebilirdi. Çünkü AAAS ekibinin tahminine göre, 14,63 km^3 satılabilir kereste bitki yok edici kimyasallarla öldürüldü. Mevcut seviyelere göre bu miktar, Güney Vietnam'ın gelecek 31 yıl boyunca yurtiçi kereste ihtiyacının tamamına eşdeğerdir. Aynı mantığı takip edersek Hitler'i de Rotterdam'da şehir planlamasına yaptığı katkılardan ötürü kutlamamız gerekir.

Başkaları ise düşmanımız olduğu söylenenlerin yaptığı yanlışların kaydını tutmayı tercih ediyor. Örneğin Vietminh* 1950'lerin sonlarında yeniden örgütlenmeye başladığında özel hedeflere yönelik teröre başvurdu. Fakat açık ki bu terör, ABD'nin dayattığı rejimin uyguladığı terörün boyutlarıyla karşılaştırılamazdı. Joseph Buttinger bu konuda şunları yazıyor:

> 1956'da Diem**, Komünistlerin en ufak bir güç kullanmadan denetlediği bölgelere iki büyük harekât düzenledi. Diem'in askerleri on binlerce kişiyi tutukladı ... Yüzlerce, belki de binlerce köylü öldürüldü. Sakinleri hükümet yanlısı olmayan bütün köyler topçu ateşiyle yerle bir edildi.[59]

Vietminh'in, Amerika'nın uydu hükümetinin saldırısından sonra kendini yeniden tesis etmeye çalışırken uyguladığı terör çok sert biçimde kınandı. Kaynaklara erişemedim, fakat pek çok eğitimli Japon'un, milliyetçi Çinlilerin 1930'ların sonlarında uyguladığı teröre aynı şekilde tepki gösterdiğini öğrenirsem pek şaşırmam. Örneğin bir kaynakta bu konuda şunlar yazıyor: "[Japonların] işgal ettiği kıyı bölgelerinde milliyetçi Çinlilerin infaz mangaları, düşmanla işbirliği yapanları dehşete düşürmek için acımasız yöntemler kullanarak deşifre olmuş işbirlikçileri veya işbirlikçi olduklarından kuşkulanılanları öldürmeye başlamıştı."[60] Ancak Çin (ya da diyelim ki Fransız) direnişi, Batı'da, direniş güçlerinin ağır şekilde

---

* Vietnam Bağımsızlık Ittifakı. Vietnam'da Fransız sömürgeciliğini ve Japon varlığını sona erdirmek için 1941'de kurulan ulusal örgüt. —ç.n.

** Ngo Dinh Diem. 1954'te Cenevre Anlaşmaları'nda Vietnam'ın "Kuzey" ve "Güney" olarak ikiye bölünmesinden kısa süre sonra ABD desteğindeki Güney Vietnam Hükümeti'nin devlet başkan oldu. İktidarda olduğu dönemde bütün muhalif kesimler üzerinde ağır baskı uyguladı. Ulusal Kurtuluş Cephesi karşısında başarılı olmadığı için 1963'te, ABD'nin desteğiyle görevden alındı ve öldürüldü. —ç.n.

bombalanmasını isteyen feryatlara yol açmamıştı.

"Düşmanlarımızın" başka yetersizlikleri de geniş ölçüde ilgimizi çekiyor. Örneğin Amerikalı bir akademisyen, Pathet Lao'nun* sözde "başarısızlıkları"na atıfta bulunuyor: "Kayda değer ilerlemeler olduğu iddialarının, mülteciler veya Pathet Lao'ya sempati duyan gözlemcilerin tanıklığıyla desteklenmediği görülüyor."[61] RAND Corporation için çalışan bu akademisyen iddiasına biricik kanıt olarak Jacques Decornoy'nın geçtiği haberleri gösteriyor. Jacques Decornoy, 1968'de Laos'un kurtarılmış bölgelerine gitmiş ve kasabaları, köyleri ve çiftliklerini tahrip eden Amerikan Hava Kuvvetleri'nin aralıksız bombardımanı altında mağaralarda saklanan köylülerin yaşamını anlatmıştı. (Decornoy'nın haberleri de, en azından Amerikan basınında, "yayımlanması uygun olan haberler" kategorisine girememişti. Britanya basınının farklı bir düşünceye sahip olup olmadığını ise bilmiyorum.) Bu akademisyen "mültecilerin tanıklığını" anlatmıyor. Oysa mülteciler, akademisyenimizin Pathet Lao'nun toplumsal ve ekonomik gelişme konusundaki başarısızlığını anlattığı çalışmayı finanse eden kuruluşun terör saldırıları yüzünden, geceleri bile tarım yapamadıklarını aktarıyorlar. Bu ifadeler insana, "ülke içindeki düşmanların daimi tehdidi altında süregiden acımasız ve kuşku uyandırıcı iç ve dış savaş" sırasında Batı'nın Bolşeviklerin başarısızlıklarına yönelik tutumuna dair Russell'ın yorumlarını hatırlatıyor:

> Sanayideki her başarısızlık, umutsuz durumun yol açtığı her zorbaca düzenleme, İtilaf devletleri tarafından kendi politikasının haklılığını göstermek için kullanılıyor. Bir insana yiyecek ve içecek bir şey verilmezse, zayıflayacak, aklını yitirecek ve nihaye-

* Laos dilinde "Laos toprağı" anlamına gelir. 20. yüzyılın ortalarında Laos'ta oluşturulan ulusal kurtuluş hareketi. –ç.n.

> tinde ölecektir. Genellikle bunun, açlık yoluyla ölüme sebebiyet vermek için iyi bir neden olduğunu düşünmeyiz. Fakat uluslar söz konusu olduğunda, zayıflıklar ve mücadeleler ahlaki açıdan sorumlu addedilir ve daha fazla cezalandırmayı haklı çıkardıkları düşünülür. ... İngiliz halkının insani duygularla ilgili beyanatlarının Sovyet Rusya'da biraz soğuk karşılanması şaşırtıcı olabilir mi?[62]

Ben yine de pek doğru sayılamayacak olan bu benzetmeyi daha ileri götürmek istemiyorum. İtilaf devletleri fiziksel açıdan, hatta belki ahlaki açıdan, Amerika'nın Hindiçin'e uyguladığı boyutta bir vahşet uygulayamazdı.

Gerçeği gizemlileştirmek ve örtbas etmek için başvurulan bir diğer teknik de, savaşın "sorunları"nın tamamen teknik terimlerle ifade edilmesidir. Biri Amerikalı, diğeri Britanyalı iki kontrgerilla faaliyeti uzmanı, kontrgerilla faaliyetlerinin "karşılaştığı bütün güçlükler pratik niteliktedir ve ahlaki anlamda fizik yasaları kadar taraf-sızdır" diye açıklama yapıyorlar.[63] Karşımızda basit bir durum var. Amacımız, kontrgerilla faaliyetleri için deney yapmak üzere seçilmiş bir ülkede, seçilmiş bazı toplumsal grupların egemenliğini tesis etmek. Elimizde kırsal gelişme ve mal ithalatı programlarından tutun B-52 bombardıman uçakları ve ekinlerin tahrip edilmesine varıncaya kadar belirli yöntemler var. Politika yapıcısı, başarı olasılığını en üst düzeye çıkaracak şekilde bu yöntemleri bir araya getirme göreviyle karşı karşıya. Açık ki ancak kendini kaybetmiş veya kendine eziyet çektirmeye meraklı bir ahlakçı, burada ahlaki bir sorun görebilir. Akademik terminoloji faydalı bir amaç için kullanılabilir. Ateş gücü ve kimyasal yıkımla halkın hükümetin kontrolündeki şehirlere sürülmesi, toplumun modernleşmesinin bir göstergesidir. "Nüfus kontrolü önlemleriyle deneyler"

gerçekleştiriyoruz. Biz "tavuklara el konulması, evlerin yerle bir edilmesi veya köylerin yıkılması" gibi pozitif ve negatif pekiştirmeleri gerektiği gibi düzenliyor ve böylelikle "tutumlar" ve "kontrol davranışı" gibi mistik mefhumları dikkate almıyoruz.[64] Ya da "yiyecek verme karşılığında bazı hizmetler talep etmeyi" düşünün. "Eğer yiyecek vermek geçmişte güçlü bir özendirici idiyse, muhtemelen yerel tarımsal üretimi artırarak bu özendirici faktörü zayıflatabiliriz. Eğer zayıf ya da etkisiz bir özendirici idiyse, o zaman da ekinleri yakarak bu özendirici faktörü büyük olasılıkla güçlendirebiliriz."[65]

Sorunlar sadece teknik nitelikte olduğundan, zalimlikleri suç işleme kastıyla değil aptalca davranışlar ve hatalarla açıklamak izlenebilecek en kolay yollardan biridir. Bu düzeneğin ne kadar kapsamlı ve etkili olduğunu takdir edebilmek üzere şu faydalı egzersizi yapabiliriz. Sovyetler Birliği'nin, toplumun verilen emirlere gerektiği gibi uymadığı uzak bir ülkeye yaklaşık altı milyon ton bomba attığını hayal edelim. Ardından güvercin eğilimli Batılı bir yorum yazısı seçin ve gerekli yer değiştirmeleri yapın: "ABD"nin yerine "SSCB"yi koyun ve diğer gerekli değişiklikleri yapın. Metin, maalesef savaşın "bir dizi teknik sorunun çözülmesine dönüşmesi", "yumuşak huylu, işini bilen ve gösterişten uzak üst rütbeli subayları", köylüleri hava bombardımanlarıyla köylerinden on iki ay boyunca yaşadıkları mağaralara süren operasyonlar planlamaya itti şeklinde bir açıklama getiriyor olsun. Bu yorum yazısının, uçakların "hareket eden bir köpeği bile bombaladıkları" gece gündüz süren çok yoğun bir bombardımandan korktuğu için "köylülerin", "tarlalarını sürmeye ancak geceleri veya koyu renk elbiselerle çıktığı"nı anlattığını düşünün. Aynı yazıda, uçakların, evleri ve meyve bahçelerini, sonra da tarlaları ve tepelerin yamaç-

larını fosfor bombalarıyla bombaladığı, öyle ki sonunda "akarsuyun bile yandığı" anlatılsın ve her biri patladığında insan etini parçalayan yüzlerce küçük bilye taşıyan ölümcül bombacıklarla dolu şarapnellerin, yani misket bombalarının kullanıldığı aktarılsın. Sonunda da yazının şöyle bir sonuca vardığını varsayın: Bu eylemleri "aptallık ve bilgisizlik"ten gerçekleştiren faillerin "kötü niyetli" olduklarını düşünmek yanlış olur. Bu nedenle, Sovyetler Birliği'ne karşı "mantıksız bir antipati" beslemek de yanlış olacaktır. Bu adamlar yanlış politikalardan kaynaklanan teknik gerekliliklerden tarafından "biçimlendirilmiş" olsalar da, birer "askeri canavar" değil, aksine düşünceli, hatta şefkatli kimselerdir; dolayısıyla onlara düşüncesizce bir antipati beslememeliyiz.[66] Ilımlı şekilde Rusya yanlısı olan bir dergide yayımlanan bu değerlendirme karşısında nasıl tepki gösterirdik? Bu egzersiz üzerine düşünürsek, belki Batı medeniyetinin içinde bulunduğu durum hakkında bazı ilginç şeyler öğrenebiliriz.

Uygulanan başka bir teknik de C. P. Fitzgerald tarafından şöyle tarif edilmişti: "Bir saldırıda kurban konumundakileri zalim ve tehlikeli bir saldırgan rolünde sunma numarası, suçluluk duygusunu azaltmak için düzenlenmiş, öteden beri bilinen bir mekanizmadır."[67] Bu konularda biraz bilgisi olan herhangi bir Batılı, bu mekanizmaya ilişkin güncel örnekler vermekte zorlanmayacaktır.

Bu taktiğin etkili bir başka versiyonu da, saldırının vahşetinden kurbanları sorumlu tutmaktır. Hava Kuvvetleri Müsteşarı, Hindiçin'deki isyancıların "karşılık verilmesi imkânsız askeri bir gücü olan Batı'yı, stratejik mantığını nihai noktasına –yani soykırıma– kadar uygulamaya davet ettiklerini" yazıyor.[68] Okuduğumda bu bağlam, başlarına yağan terörü davet ettikleri için bir şekil-

de isyancıları suçlamak gerektiği izlenimini pekiştiriyor. Bazı yorumlar ise daha açık sözlü. Savaşa şiddetle karşı çıkan seçkin bir savaş muhabiri, Vietnam'da uzun süre görev yaptıktan sonra yakınlarda duygularını şöyle özetlemişti:

> ABD, Vietnam'daki temel farklılığı asla kabul etmedi. Örneğin, resmi görevlilerin her gün büyük bir yüzsüzlükle Amerikalı müttefiklerine yalan söylemesine izin veren veya dilencileri, bebekleri satın alıp çalmaya teşvik ederek [bu halkın] Saygon'un iğrenç su yollarında iyice zavallı görünmesine yol açan Vietnam toplumunun bu yönlerinden sözediyorum ... Güney Vietnam toplumunun insanı dehşete düşüren rüşvetçiliğini, sıradan Vietnamlının bencilliğini, bu toplumda medeni bir ruhun neredeyse hiç olmadığını unutmak veya görmezden gelmek fazlasıyla işin kolayına kaçmaktır ... İnsan doğasına ilişkin Amerika'nın esaslı iyimserliği bu toplumda ciddi bir sınamadan geçirilebilir ... Vietnamlıların karakteri, Amerika'nın buradaki çabalarını engelleyebilir].[69]

Bu şekilde devam edip gidiyor.

İlk önce Vietnam'ın kırsal toplumunu yakıp yıkıyoruz ve milyonlarca köylüyü sefaletin hüküm sürdüğü kent varoşlarına sürüyoruz. Ardından dilenciler, bebekleri satın aldıkları ve çaldıkları, böylece toplumun iyice zavallı görünmesine yol açtıkları için Güney Vietnamlıları suçluyoruz. Bizim insan doğasına ilişkin esaslı iyimserliğimizi bu kadar ciddi bir sınamaya tabi tutan onların bencilliği oluyor: Batı'nın maharetinin icat edebildiği bütün dehşete karşı 25 yıldır savaşmakta olan bir toplumda medeni bir ruhun olmayışını eleştiriyoruz.

Ancak Vietnam'da olan bitene dair bir bilinç geliştirilmemesinde asıl belirleyici faktör, hiç kuşkusuz, insanların aldatılmaya dünden razı olmasıdır. ABD'de savaşa karşı yaygın bir muhalefet oldu-

ğu göz önüne alındığında, önerme tuhaf, hatta sapkın görünebilir. Fakat ben, Vietnam'a ilişkin öne sürdüğü bütün gerekçelerin boşa çıkmasına rağmen ABD Hükümeti'nin kayda değer bir propaganda zaferi kazandığını düşünüyorum. Hükümet, savaşla ilgili meselelerin tartışıldığı çerçeveyi oluşturmakta başarılı oldu. Telfrod Taylor'ın daha önce bahsettiğimiz kitabı, bu açıdan iyi bir örnektir. Söz konusu kitabı, "hükümet yanlısı" olarak nitelendirmek oldukça güç; aslına bakılırsa, Amerikalı askeri ve sivil liderlik için bir savaş suçları mahkemesi önermeye epeyce yaklaştığı söylenebilir. Yine de kitaptaki tartışma, bütünüyle yönetimin ön kabullerinin çizdiği çerçeve içinde cereyan ediyor. Taylor'a bakılırsa bu savaş, Kuzey Vietnam'ı Güney Vietnam'la karşı karşıya getiriyor. Aşağıda söylenenler doğru kabul edildiğinde, asıl saldıranların Kuzey Vietnamlılar olduğu ilk bakışta aşikârmış gibi görünüyor:

> Bütün kara savaşı tartışma götürmez şekilde Güney Vietnam'da meydana geldi. "Sınırın güneyi"nde Viet Kong'la birleşen ve Güney Vietnam Hükümeti'ni devirmeyi hedefleyen Kuzey Vietnamlılardır.[70]

Ancak Taylor, "ilk darbeyi Kuzey mi, yoksa Güney mi vurdu?" sorusunun o kadar önemli olmayabileceğini ileri sürüyor. Taylor'a göre, bizim Vietnam'daki eylemlerimizin yasallığını yargılayacak bir Amerikan mahkemesinin, örneğin Cenevre [Anlaşmaları] sonrası tarih dikkate alındığında, Kuzey Vietnamlıların Viet Kong'u desteklemek üzere savaşa müdahil olmasının haklı gerekçelere dayanıp dayanmadığını tespit etmesi gerekecektir. Bu tartışmadaki kayda değer nokta, insana gayet bariz gibi gelen şu sorudan tam anlamıyla kaçınmasıdır: ABD, *Güney* Vietnam'a saldırı suçu işliyor mu? (Daha önce değilse) 1954'ten bu yana Güney Vietnam ve Laos'a müdahale ederek uluslararası meselelerde şiddet kul-

lanmaktan veya şiddet kullanma tehdidinde bulunmaktan kaçınma şeklindeki yasal yükümlülüğünü çiğnedi mi? Her şey bir yana, kara savaşı ABD'de değil tamamen Güney Vietnam'da meydana geldi. Dolayısıyla Amerikalıların saldırgan olduğuna dair doğru olduğu ilk bakışta aşikâr görünen kanıtlar var. Amerikan saldırısının bütün yoğunluğuna maruz kalan Güney Vietnam'dı: bombardıman, bitki örtüsünün yok edilmesi, toplumun zorla göç ettirilmesi, ara ve yok et operasyonları, ateş serbest alanlar, Phoenix siyasi cinayetler programı* ve "nötralizasyon" vs. "Gelecek otuz-kırk yıl boyunca etkisi sürecek şekilde ... doğanın dengesinin yok edildiği", "şüpheli komünist mevzilerin acımasızca bombalanmasıyla köylerin ve –köylü toplumunun asıl sermayesi olan– sulama kanallarının ortadan kaldırıldığı", ABD'nin "istenildiği gibi yakıp yıkılabilecek düşman toprağı" olarak gördüğü yer, Güney Vietnam'dı. "İçinde bulunduğu durumu, II. Dünya Savaşı'nda Almanların Sovyetler Birliği'nde yürüttüğü alçakça savaş yöntemiyle veya III. Reich'ın** nihai yenilgisi sırasında Nazi karşıtı müttefiklerin Almanya içinde sebep olduğu yıkımla karşılaştırmanın hiç de abartı olmadığı" yer öncelikle Güney Vietnam'dır.[71] Amerikalılar aşağıdaki sonuçları, başka yerden değil Güney Vietnam ve Laos'ta çıkardılar:

> [Amerikalılar] kırsal alanı bombalamaları ve kasabaları işgal etmeleri neticesinde meydana gelen göçten ... bazı avantajların

* Vietnam Savaşı sırasında CIA, ABD Özel Operasyon Kuvvetleri ve Güney Vietnam Hükümeti güvenlik aygıtının ortaklaşa yürüttüğü Phoenix [Anka Kuşu] programı, Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin altyapısını çökertmek üzere sızma, ele geçirme, işkence ve infaz faaliyetlerini kapsıyordu. UKC hakkında bilgi almak amacıyla çok sayıda sivil işkence gördü ve genellikle öldürüldü. –ç.n.

** Nazi Almanyası. –ç.n.

ortaya çıkabileceğini düşündüler. Doğru ya da yanlış, gerçekleştirdikleri vahşi saldırılar ve sonuçlarının, iki ülkenin geleneksel sosyo-ekonomik yapılarının parçalanmasını sağlayacağı düşüncesine kapıldılar. İyice sorgulamaya açık bir sonuç olarak, böylelikle söz konusu yapılarla iç içe geçmiş olan bir isyanı bastırabilecekleri kanaatine vardılar.[72]

Üstelik ABD Hükümet kaynaklarından gayet iyi biliyoruz ki Amerika'nın Güney'e müdahalesi, (meşruiyet meselesi bir yana) Kuzey Vietnamlıların müdahalesinden çok daha önce başladı. Kapsam bakımından da her zaman çok daha geniş ölçekli oldu. Pentagon ve Senatör Mansfield, Güney Vietnam'daki ilk düzenli Kuzey Vietnam birliklerinin —400-500 arası askerden oluşan bir tabur— 1965 yılı Nisan sonlarında tespit edildiğini ifşa etti. Yani, Güney ve Kuzey Vietnam'ın yoğun şekilde bombalanmaya başlanmasından iki buçuk ay sonra, uydurma Tonkin Körfezi* olayını izleyen ağır bombardımandan ise sekiz aydan fazla bir süre sonra. Yakınlarda yayımlanan anılarında Chester Cooper bu durumu bir kez daha teyit ediyor:

Nisan [1965] sonunda Güney Vietnam'da, düzenli Kuzey Viet-

* ABD Yönetimi, 4 Ağustos 1964'te güçlü 7. Filosu'nun, Kuzey Vietnam devriye botlarının saldırısına uğradığını iddia eder. Bu saldırı iddiası, Kongre'den "ABD güçlerine karşı girişilen saldırıları önlemek üzere Başkan'ı yetkili kılan" bir kararın alınmasına zemin hazırlar. Güney Vietnam'da giderek yalnızlaşan ABD, 1964'te savaşı Kuzey Vietnam'a yaymaya karar verir. Kuzey Vietnam'a bir dizi operasyon düzenlenir. 3-4 Ağustos 1964'te, Kuzey Vietnam sahilleri Güney Vietnam donanması tarafından bombalanır. Olay, ABD Yönetimi ve medyası tarafından ters yüz edilerek, ABD donanması, Kuzey Vietnam devriye botlarının saldırısına uğramış gibi sunulur. Aynı gün Kuzey Vietnam ve Çin hükümetleri, ikinci Tonkin Körfezi olayının hiçbir zaman meydana gelmediğini açıklarlar. —ç.n.

nam birliklerine bağlı bir tabur dahil olmak üzere, gayrinizami 100.000 Viet Kong savaşçısı ve 38.000 ila 46.000 kişi arasında vasıflı düşman birliği olduğu tahmin ediliyordu. Bu arada Amerikan muharip birlikleri Güney Vietnam'a hızlı bir şekilde aktarılıyordu: Nisan sonunda 35.000 kişilik bir Amerikan birliği konuşlandırılmıştı ve mayıs başına geldiğimizde bu sayı 45.000'i buldu.

Şubat ayı başlarında Güney ve Kuzey Vietnam'ın yoğun bombardımanı başladığında, Dışişleri Bakanlığı Kuzey'den bir saldırı olduğunu iddia eden bir raporla bu bombardımana haklılık kazandırmaya çalıştı. Cooper'ın kabul ettiği gibi, sonuç "üzücü bir hayal kırıklığı" oldu. Temel sorun şuydu: ABD tarafından 1961'den beri Saygon Hükümeti'ne yapılan 860 milyon dolarlık askeri yardıma karşılık, "[Kuzey'den saldırı iddiasıyla ilgili] gerçek bulgular epeyce zayıf görünüyordu." Örneğin, Komünist Çin kökenli üç adet 75 milimetrelik geri tepmesiz top, 46 adet Sovyet yapımı tüfek ve Çek kökenli 40 adet yarı otomatik silah ve bir adet otomatik tabanca ele geçirilmişti. Cooper'ın birkaç yıldır askeri operasyonlara doğrudan katıldığından her nedense bahsetmediği 23.000 Amerikan askeriyle kıyaslandığında, Kuzey Vietnam'dan sızanların sayısı hiç de fazla değildir. Söz konusu rapor, Cenevre Anlaşmaları'nın ihlal edilmesinden sonra evlerine dönen Güney Vietnamlılar dışında, Kuzeyden sızmalara ilişkin hemen hiçbir kanıt getirememişti.[73] (Cooper, bu konularda son derece bilgili bir kimse olan Bernard Fall'un şu tespitlerini de zikretmez: Saygon ordusu komandolarının Kuzey'e "sızması", iddia edildiği gibi Kuzey Vietnamlıların Güney'e "sızmalarından" birkaç yıl önce başlamıştı. Cooper, ABD'de veya başka ülkelerde askeri eğitim aldıktan sonra Güney'e "sızan" eğitimli Güney Vietnamlıların sayısına ilişkin kayıtlardan da söz etmez.) Gerçekte Saygon'daki ABD yetkilileri 1962'de top-

lumun yaklaşık yarısının Ulusal Kurtuluş Cephesi'ni (UKC) desteklediğini tahmin ediyordu. ABD'nin doğrudan işgali başladığında, eyaletlerin birbiri ardına yerel güçlerin eline geçtiği genel kabul gören bir husustur; aslına bakılırsa Güney'in işgalinin, düzenli ve yoğun olarak bombalanmasının nedeni de buydu. Dahası, UKC'nin niçin bu kadar başarılı olduğuna dair sağlam kanıtlar var: UKC kırsal kesimde yaşayan topluma sesleniyordu.[74] Bu kanıtların gizli saklı şeyler olduğu söylenemez; üstelik büyük bölümü adamakıllı ABD Hükümeti yanlısı kaynaklardan sağlanıyor. Buna karşın Taylor, Hükümet'in, savaşın Kuzey ile Güney arasındaki bir savaş olduğu yolundaki iddiasını sorgulama gereği duymuyor; Amerika'nın Güney'e neden saldırdığı sorusunu da gündeme getirmiyor. Taylor, bir yandan Hükümet'in varsayımlarının oluşturduğu çerçeveyi kabul ederken, diğer yandan bu resmi fantezinin çerçevesi içinde ulaşılan sonuçlardan bazılarını sorgulayan tek kişi değil. Laos ve Kamboçya'yla ve bizzat Vietnam'daki savaşın diğer boyutlarıyla ilgili olarak çok sayıda benzer örnek verilebilir. Bütün bu örnekler, bilgiye erişimin, en azından entelektüel seçkinler açısından mümkün olduğu görece açık bir toplumda bile devlet propagandasının dehşet verici gücünü ortaya koyuyor.

Yaşamının son yıllarında Russell büyük bir enerjiyle kendini, Vietnam'la ilgili devlet propagandasıyla, nükleer bir felaket olasılığıyla ve diğer sorunlarla mücadele etmeye adamıştı. Russell'ın bu çabalarının çok büyük bir etkisi olamadı. Resmi efsaneler halen büyük ölçüde egemenliğini koruyor. Tartışmayı sonlandıracak son bir örnek vermek istiyorum: 1962 füze krizi. Kruşçev, tanımlanması mümkün olmayan bir gözü karalıkla, muhtemelen Amerika'nın saldırı silahlarındaki esaslı üstünlüğüne tepki olarak, Küba'ya gizlice füzeler yerleştirmişti. ABD Hükümeti'nin yanıtı son

derece dikkat çekiciydi. Sonraları kriz üzerine düşüncelerini dile getiren Robert Kennedy, Amerika'nın tepkisinin tespit edilmesinde söz sahibi olan 14 kişi hakkında şunları söylemişti:

> Parlak, yetenekli ve kendilerini görevlerine adamış olan bütün bu kişiler, ABD için büyük bir sevgi besliyorlardı. O koşullar altında bir araya getirebileceğiniz muhtemelen en parlak gruptu. Aralarından altı kişi ABD başkanı olsaydı, öyle sanıyorum ki dünya yerinden oynardı.[75]

Bu 14 kişi, Kruşçev'in füzelerin Küba'dan çekilmesi ve böylece krizin sona erdirilmesi önerisine resmi bir yanıt vermeyi reddetti; çünkü Kruşçev'in önerisine, Türkiye ve İtalya'daki Amerikan füzelerinin de geri çekilmesi talebi eşlik ediyordu (söz konusu füzelerin ömrü dolmuştu ve geri çekilmeleri için zaten Başkan'ın emri vardı). Sorensen'in anılarına göre, füze krizi sırasında ABD Başkanı, savaş olasılığının üçte bir ile yüzde 50 arasında olduğuna inanıyordu. Buna rağmen, 14 parlak ve yetenekli kişi, potansiyel düşman bir ülkenin sınırında sadece ABD'nin füze bulundurma hakkı olduğu ilkesini savunmak adına yüksek bir nükleer savaş olasılığını kabul etmeye istekliydi. O zamanlar Savunma Bakanlığı'nda özel yardımcılık görevinde bulunan Adam Yarmolinsky şunları anlatıyor:

> Ulusal Güvenlik Konseyi'nin Yürütme Komitesi zamanının en az yüzde 90'ını birliklerin, bombardıman uçaklarının ve savaş gemilerinin alternatif şekillerde nasıl kullanılabileceğini inceleyerek geçirdi. Doğrudan diplomatik müzakereler yoluyla füzelerin geri çekilmesini sağlama ihtimali Dışişleri Bakanlığı'nda belirli bir ilgi uyandırdıysa da, Başkan tarafından kaale alındığı söylenemez.[76]

Krizin en sıcak zamanında irrasyonel kararlar alınması normal karşılanabilir. (Yine de bunu düşünmek son derece rahatsız edici.)

Fakat daha sakin dönemlerdeki yanıtı düşünün. Tarihçi Thomas A. Bailey'in, füze krizinin "Kennedy'nin en mükemmel ânı" olduğu, o sırada "nükleer ödlek tavuk oyununu büyük bir soğukkanlılık ve beceriyle oynayarak Domuzlar Körfezi'nin* kötü anısını büyük ölçüde sildiği" gözlemine çoğu yorumcunun katılacağını tahmin ediyorum.[77] Chicago Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler Komitesi Başkanı olan Profesör Morton A. Kaplan da bu tespite katılıyor:

> Küba füze krizini ele alma biçimi, John F. Kennedy'nin en parlak ânıydı. Bu krizi yönetişi yüzünden ona iğrenç eleştiriler yöneltenlerin hem zihinleri hem de yüreklerinin iyice bir incelenmesi gerekiyor.[78]

Daha özel olarak ise Kaplan, iç politika hesaplarının Kennedy'nin kararında rol oynadığı fikrini şiddetle kınıyor. Bununla birlikte, bizzat kendisi durumun muhtemelen böyle olduğunu kabul ediyor.[79]

> Hiç kuşkusuz Kennedy seçimleri düşünmüştü. O bir siyasetçiydi, rejimi denetim altına almak gibi sorunlarla uğraşıyordu ve aldığı kararların ardında iç içe geçen farklı saikler vardı.

Ronald Steel, füze krizine atıfta bulunarak, gayet doğru bir şekilde olup bitenin "yaşamımızın nasıl da pamuk ipliğine bağlı olduğunu" gösterdiğini söylüyor. Hemen yukarıda alıntıladığım beyanların örneklediği gibi, krize verilen yanıtı göz önüne aldığımızda Steel'ın ulaştığı sonuç daha bir güç kazanıyor. Aslında aynı yıl, Cenevre

---

* Domuzlar Körfezi Çıkarması: Nisan 1961'de Kennedy Yönetimi'nin, Fidel Castro liderliğindeki Küba devrimci hükümetini devirmek üzere düzenlediği operasyon. CIA'in, 1.400 Kübalı mülteciden oluşturduğu bir tugay 16 Nisan'da Küba'da "Domuzlar Körfezi"ne çıkarma yapar. Kısa sürede bozguna uğratılan işgal güçleri 20 Nisan'da teslim olurlar. —ç.n.

Ateşkes Anlaşması'nı ihlal eden ve yabancı (muhtemelen Çin) müdahalesi olduğuna dair yanlış söylentilere yol açan CIA destekli Laoslu güçlerin bozgunundan sonra Kennedy Yönetimi'nin Güneydoğu Asya'da nükleer silahları kullanmayı düşünmüş olabileceği iddia edilmişti.[80] Bu türden örnekler, Russell'ın nükleer savaş tehdidine ilişkin kaygısının, aklı başında bir insanın kaygısı olduğunu göstermeye yeter.

Tabii ki bu tehdit varlığını sürdürüyor. "Nixon Doktrini"nin nükleer silah kullanma eşiğini düşürme eğiliminde olduğuna dair güçlü bir iddiada bulunabiliriz.[81] Başkan Nixon, Vietnam'da "düşmana" teslim olmak dışında başka bir seçenek tanımadı. "Düşman" Güney Vietnam'ı kurtarma (Nixon'ın bakış açısından Güney Vietnam'ı fethetme) mücadelesine devam etmeyi seçerse, alacakları yanıt çok ağır olacak.[82] Bu yanıt, öngörülemez sonuçlara yol açabilecek taktik nükleer silahların kullanılmasını da içerebilir. Bertrand Russell'ın yaşamının son yıllarını adadığı iki büyük dava —nükleer savaşın önlenmesi ve Vietnam'daki zalimliklerin durdurulması— sonunda tek bir dava haline gelebilir.

Bertrand Russell, Batı'nın ileri sanayi toplumlarının, özgürlükçü bir sosyalizme doğru radikal bir dönüşüm geçirmesi için umut besliyordu. Bugün bu umutların gerçekleşmesi, bu meseleler üzerine kapsamlı olarak yazdığı I. Dünya Savaşı sırasında olduğu kadar uzak bir ihtimal. Zihinlerimizi meşgul eden devrim değil, hayatta kalma sorunu oldu: Son yıllarda devlet, prestiji ve hâkimiyetini sağlama almak için topyekûn yıkım tehlikesini göze aldığı için, baskıya uğrayan kurbanların ve bizzat insan türünün kendisinin bekası meşgul etti bizi. Böyle olması, yerinde ve gerekli bir tutumdur. Hiç şüphesiz Russell son yıllarında, bütün enerjisini si-

lahlanma yarışını tersine çevirmek ve Batı'nın Güneydoğu Asya'da stratejik mantığını nihai sonucuna kadar uygulamasını engellemek için harcamakta haklıydı. Büyük güçlerin Asya, Doğu Avrupa ve başka yerlerde yarattığı tahribata ve insan türünün bekasını tehdit etmesine karşı direnmek –bunlar en acil ve zorunlu görevlerdir. Fakat Batı'nın ileri toplumlarında yaşayacak kadar şanslı olanların, dünyamızın "yaratıcı ruhun canlı olduğu, yaşamınsa sevinç ve umut dolu bir macera sayıldığı, halihazırda sahip olduklarımızı koruma veya başkalarının sahip olduklarını ele geçirme üzerine değil, kurma dürtüsüne dayandığı bir dünya"ya dönüştürülebileceğini unutması veya bu umudu terk etmesi trajik olacaktır. Russell'ın nasıl bir dünya hedeflememiz gerektiğine ilişkin vizyonunu daha önce alıntılamıştım. Bu düşüncelerin izini sonuçlarına kadar sürerek konuşmamı sonlandırıyorum.

> Bu arada var olduğumuz dünyanın başka amaçları da var. Ama bu dünya kendi hiddetli tutkularının ateşinde yanarak yok olup gidecek ve onun küllerinden, taze bir umutla dolu, gözlerinde sabahın aydınlığı olan yeni ve genç bir dünya yeşerecek.

NOTLAR

1 Bertransd Russell, *Principles of Social Reconstruction*, Londra: George Allen & Unwin, 1916, s. 25. Aksi belirtilmedikçe aşağıdaki alıntılar bu kitaptan ve I. Dünya Savaşı sırasında veya kısa süre sonra yazılan kitaplardan alınmıştır. Şu kitapları kast ediyorum: *Proposed Roads to Freedom – Anarchy, Socialism and Syndicalism*, New York: Henry Holt & Co., 1919 [Türkçesi: *Özgürlük Yolu*, çev. Şebnem Duran, İlya Yayınevi, 2007]; *Political Ideas*, New York ve Londra: The Century Company, 1917 [Türkçesi: *Politik İdealler*, çev. Göksel Zeybek, İlya Yayınevi, 2004]; *The Practice and Theory of Bolshevism*, Londra: George Allen & Unwin, 1920 ve *The Prospects of Industrial Civilization*, New York ve Londra, The Century Company, 1923 [Türkçesi: *Endüstri Toplumunun Geleceği*, çev. Melih Ölçer, Bilgi Yayınevi, 1979].

2 Wilhelm von Humboldt, *The Limits of State Action*, Cambridge Studies in the History and Theory of Politics içinde, ed. J. W. Burrow, Cambridge: Cambridge University Press, 1969, s. 76, 63, 28.

3 *Age*, s. 27.

4 "Anarchist Communism", Bertrand Russell tarafından *Proposed Roads to Freedom* içinde zikredilmiştir, s. 100.

5 Humboldt, *Limits of State Action*, s. 69.

6 Bertrand Russell, "What Desires Are Politically Important?", ed. Horst Frenz, *Nobel Lectures: Literature 1901-1967* içinde. Amsterdam, Londra, New York: Elsevier Publishing Company, 1969, s. 463.

7 Anthony Crosland, "The Anti-Growth Heresy", *New Statesman*, 8.01.1971, s. 39.

8 R. H. Tawney, "The Condition of Economic Liberty", ed. Rita Hinden, *The Radical Tradition* içinde, New York: Pantheon Books, 1964, s. 103.

9 Hannah Arendt, *On Revolution*, New York: The Viking Press, 1963, s. 253 [Türkçesi: *Devrim Üzerine*, çev. Onur Kara, İletişim Yayınları, 2012]. Arendt ayrıca bu kendiliğinden gelişmelerin devrimci hareketlere sempati duyan

tarihçiler tarafından bile ihmal edildiğini belirtir. Benzer görüşler için bkz. Arthur Rosenberg, *A History of Bolshevism from Marx to the First Five Years' Plan*, çev. Ian F. Morrow, New York: Russell and Russell Publishers, 1965. Şunu da belirtmeliyim ki, Arendt konseylerin siyasi alanla sınırlandırılması ve işçi konseylerine dönüşmemesi gerektiğini düşünmektedir.

10 Paul Samuelson, *Economics*, 6. baskı, New York: McGraw-Hill Book Company, 1964, s. 39.

11 Aktaran James Weinstein, *The Corporate Ideal in the Liberal States: 1900-1918*, Boston: Beacon Press, 1968, s. 10. Perkins aynı zamanda United States Steel ve International Harvester şirketlerinin müdürlüğünü yapmıştı.

12 Aktaran Ralph Miliband, *The State in Capitalist Society*, New York: Basic Books, 1969, s. 31, dipnot. Aynı kitapta buna benzer pek çok ifade var.

13 Humbolt, *The Limits of State Action*, s. 24, 76, 136.

14 Zikreden Moshe Lewin, *Lenin's Last Struggle*, New York: Pantheon Books, 1968, s. 4. [Türkçesi: *Lenin'in Son Mücadelesi*, çev. A. Muhittin, Yücel Yayınları, 1976].

15 Tsang K'o-chia, aktaran Keith Buchanan, *Transformation of the Chinese Earth*, New York: Praeger Publishers, 1970, s. 98.

16 M. Sergven, "Paths of Revolution", *Vol'nyi Golos Truda*, Eylül 1918. *Libertarian Analysis*, cilt. 1, No. 1, Kış 1970 içinde tekrar basıldı. Paul Avrich, Rus anarşizmini konu alan belgesel bir tarih çalışmasında, "Sergven" isminin Gregory Maksimov tarafından kullanılan müstear isim olduğunu öne sürüyor.

17 Senatör William Fulbright, 20 Haziran 1969 tarihli *Boston Globe*'ta zikredilmiştir; Senato Dış İlişkiler Komitesi kararı, 16 Nisan 1969.

18 Sırasıyla, Bertram Gross, *Social Policy*, cilt 1, No. 4, Kasım-Aralık 1970; Daniel R. Fusfeld, Konferans Belgeleri, Union of Radical Political Economics, No. 2. Gross, New York Şehir Üniversitesi'ne bağlı Hunter College'da Şehir Sorunları profesörüdür; Fusfeld ise Michigan Üniversitesi'nde İktisat profesörüdür.

19 "Asia and The Prospects of World Order", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, cilt 390, Temmuz 1970, s. 36. Clark şu anda ABD merkezli Dünya Federalistleri örgütünün ulusal başkanı, ayrıca Siyasal ve Sosyal Bilimler Akademisi'nin de başkan yardımcısıdır.

20 Wilson, C. McWilliams, "Democracy, Publics and Protest: The Problem of Fo-

reign Policy", *Journal of International Affairs*, cilt. 23, No. 2, 1969, s. 197. Daha fazla referans ve tartışma için bkz. benim şu kitabım: *At War with Asia*, New York: Pantheon Books, 1970, 1. Bölüm.

21 Wolfang Friedmann, "Interventionalism, Liberalism and Power Politics: The Unfinished Revolution in International Thinking", *Political Science Quarterly*, cilt 83, No. 2, Haziran 1968, s. 188.

22 "Certified Public Accountant", *New York Review of Books*, 18 Haziran 1970, s. 23. Weddeburn, London School of Economics'te ticaret hukuku dalında profesördür. Bu metin yazıldığında Harvard Law School'da misafir profesördü.

23 "On the Limited Relevance of Economics", *Public Interest*, Sonbahar 1970.

24 *Le Monde Weekly Selection*, 22.07.1970. Aynı zamanda bkz. Eric R. Wolf ve Joseph G. Jorgensen, "Anthropology on the Warpath in Tailand", *New York Review of Books*, 19 Kasım 1970. Tayland programına katılan bazı kişiler bu değerlendirmelerin adil olmadığını öne sürüyor. Elbette bu itirazın ne ölçüde geçerli olduğunu, ilgili malzemeler gizli kaldıkça veya başka bir nedenle onlara erişemedikçe değerlendiremeyiz.

25 Wolf ve Jorgensen, "Anthropology on the Warpath in Thailand", s. 32; kurumun 20 yıllık bir raporuna atıf yapılıyor.

26 Hoover Enstitüsü ve İspanik Amerika ve Luso-Brezilya Araştırmaları Enstitüsü hakkındaki bu değerlendirme, David Horowitz'in "Sinews of Empire" adlı makalesinden alınmıştır; *Ramparts*, Ekim 1969, s. 32-42.

27 Bu merkez hakkındaki tartışma için bkz. *Bulletin of Concerned Asian Scholars*, Özel Sayı, Şubat 1971.

28 *Southern Illinoisan*, 18 Ekim 1970.

29 Conyers Read (1949'da), zikreden Michael Parenti, *The Anti-Communist Impulse*, New York: Random House, 1969, s. 75. Bu arada, saptırılarak ideolojik bir araca dönüştürülen "tutkudan yoksun davranışçılık" konusunda Read'in yanıldığını belirtmeliyiz. Bu konudaki bazı yorumlar için metnin devamına bakın.

30 *Invitation to Sociology: A Humanistic Perspective*, Garden City, N.Y.: Doubleday & Company, Anchor Books, 1963, s. 152.

31 Bu imkânlara ilişkin tartışmalar burada sıralayamayacağımız kadar çoktur. Örneğin şu çalışmalara bakılabilir: Andre Gorz, *Strategy for Labor*, Boston: Beacon Press, 1967; Alain Touraine, *The Post-industrial Society*, New York:

Random House, 1971; Norman Birnbaum, *The Crisis of Industrial Society*. New York: Oxford University Press, 1969. [Türkçesi: *Sanayi Toplumunda Kriz*, çev. Filiz Ülgüt, Tarkan Karatekin, Babil Yayınları, 2002]. Ayrıca çok sayıda başka çalışma da mevcuttur.

32 "The End of the Rebuplic?", *New York Review of Books*, 24 Eylül 1970, s. 39-40.

33 Weinstein, *The Corporate Ideal*, s. ix.

34 Örneğin bkz. *The Debate on Workers' Control*. Institute for Workers' Control, 1970; "The Ambiguities of 'Workers' Control'", *Solidarity*. Cilt 6, No. 6, 15 Ekim 1970.

35 John T. Dunlop, Adolf Sturmthal'in *Workers' Councils* kitabına yazdığı sunuş, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, s. v.

36 Arthur Redford'un bu ifadeleri, Adam B. Ulam tarafından, *The Unfinished Revolution: An Essay on the Sources of Influence of Marxism and Communism*. (New York: Random House, 1960) adlı kitabın 66-67. sayfalarında zikrediliyor. Sözünü ettiğim tez de bu kitapta geliştiriliyor.

37 Seymour Martin Lipset, *Political Man: The Social Bases of Politics*. Garden City, N. Y.: Doubleday & Company, 1960, s. 406.

38 Örneğin bkz. Adam Yarmolinsky, "The Military Establishment". *Foreign Policy*. Kış 1970-1971, s. 78-79. Tabii Yarmolinksy, bu tür makalelerdeki yazınsal kabullere uygun olarak, (herhangi bir referans göstermeksizin) "Yeni Sol'un tarihsel revizyonistleri"ni azarlamayı sürdürüyor.

39 "The Large Corporation and American Foregn Policy", ed. David Horowitz, *Corporations and The Cold War* içinde, New York: Montly Review Press and Bertrand Russell Foundation, 1969, s. 100. Çoğundan daha açık sözlü olan başka bir şahsiyet de Dean Acheson'dı. Konu hakkındaki tartışmalar için bkz. Ronald Steel, "Commissar of the Cold War", *New York Review of Books*, 12 Şubat 1970, s. 15-21.

40 Townsend Hoopes, *The Limits of Intervention*, New York: David McKay Co., 1969, s. 15, 16, 8.

41 Townsend Hoopes, "Legacy of the Cold War in Indochina", *Foreign Affairs*, cilt 48, No. 4, Temmuz 1970, s. 602, 601.

42 Sidney Hook, "The Knight of the Double Standard", cilt 21, No. 1, Ocak-Şubat 1971, s. 32.

43 Eugene Rostow, zikreden William Whitworth, "A Reporter at Large: Interview

with Eugene V. Rostow", *New Yorker*, 4 Temmuz 1970, s. 30-56.

44 William Bundy, "New Tides in Southeast Asia", *Foreign Affairs*, cilt 49, No. 2, Ocak 1971, s. 191.

45 William Jennings Bryan, zikreden Williams, "The Large Corporation and American Foreign Policy", s. 85.

46 Telford Taylor, *Nuremberg and Vietnam: An American Tragedy*, Chicago: Quadrangle Books, 1970, s. 205. Taylor'ın daha açık sözlü bir beyanı için bkz. New York Times, 9 Ocak 1971. Taylor aynı zamanda Nürnberg Duruşmaları'nın temel ahlaki zafiyetini de açığa vuruyor. Kuzey Vietnam'ın Amerika tarafından bombalanmasının, Taylor'a göre, savaş yasalarını ihlal ettiği söylenemez; çünkü "Hava bombardımanı hem müttefikler hem de mağlar devletler tarafından o kadar yaygın şekilde ve acımasızca kullanılmıştı ki ne Tokyo'da ne Nürnberg'de yargılamaların konusu oldu".

47 "The Nuremberg Suggestion", *Washington Monthly*, Ocak 1970. S. 18-21. Bu konuda bir tartışma için bkz. benim kitabım, *At War with Asia*, 6. Bölüm.

48 Taylor, *Nuremberg and Vietnam*, s. 202.

49 *Confessions of a Disloyal European*, New York: Pantheon Books, 1968, s. 200-201.

50 Konu hakkında üç yıl öncesine ilişkin ayrıntılar için bkz. Jonathan Schell, *The Military Half*, New York: Random House, Vintage Books, 1968. Bu tarihte, yani teknolojik savaşın 1968'de çok büyük bir ölçekte yaygınlaştırılmasından önce, gazetecilerin tahminine göre kuzeydeki bazı bölgeler yüzde 70 oranında tahrip edilmiş durumdaydı.

51 *New York Times*, 11 Ocak 1971. Konferanstan sonra kitap için eklenen not: 12 Mart tarihli *New York Times* gazetesi, "Saygon'un çok büyük sayıda mülteciyi yeniden iskân etme projesini bir yana bıraktığı söyleniyor" başlığını taşıyan bir makalede şu bilgileri aktarıyor: "Ocak ayındaki ifşaatlar yüzünden Amerikalı yetkililer zor duruma düştü" ve "bu noktadan sonra, bütün plan önemini kaybetti" (Saygon'daki bir Amerikan kaynağından aktarılıyor.) Mevcut durumda telaffuz edilen rakamların 10.000 ila 20.000 arasında olması, yeniden iskân edilecek mülteci sayısının, "planın ilk haline dahil edilmesi düşünülen sayının epeyce altında olduğunu" gösteriyor. Amerikalı yetkililer planlardaki değişikliğe, mülteciler arasında yapılan bir anketin sebep olduğunu öne sürüyorlar. Olguları tam olarak tespit etmek neredeyse olanaksız. Bununla birlik-

te, skandal niteliğindeki bu planların açığa çıkması sonrasında yapılan protestoların, projenin terk edilmesine veya ölçeğinin küçültülmesine neden olduğu söylenebilir. Eğer böyleyse, çıkartacağımız ders gayet açık demektir. Aynı haber, yaklaşık bir milyon Vietnamlının kuzeyde "resmi olarak yaşanılamaz diye tanımlanan koşullarda" yaşadığını aktarıyor.

Bu konuda yayımlanmış çok az haber bulunsa da, Hindiçin'de toplumun zorla yerinden edilmesi projesinin devam ettiği açık. Tad Szulc, Güney Vietnam'daki savaş mültecilerinin sayısının ani bir artış gösterdiğini, bir önceki aydaki orana göre Ekim 1970 ile Şubat 1971 arasında belki beş kat artış olduğunu aktarıyor. Bu artışın, ABD-ARVN'nin [Güney Vietnam Hükümeti'ne bağlı "Vietnam Cumhuriyeti Ordusu" –ç.n.] yeni askeri eylemlerinin sonucu olduğunu bildiriyor. Sayıları artan mülteciler arasında, "B-52 uçaklarının akınları ve Güney Vietnamlıların operasyonları sonucunda ... zorla yerinden edilen" 40.000 Montagnard [Vietnam'da dağlık bölgelerde yaşayan karışık ırklı koyu esmer halk. –ç.n.) ve U Minh ormanlık alanından 38.000 yeni mülteci bulunuyor (*New York Times*, 13 Mart). Kennedy Mülteciler Alt-komitesi geçen iki yılda, üç milyon mülteci "yaratıldığını" tahmin ediyor ve bu tahmin, başka hükümet kaynakları tarafından da doğrulanıyor (Herbert Mitgang, *New York Times*, 15 Mart). Amerikan ulusu Teğmen Calley'in yargılanmasından ıstırap duyarken, My Lai bölgesindeki yeni bir temizlik harekâtı "16.000 kişiyi evlerini terk etmeye" zorlayabilir (Henry Kamm, *New York Times*, 1 Nisan). Dağlarda yaşayan bilinmeyen sayıda Laoslu kabile insanı, geri çekilen ARVN birlikleri tarafından zorla Güney Vietnam'a göç ettirildi (*New York Times*, 29 Mart). Bu operasyonların boyutu hakkında en fazla tahmin yürütebilecek durumdayız.

52 *CRV Newsletter*'da Doug Hostetter'la yapılan mülakat, Ocak 1971, West Oakdale Avenue, Chicago. Dindar bir pasifist olan Hostetter, 1966-1969 yılları arasında Quanq Tin bölgesinde gönüllü olarak çalıştı ve yakınlarda kısa süreliğine ABD'ye döndü. Vietnam dilini biliyor ve bölgeyi çok iyi tanıyor. Kırsal alanın yüzde 95 oranında Ulusal Kurtuluş Cephesi'ni desteklediğini tahmin ediyor ve (Vietnamlıların raporlarına göre) bölgenin başkentinde halkın yüzde 80'i UKC yanlısı. Hostetter'ın aktardığına göre, halkın hükümet karşıtı tutumu o kadar güçlü ki Başkan Yardımcısı Ky yaşadığı köyü ziyarete geldiğinde (resmi görevliler) dışında bütün halk evlerine hapsedilmiş: "Sırf sokağa çıktınız diye sizi vurabilirler. İşte Saygon Hükümeti bu kadar çok seviliyor.

53 *Vietnam Diary*, New York: Holt, Rinehart & Winston, 1967, s. 108. Russell'ın ilk çabaları ve bu çabalara kimi gazete yazılarında verilen tepkiler hakkında şu kitabına bakabilirsiniz. *Vietnam War Crimes*. New York: Montly Review, 1967.

54 Bazı referanslar için bkz. benim kitabım, *At War with Asia*, Bölüm 2. Amerika'nın bu dönemde Laos'a müdahalesi için bkz. ed. N. Adams ve A. McCoy, *Laos: War and Revolution*, New York: Harper & Row, 1970. Bu bağlamda ilginç bir metin, Coral Bell'in "How Guilty Are American Liberals" adlı makalesidir (*New Society*, 9 Nisan 1970). Makale, hem Kennedy Yönetimi döneminde Amerika'nın Vietnam ve Laos'a askeri müdahalesinin niteliğini bütünüyle gözden kaçırıyor; hem de daha sonra savaşı tırmandırma politikasını başlatanların aynı liberal danışmanlar ve seleflyle boy ölçüşecek liberal niteliklere sahip bir başkan olduğunu görmezden geliyor.

55 Büyük bir yayınevi bulamayan ve hakkında neredeyse hiçbir eleştiri çıkmayan kitaplardan biri de Seymour Melman ve diğerleri tarafından yayına hazırlanan *In The Name of America* adlı bir belge derlemesidir (Annandale, Va.: Turnpike Press, 1968).

56 Vladimir Dedijer, *The Battle Stalin Lost*, New York: Viking Press, 1971, s. 331.

57 Son cümle 8 Ocak 1971 tarihli *Science*'ta yayımlanan rapordan alınmıştır.

58 *New York Times*, 9 Ocak 1971. Sonraki iki cümle Pentagon sözcüsü Jerry Friedheim'dan alıntılanmıştır.

59 Edward S. Herman "Lösung für Vietnam", *Neues Forum*'dan (Viyana, Ağustos-Eylül 1966) çevirdiği bu alıntıya, kendi kitabı *Atrocities in Vietnam* (Philadelphia: Pilgrim Press, 1970), s. 22'de yer veriyor. Buttinger, Diem'in ilk destekçileri arasında yer alıyordu, fakat daha sonra desteğini çekti. Buttinger Ulusal Kurtuluş Cephesi'ni "yeniden doğmuş Vietminh" olarak tanımlıyor.

60 John H. Boyle, "The Road to Sino-Japanese Collaboration", *Monumenta Nipponica*, cilt 25, 1970, s. 3-4.

61 Paul F. Langer, *Laos: Preparing for a Settlement in Vietnam*, P-4024, RAND Corporation, Şubat 1969.

62 Russell, *Practice and Theory of Bolshevism*, s. 68, 55.

63 George K. Tanham ve Dennis J. Duncanson, "Some Dilemmas of Counter-insergency", *Foreign Affairs*, cilt 48, No. 1, Ekim 1969, s. 113-22.

64 Referanslar için benim şu kitabıma bakınız: *American Power and The New Mandarins*, New York: Pantheon Books, 1969, Bölüm 1.

65 Wolf ve Jorgensen tarafından "Anthropology on the Warpath in Thailand" adlı çalışmalarında, American Institute for Research'ün yayımladığı "Counter-insurgency in Thailand, A Research and Development Proposal" (Pittsburgh, 1967) adlı rapordan alıntılanmıştır. Rapor devamında, elde edilecek bulguların yurtiçinde [ABD'de] uygulanmasının "projenin potansiyel olarak en önemli katkısını oluşturduğuna" işaret ediyor.

66 Alıntılar ve cümleler için bkz. Ian Wright, "US in Asia – Mad or Bad? Review of Proceedings of the Bertrand Russell War Crimes Tribunal", *The Guardian*, 29 Ocak 1971. (Yazıda bazen benim *At War with Asia* adlı kitabıma da atıflar yapılıyor.)

67 *The Nation*, 23 Mayıs 1966. Zikreden Parenti, *Anti-Communist Impulse*, s. 167-68.

68 Hoopes, *Limits of Intervention*, s. 129.

69 Robert G. Kaiser, *Boston Globe-Washington Post*, 30 Ağustos 1970.

70 Taylor, *Nuremberg and Vietnam*, s. 101.

71 "The Rape of Indochina", *Far Eastern Economic Review*, 16 Temmuz 1970, s. 22.

72 Jean-Claude Pomonti, *Le Monde Weekly Selection*, 23 Eylül 1970.

73 *The Lost Crusade: America in Vietnam*, New York: Dodd, Mead & Company, 1970, s. 277, 264, 265.

74 Bu hususlardaki kanıtlar için örneğin bkz. Robert Sansom, *The Economics of Insurgency in the Mekong Delta*, Cambridge, Mass.: The MIT Press, 1970; William Nighswonger, *Rural Pacification in Vietnam*, New York: Praeger Publishers, 1967; Jeffrey Race, "How They Won", *Asian Survey*, Ağustos 1970 (Race'in, Long An eyaleti üzerine mükemmel çalışması yayımlanmak üzere); Douglas Pike, *Viet Kong*, Cambridge, Mass.: The MIT Press, 1966. Ayrıca başka birçok kaynak var. Bu çalışmalardan bazılarında (örneğin Pike'ın eserinde) kanıtlar ile sonuçlar dikkatli şekilde birbirinden ayırt edilmeli.

75 Ronald Steel, Robert Kennedy'nin öldürülmesinden iki gün önce yapılan bu söyleşiyi, Kennedy'nin *Thirteen Days* adlı kitabını değerlendirdiği "End-game" başlıklı yazısında aktarmıştır, *New York Review of Books*, 13 Mart 1969, s. 22.

76 Yarmolinsky, "The Military Establishment", s. 91.

77 "Johnson and Kennedy: The Two Thousand Days", *New York Times Magazine*, 6 Kasım 1966, s. 139. Bu arada, Vietnamlıların bu zaferden dolayı müteşekkir oldukları pek söylenemez. Cooper'un aktardığı gibi, Kennedy'nin çarpıcı başarısı, dış politikadaki duruşunda ona ilaveten özgüven kazandırdı. Bu durumda, "Vietnam'ın hem bir meydan okuma hem de yeni" kontrgerilla "doktrinlerinin test edileceği bir fırsat sunduğu" Güneydoğu Asya'ya daha fazla yöneldi.

78 Robert Kennedy'nin *Thirteen Days*'i üzerine inceleme yazısı, *Political Science Quarterly* içinde, Cilt 85, sayı 4, Aralık 1970, s. 654-56.

79 Ronald Steel, iç politika hesaplarının Kennedy'nin kararlarında etkili olduğuna ilişkin kanıtları, aynı kitabı değerlendirdiği yazısında özetliyor (bkz. yukarıda dipnot 75). Roger Hilsman, Dwight Eisenhower, Theodore Sorensen, John Kenneth Galbraight ve başkalarının bu yöndeki görüşlerini zikrediyor. Kaplan ise kötü haberleri yayımlayanı yerden yere vurma ilkesini esas alıyor ve Kennedy'nin kararında iç politika hesaplarının rol oynadığı görüşünün, "olsa olsa *New York Review of Books*'tan beklenebilecek bir paranoya halini aldığı"nı söylüyor. Ancak Kaplan, söz konusu görüşün gerçekte Steel tarafından değil, onun zikrettiği kaynaklarda dile getirildiğini fark edemiyor. Saçmalık o dereceye varıyor ki ardından, yukarıdaki alıntıda gördüğümüz gibi, Kennedy'nin hiç kuşkusuz 1962 seçimlerini dikkate aldığını teslim ediyor. Kaplan'ı Steel'dan ayıran nokta şu ki Kaplan, Kennedy'nin siyasi çıkarları ile ulusal çıkarların çakıştığına inanıyor.

Bu arada, Kaplan bir türlü liderini feci halde karalayan kişinin kim olduğunu açıkça belirtmediği için sadece, Steel'ın *New York Review of Books*'ta aynı kitabı değerlendirdiği yazısına gönderme yaptığını varsayabiliyorum.

80 Bkz. Jonathan Mirksy ve Stephan E. Stonefield, "The United States in Laos, 1945-1962", ed. Edward Friedman ve Mark Selden, *America's Asia* içinde, New York: Pantheon Books, 1971, s. 253-323.

81 Bkz. Earl C. Ravenal, "The Nixon Doctrine and Our Asian Commitments", *Foreign Affairs*, Cilt 49, sayı 2, Ocak 1971, s. 201-17. Ravenal 1967-69 yıllarında Savunma Bakanlığı'nda Asya Bölümü'nün (Sistem Analizi) müdürü olarak görev yaptı. Aynı zamanda bkz. Daniel Lang, "A Reporter at Large: The Supreme Option", *New Yorker*, 9 Ocak 1971, s. 52-61.

82 Son zamanlarda yapılan tartışmalar için bkz. Morton H. Halperin "Vietnam: Options", *New York Times*, 7 Kasım 1970 (Halperin yakınlarda Ulusal Güvenlik Konseyi'nin yönetim kadrosundan istifa etti); Michael Malloy "Vietnam: Prelude to Brute Force", *Far Eastern Economic Review*, 26 Aralık 1970. Taktik nükleer silahların kullanılması Cyrus Sulzberger tarafından 15 Kasım 1970 tarihli *New York Times*'ta tartışıldı. Geçenlerde yapılan bir NATO toplantısında, Türkiye sınırlarına gönderme yapılarak dağlardaki geçiş yollarını ve işgal güzargâhlarını bloke etmek için atom mayınlarının faydası tartışıldı; fakat tartışmanın biçimi, bu planın Güneydoğu Asya'da uygulanmak üzere ele alındığını akla getirirdi. (Bkz. William Beecher, *New York Times*, 28 Ekilm 1970). Tonkin Körfezi'nde faaliyet gösteren ABD uçak gemisi *Oriskany*'deki denizciler, muhabirlere, A-4 Skyhawk uçaklarına taktik nükleer silahlar yükleyerek düzenli eğitimler yaptıklarını söylediler. A-4 Skyhawk'lar, Hindiçin'in bombalanmasında düzenli olarak kullanılan sesaltı jetlerdir, ancak büyük bir güce karşı savaşta kullanılması pek olası değildir (Fred Branfman, Dispatch News Services International, Saygon, 3 Aralık 1970).

"BİLGİ VE ÖZGÜRLÜK SORUNLARI", 1971'DE NOAM CHOMSKY'NİN, BERTRAND RUSSELL ONURUNA VERDİĞİ KONFERANSIN METNİDİR. BU KLASİK METİNDE CHOMSKY, İLK KEZ DİLBİLİM GÖRÜŞLERİYLE POLİTİK GÖRÜŞLERİNİ BİR ARAYA GETİRİR.

KİTABIN "DÜNYAYI YORUMLAMAK ÜZERİNE" BAŞLIĞINI TAŞIYAN İLK BÖLÜMÜ, FELSEFE, DİL FELSEFESİ VE DİLBİLİM TARTIŞMALARINA AYRILMIŞTIR. FELSEFE TARİHİNDEKİ AMPİRİZM/RASYONALİZM TARTIŞMASININ, DESCARTES VE KANT'IN GÖRÜŞLERİNİN NASIL MODERN DİLBİLİMİN ÖNÜNÜ AÇTIĞINI GÖRMEK HAYLİ İLGİNÇTİR.

FAKAT DÜNYAYI YORUMLAMAK KADAR DEĞİŞTİRMEK DE ÖNEMLİDİR. İKİNCİ BÖLÜM, BU NEDENLE, "DÜNYAYI DEĞİŞTİRMEK ÜZERİNE"DİR. OKUR BU SAYFALARDA, ÖZGÜRLÜKÇÜ SOSYALİZMİN TEMEL ÖNCÜLLERİYLE BAĞ KURABİLİR. DEVLET SOSYALİZMİ İLE DEVLET KAPİTALİZMİNE ALTERNATİF BİR GELENEĞİ HATIRLAMAK, GÜNÜMÜZ OKURU AÇISINDAN UFUK AÇICIDIR.

B. RUSSELL'IN ÖRNEK BARIŞ MÜCADELESİ VE AMERİKAN ÜNİVERSİTELERİNİN VİETNAM'DAKİ KONTRGERİLLA OPERASYONLARINA VERDİĞİ DESTEĞE DAİR TARTIŞMA İSE, AYDINLAR VE BARIŞ TEMASINA TARİHSEL BİR DERİNLİK KAZANDIRACAKTIR.

ISBN 978-975-6165-57-7

9 789756 165577